

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

LX.A

S.O.U.
o

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1953: 25
JUSTITIEDEPARTEMENTET

Det proportionella valsättet vid landstingsval

*1950 års folkomröstnings-
och valsättsutrednings betänkande*

V

STOCKHOLM 1953

Statens offentliga utredningar 1953

Kronologisk förteckning

1. Valkretsar vid fullmäktigeval i kommunerna. 1950 års folkomröstnings- och valsätsutrednings betänkande. 4. Kihlström, 36 s. **Ju.**
2. Betänkande med förslag till fiskeristadga m. m. Kihlström, 99 s. **Jo**
3. Betänkande med förslag till åtgärder för stödjande av hästaveln m. m. Victor Petterson. 77 s. **Jo.**
4. Nordisk passfrihet. Betänkande nr 4. Victor Petterson. 28 s. **U.**
5. Lättnader i fråga om tullbehandling m. m. av motorfordon i trafiken mellan de nordiska länderna. Victor Petterson. 45 s. **U.**
6. Generella metoder och fysiska kontroller inom investeringspolitiken. Idun. 229 s. **S.**
7. Läkarutbildningen. Victor Petterson. 394 s. **E.**
8. Utredning om fastighetsbeskattningen. Marcus. 136 s. **Fi.**
9. Förslag till lagstiftning om insemination. Katalog och Tidskriftstryck. 143 s. **Ju.**
10. Förband och bygd. Victor Petterson. 180 s. **Fö.**
11. Betänkande med förslag till allmänna riktlinjer för den territoriella pastoratsindelningen och församlingsprästerliga organisationen m. m. Berlingska Boktryckeriet, Lund. 350 s. **E.**
12. Fakta om olja. Gernandt. 80 s. **H.**
13. Landsbygdens elkraftförsörjning. Gernandt. 120 s. **K.**
14. Förslag till brottsbalk. Norstedt. 590 s. **Ju.**
15. Juridisk och samhällsvetenskaplig utbildning. 1. Katalog och Tidskriftstryck. 550 s. **E.**
16. Juridisk och samhällsvetenskaplig utbildning. 2. Bilagor. Beckman. 271 s. **E.**
17. Enhetligt frihetsstraff m. m. Marcus. 222 s. **Ju.**
18. Lika lön för män och kvinnor i det statliga lönesystemet. Beckman. 527 s. **C.**
19. Sägverksindustrin i södra Sverige. Idun. 164 s. **H.**
20. Trafiknykterhet. Victor Petterson. 312 s. **K.**
21. Promemoria med förslag till vissa åtgärder för att nedbringa väntetiderna vid sinnesundersökning i brottmål. Katalog och Tidskriftstryck. 66 s. **Ju.**
22. Nåd i brottmål. Statistiska uppgifter för 1900-talets första hälft. Av S. Groth. Marcus. 24 s. **Ju.**
23. Konsumentprisindex. Betänkande angående omläggning av levnadskostnadsindex. Marcus. 75 s. **C.**
24. Folkhögskolans ställning och uppgifter. Katalog och Tidskriftstryck. 247 s. **E.**
25. Det proportionella valsättet vid landstingsval. 1950 års folkomröstnings- och valsätsutrednings betänkande. 5. Kihlström. 128 s. **Ju.**

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ekklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1953: 25
JUSTITIEDEPARTEMENTET

Det proportionella valsättet vid landstingsval

*1950 års folkomröstnings-
och valsättsutrednings
betänkande*

V

EMIL KIHLSSTRÖMS TRYCKERIAKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1953

Der proportionale Absatz und Umsatz

von
Herrn
Dr. phil. habil.
Herrn
Herrn

INNEHÅLL

Skrivelse till chefen för Kungl. justitiedepartementet	5
Sammanfattning	7
Förslag till lag angående ändrad lydelse av 8—10 §§ lagen den 20 juni 1924 (nr 349) om landsting	9
Kap. I. Utredningsuppdraget	11
Kap. II. Gällande ordning	13
Kap. III. Den hittillsvarande utvecklingen och tidigare reformyrkanden . .	16
Kap. IV. Verkningarna av gällande proportionsvals-system vid landstingsvalen	23
Det totala utfallet av valen	23
Över- och underrepresentationen i de särskilda landstingen	26
Valkarteller	27
Kap. V. Allmänna utgångspunkter för en reform	31
Proportionalitetskravet	31
Kravet på lokal representation	32
Möjligheterna till ändring av valmetoden	33
Kap. VI. Valkretsindelningen vid landstingsval	37
Yttranden av länsstyrelserna och landstingens förvaltningsutskott . . .	38
1. Möjligheter att med bibehållande av nuvarande författningsbe- stämmelser anordna större landstingsvalkretsar s. 41. 2. Lagänd- ringar s. 41. 3. Möjligheterna att efter föreslagna lagändringar in- rätta större valkretsar s. 44.	
Utkast till ändrad valkretsindelning	45
Valkretsförstorings inverkan på mandatfördelningen	48
Utredningens ställningstagande	52
Indelning efter kommuner samt efter domsagor och tingslag s. 55. Minimigränsen för valkretsarnas storlek s. 56. Maximigränsen för valkretsarnas storlek s. 56. Landsbygd och stad s. 58.	
Kap. VII. Valmetoden	61
Olika mandatfördelningsmetoder	61
Verkningarna av nämnda mandatfördelningsmetoder	63
Fördelning i riket som helhet s. 63. Fördelning inom landstings- områdena s. 67.	
Mandatfördelning vid skilda alternativ till valkretsindelning	75
Utjämnings-system	81
Utredningens ställningstagande	86

Reservationer	92
Av herr Wallentheim	92
Av herrar Bergvall och Håstad	93
Särskilt yttrande av herrar Olsson och Skoglund	97
Bilagor	98
Tabellbilaga A. Över- och underrepresentation för partierna vid landstingsvalen sedan den allmänna kommunala rösträttens införande . .	98
Tabellbilaga B. Jämförelse mellan riksresultaten för skilda mandatfördelningsystem vid landstingsvalen 1942—1950	100
Tabellbilaga C. Skilda alternativ till ändrad valkretsindelning. Jämförelse mellan riksresultaten för olika mandatfördelningsmetoder vid 1946 och 1950 års val	103
Bilaga D. Utkast A till valkretsindelning vid landstingsval; 159 valkretsar	105
Bilaga E. Utkast B till valkretsindelning vid landstingsval; 139 valkretsar	119

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet

Enligt bemyndigande den 26 januari 1951 uppdrog Herr Statsrådet åt 1950 års folkomröstnings- och valsättsutredning att utreda frågan om reformering av det proportionella valsystemet vid val av landstingsmän.

Utöver de frågor, vilka utredningen redovisat i tidigare avgivna betänkanden (I—IV), har numera även nämnda spörsmål om landstingsvalens anordnande slutbehandlats inom utredningen. Beträffande detta spörsmål har utredningen redan i skrivelse till Herr Statsrådet den 26 mars 1953 anmält fråga om viss provisorisk bestämmelse angående valkretsindelningen vid landstingsval. Nämnda framställning har föranlett utfärdande av lag den 22 maj 1953 (nr 271) om anstånd i visst fall med beslut angående landstingsområdes indelning i valkretsar m. m. I anslutning till utredningsarbetets slutförande i denna del får utredningen nu vördsamt överlämna sitt betänkande, del V, angående det proportionella valsättet vid landstingsval.

Liksom förut har utredningen vid behandlingen av förevarande spörsmål utgjorts av ledamoten av första kammaren landshövdingen K. J. Olsson, tillika ordförande, ledamoten av första kammaren borgarrådet J. Bergvall, borgmästaren, numera lagmannen C. O. Engqvist, ledamoten av andra kammaren professorn E. Håstad, ledamoten av andra kammaren folkskolläraren G. Skoglund, ledamoten av första kammaren professorn S. Wahlund och ledamoten av andra kammaren sekreteraren A. Wallentheim.

Såsom sekreterare i utredningen har tjänstgjort revisionssekreteraren, numera borgmästaren B. G. Widegren och såsom biträdande sekreterare pol. mag. L. Sköld. Utredningen har vidare biträts av ombudsmannen R. Moberg såsom expert.

Vid betänkandet fogas reservationer dels av undertecknad Wallentheim, dels av undertecknade Bergvall och Håstad gemensamt ävensom särskilt yttrande av undertecknade Olsson och Skoglund.

Stockholm den 1 juli 1953.

K. J. Olsson

John Bergvall

C. Olof Engqvist

Elis Håstad

Gösta Skoglund

S. G. W. Wahlund

Adolf Wallentheim

/ Björn Widegren

Hier steht das Bild des Künstlers...

Einige bemerkenswerte der 20 Jahre... 1890 als... 1892 als...

Über die Lage... Kinder (1-IV)... hat er... 1892... 1893... 1894... 1895... 1896... 1897... 1898... 1899... 1900...

Es ist... 1891... 1892... 1893... 1894... 1895... 1896... 1897... 1898... 1899... 1900...

Die... 1891... 1892... 1893... 1894... 1895... 1896... 1897... 1898... 1899... 1900...

Dr. J. Olsen

Dr. J. Olsen

Dr. J. Olsen

Dr. J. Olsen

Dr. J. Olsen

Dr. J. Olsen

Dr. J. Olsen

Dr. J. Olsen

Dr. J. Olsen

Dr. J. Olsen

SAMMANFATTNING

Den föreliggande utredningen angående valordningen vid val av landstingsmän har — liksom den tidigare verkställda undersökningen rörande valsystemet vid andrakammarvalen (SOU 1951:58) — haft till syfte att undersöka möjligheterna att vid valen vinna bättre proportionell rättvisa mellan partierna och samtidigt göra karteller onödiga.

Såsom grund för prövningen av i vad mån behov föreligger att reformera valordningen för landstingsval och vilka vägar som därvid böra beträdas har till en början undersökts, hur det rådande valsystemet utfallit i proportionellt avseende vid redan hållna val och vilka faktorer som inverkat på uppkomsten av avvikelser från en fullt proportionell fördelning (Kap. IV).

Utredningen har vid sin undersökning av möjligheten att genomföra en reform i angiven riktning utgått från att landstingsområdena fortfarande skola vara indelade i valkretsar. Av hänsyn särskilt till de lokala intressena har utredningen vidare ansett en viss försiktighet böra iakttagas vid bedömandet av frågan om förstoring av de nuvarande landstingsvalkretsarna. Vad beträffar valmetoden har som allmän utgångspunkt antagits att såvitt möjligt överensstämmelse bör råda mellan de vid andrakammar- och landstingsvalen tillämpade fördelningsmetoderna (Kap. V).

Utgående från bl. a. dessa allmänna förutsättningar har folkomröstnings- och valsättsutredningen prövat skilda vägar att reformera valordningen för landstingsvalen. Härvid ha i första hand undersökts möjligheterna för *dels* en utvidgning av nuvarande valkretsar (Kap. VI), *dels* införande av annan fördelningsmetod än den nu tillämpade d'Hondtska metoden (Kap. VII), *dels ock* en kombination av båda dessa reformvägar (Kap. VII).

Av utredningen har framgått att de uppställda målen att onödiggöra kartellsystemet och att erhålla en bättre proportionalitet icke kunna uppnås enbart genom en förstoring av valkretsarna, i varje fall icke under annan förutsättning än att en mycket genomgripande förändring sker. Folkomröstnings- och valsättsutredningen har emellertid med hänsyn särskilt till de numera rådande befolkningsförhållandena funnit vissa jämkningar påkallade i nu gällande principer för valkretsindelningen och i anslutning härtill utarbetat förslag till ny reglering i ämnet.

Som allmän regel i fråga om *valkretsindelningen* skall enligt utredningens förslag gälla att i varje valkrets utses 5 till 11 landstingsmän. Detta innebär att landstingskretsar med mindre folkmängd än 20 000 i regel icke skola bildas, medan för närvarande finns det ovillkorliga stadgandet att stad som uppnått 15 000 inv. skall utgöra egen valkrets. Enligt förslaget höjes vidare maximigränsen för valkretsarnas storlek från 45 000 inv. till 55 000 inv. Liksom hittills skall dock stad, vars folkmängd överstiger nämnda maximisiffra, förbli odelad.

Från dessa allmänna bestämmelser medgivas enligt utredningens förslag vissa undantag. Valkrets må dock i princip icke ha mindre folkmängd än 15 000, motsvarande ett minsta mandatantal av 4.

Vad angår städernas ställning vid valkretsindelningen förordas att städer med mera än 20 000 inv. i allmänhet skola utgöra egna valkretsar. Mindre städer skola — där sådan stad ej enligt nyssnämnda undantagsstadgande utlägges till egen valkrets — förenas med en eller flera andra städer eller med angränsande landsbygd till en valkrets. I motsats till nu gällande ordning, som ger ett visst företräde åt lösningen att sammanföra sådana mindre städer med varandra, innebär utredningens förslag att alternativt med småstadsvalkretsar och med blandade stads- och landsbygdskretsar skola vara fullt jämbördiga.

Beträffande *valmetoden* har folkomröstnings- och valsättsutredningen i första hand prövat sådana fördelningsmetoder, vilka jämväl kunna läggas till grund vid den slutliga regleringen av valordningen vid andrakammarvalen. Frågan om särskilt utjämningsystem har jämväl prövats, men tanken att vid landstingsvalen införa en sådan anordning avvisas av utredningen av skäl motsvarande dem som i detta avseende anförts beträffande andrakammarvalen. I fråga om fördelningsmetoden ha var och en av de jämkade uddatalsmetoderna med resp. 1.25, 1.3 och 1.4 som första divisionstal — i betänkandet benämnda *jämkade uddatalsmetoderna I, II och III* — samt *Droops metod* från olika synpunkter befunnits lämpliga att ersätta den hittills gällande d'Hondtska fördelningsregeln. Med hänsyn bl. a. till att starka skäl tala för att samma valmetod bör gälla vid andrakammar- och landstingsval anser sig utredningen emellertid icke böra generellt förorda någon av de nämnda valmetoderna för tillämpning vid landstingsvalen.

Mot utredningens förslag har en ledamot, herr *Wallentheim*, reserverat sig under yrkande att ingen ändring utöver vissa begränsade jämkningar av reglerna för valkretsindelningen måtte vidtagas i nu gällande bestämmelser angående landstingsvalen.

I gemensam reservation förorda å andra sidan två ledamöter, herrar *Bergvall* och *Håstad*, i första hand införande av ett system med tilläggsmandat vid landstingsvalen eller i andra hand en lösning på grundval av jämkad uddatalsmetod, dock med *lägre* första divisor än 1.4. Endast i samband med ett system med tilläggsmandat eller annan godtagbar form av mandatutjämnning finna dessa ledamöter utredningens förslag i valkretsfrågan erbjuda en i huvudsak acceptabel lösning. För annat fall påyrkas i reservationen en förstoring av valkretsarna på det sätt att både minimi- och maximitalen för kretsarnas mandat väsentligt höjas.

Särskilt yttrande har avgivits av herrar *Olsson* och *Skoglund* gemensamt.

FÖRSLAG

till

Lag angående ändrad lydelse av 8—10 §§ lagen den 20 juni 1924 (nr 349) om landsting.

Härigenom förordnas, att 8—10 §§ lagen den 20 juni 1924 om landsting¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

8 §.

För val av landstingsmän indelas landstingsområdet i valkretsar. För varje valkrets utses, oavsett dess folkmängd, en landstingsman och därutöver efter folkmängden en landstingsman för varje fullt tal av 5 000. Valbarhet är ej inskränkt inom valkrets.

9 §.

Valkrets skall, efter vad nedan i denna paragraf närmare angives, omfatta en eller flera kommuner.

Varje valkrets skall hava sådan storlek, att för kretsen komma att utses minst fem landstingsmän. Ej må utan särskilda skäl kommuner gemensamt utgöra en valkrets, där flera än elva landstingsmän skola utses för kretsen.

Såvitt angår landsbygden verkställes valkretsindelningen, där så lämpligen kan ske, efter domsaga eller tingslag. Stad, vars folkmängd utgör minst 20 000, bildar egen valkrets, såvida ej särskilda skäl finnas att med staden sammanföra ytterligare kommuner till en valkrets. Stad med mindre folkmängd än 20 000 förenas med annan stad eller andra städer eller med angränsande landsbygd till en valkrets. Annan valkrets än den i vilken två eller flera städer ingå skall såvitt möjligt så utformas, att den kan omslutas med en sammanhängande gränslinje.

Där med iakttagande av bestämmelserna i andra och tredje styckena bildande av valkrets på sätt där stadgas medför synnerlig olägenhet, må område med mindre invånarantal än i samma stycken sägs utgöra valkrets. Sådan valkrets skall dock hava en folkmängd av minst 15 000.

10 §.

Därest det antal landstingsmän, som med tillämpning av de i 8 och 9 §§ meddelade föreskrifter bör utses inom ett landstingsområde, icke uppgår till tjugu, skall såsom grund för rättigheten att efter folkmängden välja landstingsmän bestämmas lägre tal än det uti 8 § angivna, på det att landstingsmännens antal för hela landstingsområdet må uppgå till minst tjugu; och skall, med tillämpning av häremot svarande reduktion av folkmängdssiffrorna, i övrigt gälla vad i 9 § är stadgat.

Denna lag träder i kraft den _____

¹ Senaste lydelse av 8 § se 1945:151, av 9 och 10 §§ se 1930:256.

Das folgende Buch ist Teil der 1000er Reihe der 1000er Reihe
1000er Reihe der 1000er Reihe

Das folgende Buch ist Teil der 1000er Reihe der 1000er Reihe
1000er Reihe der 1000er Reihe

Das folgende Buch ist Teil der 1000er Reihe der 1000er Reihe
1000er Reihe der 1000er Reihe

Das folgende Buch ist Teil der 1000er Reihe der 1000er Reihe
1000er Reihe der 1000er Reihe

Das folgende Buch ist Teil der 1000er Reihe der 1000er Reihe
1000er Reihe der 1000er Reihe

Das folgende Buch ist Teil der 1000er Reihe der 1000er Reihe

Das folgende Buch ist Teil der 1000er Reihe der 1000er Reihe

KAPITEL I

UTREDNINGSUPDRAGET

Genom beslut den 26 januari 1951 be- myndigade Kungl. Maj:t chefen för ju- stitiedepartementet att uppdraga åt 1950 års folkomröstnings- och valsätts- utredning att utreda frågan om refor- mering av det proportionella valsyste- met vid val av landstingsmän. Riktlin- jerna för utredningen framgå av det anförande till statsrådsprotokollet sam- ma dag, varmed departementschefen, statsrådet *Zetterberg* motiverade sin hemställan om nämnda bemyndigande. Efter att ha berört grunderna för nu- varande ordning vid landstingsval ytt- rade departementschefen därvid.

Mot rådande valsystem för landstings- mannavalen har anmärkts att de olika partiernas representationer i landstingen i vissa fall kommit att ganska betydligt avvika från vad som med hänsyn till den anslutning partierna vunnit bland väljar- na vore naturligt. Sålunda uppvisar 1950 års landstingsmannaval i flera län resul- tat som väsentligen skilja sig från en efter strängt proportionella grunder ge- nomförd fördelning. Avvikelserna från proportionaliteten sammanhånga åtmins- tone delvis med att valen förrättas i rela- tivt många och små valkretsar. Valutgång- en kan därigenom komma att framstå så- som i viss mån betingad av slumpen. Även när partier vid valen samverka i kartell för att söka utnyttja så många röster som möjligt, kunna såsom 1950 års val utvisar ändock påfallande ojämnheter i mandat- fördelningen kvarstå. Att bilda kartell kan också ur andra synpunkter möta gensaga. I detta sammanhang må erinras om att i enlighet med framställning av riksdagen frågan om en reformering av det propor- tionella valsystemet vid andrakammarval i samband med avskaffande av kartellsys- temet för närvarande är föremål för ut-

redning genom 1950 års folkomröstnings- och valsättsutredning. Slutligen kan till- läggas att den vid landstingsmannavalen förekommande ordningen med småvalkret- sar ibland kan medföra mindre lyckliga verkningar jämväl i fråga om person- valet.

Frågan om ändrade bestämmelser för landstingsmannaval i syfte att garantera ett proportionellt sett riktigare utslag av valen har efter tillkomsten av 1924 och 1926 års bestämmelser vid åtskilliga till- fällen genom motioner bragts under riks- dagens prövning. Förslag ha sålunda väckts dels syftande till att inrätta större valkretsar, eventuellt så att varje lands- tingsområde komme att bilda en enda valkrets, dels innefattande någon form av utjämningsförfarande. Bortsett från en viss jämkning av en av landstingslagens regler för bildande av valkretsar, vilken genomfördes år 1945, ha de väckta för- slagen likväl icke lett till någon riksdag- ens åtgärd.

Tydligt är också att det måste anses tveksamt, huruvida någon av nyss nämnda vägar bör beträdas för en reform av valordningen vid landstingsmannaval el- ler om överhuvud taget en lämpligare lös- ning är att finna av problemet om lands- tingsmannavalens anordnande än nu rå- dande system. För denna fråga kan näm- ligen en önskan om proportionell repre- sentation för partierna icke vara ensam avgörande. Så t. ex. har sedan gammalt landstinget i viss mån framstått som en representation för de olika i landstings- området ingående orterna, och de i 1924 års landstingslag upptagna bestämmelserna om valkretsindelningen äro även uttryck för en strävan att inom landstingen skil- da lokala intressen skola kunna göra sig gällande. Med hänsyn till landstingens ar- betsuppgifter är den nu anförda synpunk- ten fortfarande värd allt beaktande. And- ra intressen kunna påkalla liknande hän-

syn i fråga om valordningens utformande. Skiftande uppfattningar kunna också råda i frågan, hur långt ett krav på fullt genomförd proportionell representation för även mindre partier kan anses i och för sig berättigat.

Även om det sålunda kan vara tvivelaktigt i vad mån förutsättningar verkligen föreligga för en mer eller mindre genomgripande reform av metoden vid landstingsmannaval, bör likväl enligt min mening — med hänsyn icke minst till landstingens uppgift att välja förstakammar-

ledamöter — denna fråga upptagas till en allsidig undersökning i anslutning till utredningen av motsvarande frågekomplex beträffande andrakammarvalen. Jämväl den nu förordade utredningen synes lämpligen böra anförtros åt 1950 års folkomröstnings- och valsätsutredning. Utöver de synpunkter som här anförts och de allmänna valtekniska principer som angivits i det tidigare meddelade uppdraget synes det icke erforderligt att fastställa några närmare direktiv för den nya utredningen.

GÄLLANDE ORDNING

Landstings verksamhetsområde omfattar i regel ett län. Förutom Stockholm stå emellertid ytterligare fem av de största städerna utanför landsting, varjämte Kalmar län är delat på två landstingsområden.

Bestämmelser om val av landstingsmän återfinnas i *lagen den 20 juni 1924 om landsting*. Angående vals förrättande och avslutande m. m. hänvisas dock i 15 § nämnda lag till stadganden i *kommunala vallagen den 6 juni 1939*.

I fråga om landstingsområdes *indelning i valkretsar* gäller enligt 8 § landstingslagen följande. För varje valkrets utses — oavsett dess folkmängd — en landstingsman och därutöver efter folkmängden en landstingsman för varje fullt tal av 5 000. Valbarhet är ej inskränkt inom valkrets. Vid landstingsområdes indelning i valkretsar skall i allmänhet iakttagas att för varje valkrets komma att utses minst 5 och högst 9 landstingsmän. Stad, vars folkmängd utgör minst 15 000, bildar dock alltid en valkrets. Stad med mindre folkmängd än 15 000 förenas med en eller flera andra städer eller, då särskilda skäl därtill föranleda, med angränsande landsbygd till en valkrets. I valkrets, som utgöres endast av städer, skall folkmängden uppgå till minst 15 000. Delar av samma stad må icke ingå i olika valkretsar. De för städerna sålunda meddelade bestämmelserna innebära delvis undantag från den nyssnämnda allmänna regeln om antalet landstingsmän i varje valkrets. Stad skall sålunda utgöra en

valkrets även om den till följd av sin storlek är berättigad att välja flera landstingsmän än 9 eller om den endast utser 4 landstingsmän.

Vid valkretsindelningen iakttages enligt 8 § vidare att valkrets, som ej bildas av två eller flera städer, såvitt möjligt skall kunna omslutas med en sammanhängande gränslinje samt att indelningen på landsbygden, där så lämpligen kan ske, verkställles efter domsaga, tingslag eller härad, men eljest efter kommuner.

Från vad sålunda stadgas finnas enligt 9 och 10 §§ vissa undantag. Om bildande av valkrets enligt angivna bestämmelser skulle vålla synnerlig olägenhet, må sålunda område med mindre invånarantal utgöra valkrets. Sådan valkrets skall dock, om landsbygd däri ingår, ha en folkmängd av minst 10 000 samt i vad angår landsbygden utgöras av domsaga eller av ett eller flera tingslag eller härad. Enligt denna undantagsbestämmelse kan valkrets vari landsbygd ingår ha att utse endast 3 landstingsmän och stadsvalkrets t. o. m. ett än mindre antal. Vidare skall, för den händelse det antal landstingsledamöter som efter huvudregeln bör utses inom ett landstingsområde icke uppgår till 20, antalet ledamöter ökas, så att detsamma för hela landstingsområdet uppgår till minst 20.

Jämlikt 11 § landstingslagen ankommer det på landstinget att fastställa indelningen i valkretsar jämte det antal landstingsmän, som skall utses för varje

valkrets. Förslag till indelning skall av-
givas av länsstyrelsen, sedan landstings-
områdets kommuner beretts tillfälle att
yttra sig. Landstings beslut rörande in-
delningen skall enligt 54 § samma lag
underställas Kungl. Maj:t för godkän-
nande.

Vid 1950 års landstingsval utgjorde
antalet valkretsar i riket 193 (92 lands-
bygds-kretsar, 55 stadskretsar och 46
kretsar bestående av städer och lands-
bygd i förening). Inom de olika lands-
tingsområdena funnos lägst 3 och högst
14 valkretsar. 43 städer bildade egna
valkretsar, medan i envar av de åter-
stående 12 stadskretsarna sammanförts
2—5 städer. Antalet städer som vid va-
let bildade valkretsar tillsammans med
landsbygd var 49.

Till jämförelse nämnes att vid 1946
års landstingsval funnos likaledes 193
valkretsar, medan antalet vid 1942 års
val var 189. Under perioden mellan de
tre sista valen ha vid valkretsindelning-
en de mindre städerna i allt större om-
fattning förenats med landsbygd, under
det att flerstadskretsarnas antal har
minskat. Samtidigt har antalet städer
som bilda egen valkrets — liksom det
totala antalet städer — ökat. Den näm-
nda utvecklingen i fråga om städerna
framgår närmare av följande samman-
ställning.

	1942	1946	1950
Antalet landstingsstäder			
utgörande egen val- krets	27	33	43
förenade med lands- bygd	21	37	49
förenade med andra städer	67	51	35
Samtliga	115	121	127

Valkretsarnas fördelning efter folk-
mängden och antalet valda landstings-
män vid 1950 års landstingsval belyses

av tabellen å s. 15. I tabellen ha under
beteckningen landsbygden hänförts
även de 46 valkretsar, som bestå av
landsbygd och stad i förening¹.

Av tabellen framgår, att i de olika
valkretsarna utsågos 2—13 landstings-
män. Inom 21 valkretsar, av vilka 2 om-
fatta landsbygd och 19 städer, var an-
talet landstingsmän *mindre än 5* (i en
valkrets endast 2 och i tre valkretsar 3).
I en landsbygds-krets (Handbörds hä-
rad) och i fyra stadskretsar (Enköp-
ping, Oskarshamn, Visby och Skellef-
teå) uppgick folkmängden ej till 15 000
invånare. Ytterligare en landsbygds-
krets och sexton stadskretsar hade ett
lägre invånarantal än 20 000. I valket-
sarna på Gotland — till antalet 3 — ut-
ses ett i förhållande till folkmängden
större antal landstingsmän än vanligt,
enär antalet landstingsledamöter eljest
icke skulle ha uppgått till 20.

Den i kommunala vallagen angivna
proportionella valmetoden överensstäm-
mer med den metod, som tillämpas vid
valen till riksdagens första kammare,
till stads- och kommunalfullmäktige
m. m. Samma valsätt, som grundar sig
på en av belgiern Victor d'Hondt an-
visad fördelningsregel, har jämväl un-
der tiden 1909—1948 använts för val
till riksdagens andra kammare.

I 45 § kommunala vallagen stadgas att
vid röstsammanräkningen valedlarna
till en början skola ordnas efter väljar-
beteckning (kartell-, parti- och frak-
tionsbeteckning). Därvid sammanföras
valedlar med samma första beteckning
i särskilda grupper (A-grupper). Före-
kommer vidare inom A-grupp en andra
väljarbeteckning, ordnas valedlarna i
nya grupper efter sådan beteckning (B-
grupper). I den mån valedlarna även
upptaga en tredje beteckning, uppdelas

¹ Tabellen återgiven efter den officiella
statistiken, Kommunala valen år 1950, s. 11.

Valkretsarnas fördelning efter folkmängd och antal valda landstingsmän vid 1950 års val.

Folkmängd 31/12 1948	Hela antalet valkretsar	Därav med											
		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
		landstingsmän											
<i>Landsbygden</i>													
10 000—14 999	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
15 000—19 999	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	
20 000—24 999	38	—	—	—	36	—	—	2	—	—	—	—	
25 000—29 999	34	—	—	—	—	34	—	—	—	—	—	—	
30 000—34 999	33	—	—	—	—	—	33	—	—	—	—	—	
35 000—39 999	24	—	—	—	—	—	—	24	—	—	—	—	
40 000—44 999	7	—	—	—	—	—	—	1	6	—	—	—	
Summa	138	—	1	1	36	34	33	27	6	—	—	—	
<i>Städerna</i>													
5 000— 9 999	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
10 000—14 999	3	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	
15 000—19 999	16	—	—	16	—	—	—	—	—	—	—	—	
20 000—24 999	16	—	—	—	16	—	—	—	—	—	—	—	
25 000—29 999	3	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	
30 000—34 999	8	—	—	—	—	—	8	—	—	—	—	—	
35 000—39 999	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
40 000—44 999	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	
45 000—49 999	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
50 000—54 999	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	
55 000—59 999	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
60 000—64 999	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
Summa	55	1	2	16	17	3	8	1	1	—	2	2	
<i>Hela riket</i>	193	1	3	17	53	37	41	28	7	—	2	2	

B-grupperna på liknande sätt i C-grupper.

OrdnanDET av namnen inom de olika grupperna regleras i 46 §. Först fastställas därvid i erforderlig utsträckning ordningsföljden mellan kandidaterna inom C-, B- och A-grupperna, varefter mandatfördelningen mellan A-grupperna bestämmes. Denna fördelning göres med ledning av särskilda för grupperna beräknade jämförelsetal. Därvid tilldelas platserna i tur och ordning den grupp, som uppvisar det största jämförelsetalet. Så länge gruppen ännu ej fått

någon plats, är jämförelsetalet lika med gruppens rösttal. Därefter erhålles gruppens jämförelsetal för varje gång genom att dela rösttalet med antalet redan erhållna platser, ökat med 1 (d'Hondts fördelningsregel). Samma princip — dock på särskilt sätt utbyggd — ligger även till grund för bestämmandet av ordningsföljden inom de olika grupperna.

Stadganden om utseende av suppleanter till landstingsmän äro intagna under vallagens 47 §.

DEN HITTILLSVARANDE UTVECKLINGEN OCH TIDIGARE REFORMYRKANDEN

Enligt *förordningen den 21 mars 1862 om landsting* i dess ursprungliga lydelse skulle varje stad och varje härad eller tingslag bilda en egen valkrets. Städernas intressen skyddades därigenom, att dessa ägde proportionsvis dubbelt så stor representation i landstinget som landsbygden. Varje stad utsåg nämligen en landstingsman för varje påbörjat tal av 2 500 inv. under det att motsvarande siffra för landsbygdskrets var 5 000.

Denna indelning förblev oförändrad till den proportionella valmetodens genomförande år 1909. I samband med detta års rösträttsreform infördes proportionellt valsätt grundat på d'Hondts fördelningsregel för valen till riksdagens båda kamrar, för val till landsting och stadsfullmäktige samt för val av riksdagens utskott. En genomgripande förändring i fråga om valkretsindelningen vid landstingsval blev då nödvändig och nya bestämmelser härom antogs vid 1907 års riksdag enligt förslag i den till samma riksdag avgivna valpropositionen (nr 30). Valkretsindelningen grundades alltjämt på skillnaden mellan stad och landsbygd. Men inom vardera av dessa kategorier skulle nya indelningsgrunder tillämpas. För varje valkrets skulle enligt de nya reglerna utses en landstingsman och däröver efter folkmängden en landstingsman, på landsbygden för varje fullt tal av 5 000 och i stad för varje fullt tal av 3 000 inv. Stad skulle bilda egen val-

krets, om den hade minst 6 000 inv. En mindre stad skulle däremot utgöra egen valkrets endast om det mötte synnerlig olägenhet att förena den med annan eller andra sådana städer till en gemensam valkrets om minst 6 000 och högst 12 000 inv. För landsbygdens del sökte man vinna större valkretsar genom att ansluta valkretsindelningen till domsagorna. Domsaga med mindre folkmängd än 30 000 skulle i regel utgöra en valkrets. Domsaga med 30 000 inv. eller mera skulle däremot delas i valkretsar under iakttagande av att varje valkrets i allmänhet komme att utse minst 3 och högst 6 landstingsmän. Som redan antytts, trädde de nya bestämmelserna i kraft år 1909.

Redan vid 1912 års riksdag förordades i en motion en förstoring av landstingsvalkretsarna. Enligt förslaget skulle maximiantalet invånare för valkretsar på landsbygden höjas från 30 000 till 45 000 och minimiantalet invånare för stad utgörande egen valkrets höjas från 6 000 till 9 000. Motivet var att erhålla en mer proportionell fördelning. Förslaget vann emellertid ej riksdagens bifall.

Kravet på jämställdhet mellan stad och landsbygd bragtes inför riksdagen åren 1914, 1915, 1916 och 1917 genom motioner, vilka dock samtliga avslagos.

Båda de nämnda frågorna — om valkretsförstoring och om jämställdhet mellan stad och landsbygd — upptogs sedermera i en proposition (nr 277) till

1918 års lagtima riksdag. Skillnaden mellan stads- och landsbygds-kretsar skulle enligt Kungl. Maj:ts förslag fortfarande bestå, medan däremot normen för representationsrätten för båda slaggen av valkretsar sattes lika, nämligen en landstingsman per 4 000 inv. I syfte att bibehålla regeln om antalet landstingsmän inom de särskilda valkretsarna oförändrad, föreslogs samtidigt att domsaga med en folkmängd av 24 000 och därutöver skulle delas i valkretsar. Av liknande skäl skulle stad med mindre än 8 000 inv. sammanföras med en eller flera andra sådana städer till en valkrets med minst 8 000 och högst 16 000 inv. Konstitutionsutskottet (utl. nr 23) tillstyrkte propositionen med den motionsledes påyrkade ändringen att — i syfte att nå större proportionell rättvisa — valkretsar med upp till 8 landstingsmän skulle kunna bildas. Då emellertid kamrarna stannade vid olika beslut, förföll frågan.

Vid *urtima riksdagen samma år* upp- tog Kungl. Maj:tt i en proposition (nr 34) sitt vid lagtima mötet framlagda förslag med den av konstitutionsutskottet vidtagna ändringen. Tredje särskilda utskottet, till vilket denna proposition remitterades, framhöll i sitt utlåtande (nr 1), att om folkmängdssiffran 4 000 fastställdes som beräkningsgrund för landstingsledamöternas antal, sammanlagda antalet landstingsmän skulle avsevärt ökas. Då en sådan utveckling icke ansågs påkallad, föreslog utskottet att till grund för beräkningen av antalet landstingsmän skulle läggas den dittills för landsbygden gällande siffran 5 000. För att tillgodose kravet på större proportionell rättvisa förordade utskottet att på landsbygden minimiantalet representanter per valkrets skulle höjas från 3 till 5. Frågan om motsvarande ändring beträffande städerna ansåg ut-

skottet böra uppmärksammas men fann beslut härom icke kunna fattas vid då pågående riksdag. Vid ärendets behandling ifrågasatte utskottet vidare, dock utan att i denna del framlägga något förslag, om ej mindre städer skulle kunna förenas med angränsande landsbygd i gemensamma valkretsar. Riksdagen beslöt i överensstämmelse med utskottets hemställan. Genom denna ändring skulle således för varje landsbygdsvalkrets i allmänhet utses mellan 5 och 8 landstingsmän. För att delas i valkretsar skulle domsaga i regel ha minst 40 000 inv.

I en vid 1920 års riksdag väckt motion (II:58) yrkades sådan ändring av landstingsförordningen, att stad, som ej utgjorde egen valkrets och som icke utan olägenhet kunde förenas med en eller flera andra städer, skulle kunna förenas med den domsaga, vari eller varintill den var belägen. Konstitutionsutskottet erinrade (utl. nr 8) i anledning av motionen om det uttalande som hade gjorts av tredje särskilda utskottet vid 1918 års urtima riksdag rörande en reform i denna riktning. Konstitutionsutskottet anförde vidare.

En förändring i den riktning, som i det nämnda utskottsutlåtandet antydes och i förevarande motion föreslås, synes ur flera synpunkter väl motiverad. De vid landstingsförordningens tillkomst framkomna farhågorna för en stark intressesammanläggning mellan stad och landsbygd inom landstingen hava, så vitt utskottet har sig bekant, icke besannats och därmed hade bestämmelsen om skilda valkretsar lika väl som det 1918 borttagna stadandet om olika representationsätt förlorat sitt väsentliga berättigande. Det torde vara otvivelaktigt, att de smärre städer, varom här är fråga, ur intressesynpunkt i regel stå närmare kringliggande landsbygd än de städer, med vilka de för närvarande äro förenade till landstingsvalkretsar. Särskilt starkt framträder den berörda bristen i nuvarande ordning i de icke sällsynta fall, då ett flertal småstäder i skilda delar av

ett län äro förenade till en landstingsvalkrets. Härtill kommer att, såsom i det citerade utskottsutlåtandet framhålles, genom en förändring i föreslagen riktning större valkretsar skulle kunna erhållas, vilket ur proportionalismens synpunkt måste anses önskvärdt; de flesta stadsvalkretsarna äro enligt nu gällande ordning så små, att det proportionella valsättet alls icke, eller blott i ringa grad, kommer till sin rätt. På grund af dessa skäl anser utskottet en förändring i den av motionären föreslagna riktningen önskvärd.

Utskottet ansåg sig emellertid ej omedelbart kunna föreslå ändringar i nämnda riktning utan hemställde att riksdagen hos Kungl. Maj:t skulle anhålla om utarbetande av förslag till sådana ändringar i landstingsförordningen, som åsyftats i motionen. Denna hemställan bifölls av riksdagen, som i sin skrivelse (nr 104) såsom eget uttalande återgav vad utskottet anfört.

Samma år uppdrogs åt 1919 års kommunalförfattningssakkunniga att utreda och avgiva förslag i ämnet. De sakkunniga framlade år 1923 (bet. IV) förslag till ny lagstiftning om landsting, varvid förordades bl.a. att upphäva föreskriften att stad och landsbygd ovillkorligen skulle välja landstingsmän var för sig. Sålunda skulle enligt förslaget stad med mindre folkmängd än 20 000 förenas med annan stad eller med andra städer eller med angränsande landsbygd till en valkrets med minst 20 000 och högst 44 999 inv. I sin motivering framhöll de sakkunniga att några allmängiltiga regler ej kunde uppställas för vilken av nämnda utvägar — stads förenande med annan stad eller stads införlivande med landsbygdskrets — som vore att föredraga. De sakkunniga yttrade vidare (bet. s. 88).

Någon ekonomisk motsatsställning mellan ett landstingsområdes städer, å ena, och landsbygd, å andra sidan, kan därför ytterst sällan göra sig gällande vare sig vid landstingsmannavalen eller i lands-

tinget, och något därav föranlett behov av särskilda representanter för städerna och särskilda för landsbygden föreligger sålunda icke. Med avseende å de skilda lokala intressena inom ett län förhåller det sig tvärtom på det sättet, att dessa mycket oftare äro gemensamma för stad och angränsande landsbygd än för olika städer (eller för skilda delar av landsbygden). Vissa historiska skäl och gemensamma kultursynpunkter kunna visserligen en och annan gång beträffande äldre städer tala mera för deras samgående vid val än för deras åtskiljande och införlivande med landsbygdsvalkrets. Men å andra sidan måste det betecknas såsom alldeles omotiverat, att ett samhälle, emedan det erhållit stadsrättigheter, skall tvingas ur sin gamla valkrets och sammanföras med en annan, äldre eller nybildad stad, med vilken den tidigare saknat alla närmare beröringspunkter. Över huvud taget föreligger det i stort sett lika litet skäl att vid valen skilja sådana nybildade städer, liksom de minsta, äldre städerna, från angränsande landsbygd som att göra detta beträffande köpingar och en del av de större municipalsamhällena.

Enligt kommunalförfattningssakkunniga borde således de båda valkretstyperna — rena stadskretsar och blandade stads- och landsbygdskretsar — vara likvärdiga. Vidare förordades upphävande av bestämmelsen att domsagan ovillkorligt skulle vara utgångspunkt vid valkretsindelningen på landsbygden. I stället föreslogo de sakkunniga den regeln att indelningen skulle, där så lämpligen kunde ske, verkställas efter domsaga, tingslag eller härad men eljest efter kommuner. Därjämte förordades att mandatmaximum för valkrets skulle höjas till 9, dock skulle stad som bildade egen valkrets kunna utse flera än nio landstingsmän. För att åskådliggöra sitt förslag utarbetade de sakkunniga två alternativ till valkretsindelning, av vilka det första tog sikte på mindre städers införlivande med angränsande landsbygd. Enligt detta första alternativ skulle samtliga städer i

Stockholms, Kronobergs, Kalmar norra, Kristianstads, Göteborgs och Bohus, Skaraborgs, Kopparbergs, Gävleborgs, Jämtlands, Västerbottens samt Norrbottens landstingsområden sammanföras med kringliggande landsbygd.

Kommunalförfattningssakkunnigas förslag i ämnet upptogs i en proposition (nr 188) till 1924 års riksdag. Vid behandlingen av denna fråga frångick konstitutionsutskottet i sitt utlåtande (nr 30) sin fyra år tidigare intagna ståndpunkt och förklarade nu att landsbygd och stad enligt utskottets mening fortfarande borde vara skilda åt i valkretshänseende med hänsyn till den intresseemotståndning, som förelåg dem emellan. Den föreslagna ordningen skulle enligt utskottet bli olämpligast för städerna, särskilt för de mindre bland dessa, som lätt kunde berövas möjlighet att bli representerade i landstinget vid förening med landsbygd i en enda valkrets. Första kammaren godkände det förslag till lagtext, som konstitutionsutskottet från denna utgångspunkt utarbetat. Andra kammaren däremot godkände en till utskottets utlåtande fogad reservation, som i huvudsakliga delar överensstämde med propositionen. I anledning därav framlade konstitutionsutskottet ett sammanjämningsförslag, som godkändes av riksdagen och som innehöll de bestämmelser i ämnet, vilka inflöto i 1924 års landstingslag och i huvudsak fortfarande gälla. Enligt dessa skall stad, vars folkmängd utgör minst 15 000, bilda en valkrets. Vidare stadgades att valkrets bestående av stad och landsbygd icke borde utan »synnerliga skäl» bildas.

I syfte att ernå större proportionell rättvisa vid val av landstingsmän gjordes år 1926 de redan tidigare förändringarnas vidkommande införda bestämmelserna om s. k. valteknisk

samverkan tillämpliga jämväl å landstingsvalen.

Genom 1930 års kommunallagsrevision överfördes stadgandena om vals förrättande och avslutande m. m. till en kommunal vallag. Bestämmelserna om valkretsindelningen fingo dock fortfarande sin plats i lagen om landsting.

I anledning av en vid 1945 års riksdag väckt motion (II:188 av herrar Wallentheim och Eriksson i Sandby) vidtogs sedermera en viss jämkning av ordalagen i 8 § landstingslagen för att i större utsträckning än som med hänsyn till den 1924 fastställda lydelsen ansetts vara fallet medgiva förening av stad och landsbygd till en valkrets, då särskilda skäl såsom geografiskt läge, kommunikationer osv. göra en dylik förening ändamålsenlig. Det dittillsvarande stadgandet att valkrets bestående av stad och landsbygd icke borde utan synnerliga skäl bildas borttogs därvid och i stället infördes den ännu gällande bestämmelsen att stad — under den oförändrade förutsättningen att den har mindre folkmängd än 15 000 inv. — må förenas med angränsande landsbygd till en valkrets, »då särskilda skäl därtill föranleda». Riksdagen fann däremot ej tillräckliga skäl att helt borttaga den anförda bestämmelsen. I konstitutionsutskottets av riksdagen godkända utlåtande (nr 9) motiverades detta med att den principiella åtskillnaden mellan stad och land alltför ofta borde framgå av stadgandet.

Ytterligare förslag syftande till att vid landstingsvalen bättre tillgodose proportionalitetssynpunkten ha vid upprepade tillfällen framförts inom riksdagen, dock utan att vinna bifall. Två reformvägar ha berörts i förslagen, nämligen dels införande vid valen av ett system med utjämningsförfarande och dels en förstoring av landstingsval-

kretsarna eller rentav valkretsindelningens borttagande.

Sålunda väcktes genom motion (II: 205) vid 1926 års riksdag förslag i syfte att tillförsäkra de olika partierna mandat i förhållande till deras rösttal inom ett landstingsområde i dess helhet. I motionen förordades att sammanräkning och platsfördelning vid landstingsvalen skulle ske på sätt som om landstingsområdet vore en valkrets eller eventuellt fördelat med stadskretsar i en grupp och övriga valkretsar i en annan grupp. I det utlåtande av konstitutionsutskottet (nr 23), som låg till grund för riksdagens avslag å motionen, framhöll utskottet att de skäl som talade mot införande av ett utjämningsförfarande vid valen till andra kammaren (jfr utskottets utl. nr 22 samma år) i huvudsak syntes äga giltighet även beträffande de kommunala valen.

Vid behandling år 1928 av en motion (II:11) i liknande syfte skärpte konstitutionsutskottet (utl. nr 31) sitt uttalande av år 1926 genom förklaring att utskottet funnit de skäl som talade mot införande av ett utjämningsförfarande vid valen till andra kammaren i huvudsak äga giltighet, till och med i högre grad, gentemot införande av ett sådant förfarande vid landstingsval.

Motioner i ämnet återkommo sedermera vid 1935, 1936 och 1937 års riksdagar. I vissa av dessa motioner hänvisades såväl till utjämningsförfaranden med landstingsområdet såsom utjämningsenhet som till möjligheten att göra landstingsområdet till en valkrets. 1937 års konstitutionsutskott ansåg att det skulle strida mot den i landstingslagen (1 §) angivna principen om landstinget som en representation för »länets landsbygd och de städer i länet, som deltaga i landsting», om landstingsområdet gjordes till en enda valkrets

vid landstingsvalen. Beträffande utjämningsförfaranden hänvisade utskottet till att det samtidigt avstyrkt ett förslag rörande dylikt förfarande vid andra kammarsval. Utskottet anförde vidare att något behov av sådana lagändringar, att ökad proportionalitet möjliggjordes vid landstingsvalen, icke kommit till uttryck inom landstingen själva och icke heller syntes föreligga — landstingen hade nämligen dittills icke funnit skäl begagna den möjlighet som enligt landstingslagen förefunnes att uppdelat landstingsområdena i så litet antal valkretsar som möjligt med högsta möjliga antal landstingsmän i varje.

I motioner vid 1938 års riksdag av herr Sam Larsson m. fl. (I:73) och herr Andersson i Rasjön m. fl. (II:151) hemställdes därefter bl. a. om utredning rörande sådana ändringar att landstingsvalkrets som regel icke borde få göras mindre än att den vore berättigad att välja minst 7 landstingsmän och ej större än att den skulle vara berättigad utse högst 13 landstingsmän samt att valkrets med mindre än 20 000 invånare icke finge bestå eller bildas. Något hinder borde ej få resas mot bildande av valkrets bestående av stad med mindre än 20 000 invånare samt angränsande landsbygd. Med anledning härav framhöll konstitutionsutskottet i sitt utlåtande (nr 11), vilket låg till grund för riksdagens avslagsbeslut, bl. a. att gällande bestämmelser i flertalet fall icke utgjorde hinder för en förstoring av de mindre landstingsvalkretsarna. Under hänvisning tillika till vad utskottet tidigare anförts och med främhållande av att alltfört betydande meningsmotsättningar gjorde sig gällande i frågan om stads och landsbygds förening i en och samma valkrets vid val av landsting ansåg utskottet tiden icke inne för en ändring av gällande bestämmelser på förevarande område.

Spörsmålet kom åter under prövning vid 1941 års riksdag. I motioner (I:128 av herr von Stockenström m. fl. och II:165 av herr Mosesson m. fl.) hemställdes då om utredning syftande till att vid såväl andrakammarval som landstingsval erhålla en proportionellt riktigare mandatfördelning mellan partierna. Konstitutionsutskottet (utl. nr 19) avstyrkte även detta förslag. Ifråga om landstingsvalen hänvisade utskottet därvid till vad utskottet tidigare anfört såväl emot införande av ett system med utjämningsförfarande som emot en ändring för det dåvarande av bestämmelserna om landstingsvalkretsarnas storlek.

Vid 1948 års riksdag upptogs i motioner (I:216 av herr Mannerskantz och II:349 av herr Nilsson i Göingegården m. fl.) åter tanken att hela landstingsområdet skulle vid sammanräkningen av rösterna behandlas som en eller eventuellt två valkretsar. Vid avstyrkande av förslag om utredning i denna riktning underströk konstitutionsutskottet (utl. nr 2) ånyo att landstingen dittills i regel ej funnit skäl uppdelade landstingsområdena i så litet antal valkretsar som möjligt med högsta antal landstingsmän i varje och erinrade om att antalet landstingsvalkretsar till och med ökat med fyra från 1942 till 1946 års val.

Slutligen avslogs vid 1949 års riksdag ett i motioner av herr Lindblom (I:133) och fröken Vinge (II:160) framställt yrkande om införande av den bestämmelsen, att stad vars folkmängd utgör minst 20 000 skall bilda en valkrets, i stället för den nuvarande enligt vilken gränsen är satt vid 15 000 inv. Konstitutionsutskottet gav vid behandlingen av detta ärende (utl. nr 13) uttryck för den meningen att det även i fortsättningen syntes böra ankomma på landstingen själva att under Kungl.

Maj:ts kontroll inom den nuvarande lagstiftningens ram och med beaktande av olika lokala intressen och behov besluta önskvärda jämkningar i valkretsarnas storlek.

Här erinras slutligen om att *kommunallagskommittén* i december 1952 framlagt förslag till ny landstingslag, avsedd att träda i kraft den 1 januari 1955 (kommitténs betänkande IV, SOU 1952:48). Med detta förslag har särskilt syftats till en sådan överarbetning av 1924 års landstingslag att stadgandena angående landsting såväl sakligt som formellt närmare anslutas till kommitténs tidigare förslag till ny kommunallag, vilken avsetts att ersätta nu gällande lagar om kommunalstyrelse såväl på landet som i stad.

Beträffande de i landstingslagen upptagna stadgandena om valkretsindelningen och om antalet landstingsmän i valkretsarna har kommunallagskommittén under hänvisning till folkomröstnings- och valsätsutredningens uppdrag icke ingått på någon saklig prövning. Kommittén uttalar härom följande (bet. s. 34).

Hithörande bestämmelser äro för närvarande föremål för översyn inom 1950 års folkomröstnings- och valsätsutredning i samband med dess utredning av frågan om reformering av det proportionella valsyste- met vid landstingsmannaval. Kommittén har med hänsyn härtill och efter överläggningar i ämnet med företrädare för valsätsutredningen funnit lämpligt att i förslaget till ny landstingslag upptaga de nuvarande bestämmelserna om valkretsindelning oförändrade i sak; dock bör här nämnas, att kommittén vid sin prövning av landstingets arbetsformer funnit sig böra föreslå borttagande av regeln om kvalificerad majoritet i vissa fall vid beslut om valkretsindelning. Vid den slutliga utformningen av lagen lär det vara möjligt att beakta valsätsutredningens kommande förslag utan att göra några större rubbningar i den disposition av landstingslagen som kommittén föreslår.

I anslutning härtill återkomma de nuvarande, i 8—10 §§ landstingslagen upptagna stadgandena om valkretsindelning och om antalet landstingsmän i valkretsarna utan saklig förändring i kommittéförslagets 10—12 §§. I redaktionellt hänseende har dock, liksom eljest i förslaget, uttrycket landstingsområde utbytt mot *landstingskommun*.

De i 11 § landstingslagen upptagna bestämmelserna, att det ankommer på landstinget att fastställa indelningen i valkretsar jämte antalet landstingsmän i varje krets samt att förslag till sådan indelning skall avgivas av länsstyrelsen, sedan landstingsområdets kommuner beretts tillfälle att yttra sig, återfinnas i lagförslagets 13 §. Till denna paragraf

har även förts den i nuvarande 54 § lagen om landsting under d) intagna regeln om att landstings beslut rörande valkretsindelningen skall underställas Kungl. Maj:t för godkännande. I anslutning härtill uttalar kommunallagskommittén, att det synes självklart att underställningskravet även gäller beslut om jämkning i tidigare fastställd valkretsindelning, varför sådan erinran icke erfordras i lagtexten.

Kommunallagskommittén har icke i någon mån haft anledning beröra frågan om den proportionella valmetoden, eftersom bestämmelserna härom ej finnas upptagna i landstingslagen utan i den kommunala vällagen.

VERKNINGARNA AV GÄLLANDE PROPORTIONS- VALSYSTEM VID LANDSTINGSVALEN

Såsom grund för prövningen av i vad mån behov föreligger att reformera valordningen för landstingsval och vilka vägar som därvid böra beträdas har folkomröstnings- och valsätsutredningen närmare undersökt, hur det rådande systemet verkat i proportionellt avseende vid redan hållna val såväl inom de särskilda landstingsområdena, sedda vart för sig, som för dem samfällt.

Vad beträffar det samlade resultatet av landstingsvalen vid ett givet valtillfälle kunna två olika utgångspunkter användas för bedömandet av hur mandatfördelningen mellan partierna utfallit i förhållande till en fullt proportionell fördelning av platserna. Liksom när det gäller att klarlägga verkningarna av valmetoden inom ett särskilt landstingsområde, kan man sålunda även här för beräkning av hur en fullt proportionell fördelning av mandat skulle utfallit betrakta varje landstingskommun som en enhet vid valen och fastställa den proportionella fördelningen för de olika landstingskommunerna i förhållande till de inom dem föreliggande rösttalen. I den mån partiernas verkliga mandatinnehav i landstingen avviker från en på sådant sätt beräknad proportionell fördelning — i det följande betecknad *landstingsproportionaliteten* — erhålles genom summering av dessa avvikelser ett uttryck för hur metoden totalt sett verkat vid valtillfället. Det andra av de nämnda

tillvägagångssätten innebär att varje partis samfällade mandatinnehav jämföres med en proportionell fördelning i förhållande till deras sammanräknade röstunderlag inom alla landstingsområden. Den proportionella fördelningen uträknas således i detta fall med hela riket — i den mån landstingsval där förekommer — såsom en enhet, den s. k. *riksproportionaliteten*.

Vid den av utredningen företagna undersökningen, för vilken redogöres i det följande, har utfallet av valen studerats såväl från riksproportionell som landstingsproportionell synpunkt¹. Endast i förstnämnda hänseende kunna uppgifter i större utsträckning hämtas från den officiella statistiken, under det att ett omfattande räknearbete erfordrats för klarläggande av proportionaliteten landstingsvis. Av denna anledning har undersökningen beträffande landstingsproportionaliteten begränsats till de tre sist hållna landstingsvalen.

Det totala utfallet av valen

Riksproportionaliteten. Uppgifter angående de faktiska utslagen av landstingsvalen och deras förhållande till en fullt proportionell fördelning, om samt-

¹ Fullständig proportionalitet har i båda fallen uträknats med användande av d'Hondts fördelningsregel. — Beträffande frågan om värdet av en jämförelse från riksproportionell resp. landstingsproportionell synpunkt hänvisas till s. 32.

liga landstingsområden i riket gemensamt tagas som en enhet, ha sammanförts i *tabellbilaga A*. Sammanställningen omfattar alla landstingsval som hållits efter författningsrevisionen år 1918, då allmän och lika rösträtt infördes för dessa val. I sammanställningen redovisas för varje val den totala röst- och mandatfördelningen mellan partierna samt hur en på nämnt sätt beräknad riksproportionell utskiftning av mandaten mellan partierna skulle utfallit jämte storleken av partiernas över- och underrepresentation i förhållande därtill.

Som framgår av tabellbilagan varierade de sammanlagda proportionalitetsavvikelserna vid de olika valen mellan lägst ± 26 och högst ± 77 mandat.

Den nämnda lägsta siffran härrör från 1919 års val. Det mest överrepresenterade partiet vid detta val — socialdemokraterna — erhöll 15 platser utöver den riksproportionella representationen, medan vänstersocialisterna blevo 15 mandat underrepresenterade. Med beaktande av att fördelningen sammanlagt gällde över 1100 landstingsmandat, måste resultatet vid det nämnda valet även från riksproportionell synpunkt anses mycket jämnt. Vid alla de därefter förrättade landstingsvalen ha resultaten varit mera ojämna. Från och med år 1930 ha de faktiska avvikelserna från riksproportionaliteten uppgått till omkring 50 mandat eller därutöver. Den nyssnämnda största sammanlagda avvikelserna, ± 77 mandat, hänförs till 1934 års val. För de senaste två valen — 1946 och 1950 — äro motsvarande siffror ± 75 resp. ± 71 .

Av partierna erhöll högern vid de två valen under 1920-talet flest överskottsplatser (27 och 22 mandat). Ännu vid valet 1934 blev samma parti överrepresenterat med mera än 20 mandat.

Högern underrepresenterades första gången vid 1946 års val och blev vid 1950 års val mest missgynnat parti med 36 platser mindre än dess andel efter det sammanlagda rösttalet i riket. Socialdemokratiska partiet har vid samtliga här behandlade val erhållit flera mandat än som motsvarat dess andel av rösterna för hela riket. Under perioden 1934—1946 uppgick partiets överrepresentation till ca 30 mandat utom efter valet 1938, då densamma steg till 62 platser. Den nämnda överrepresentationen för socialdemokraterna var med undantag för 1946 års val större än för något annat parti. Vid valen 1946 och 1950 har denna position intagits av bondeförbundet. Detta parti har även dessförinnan varit överrepresenterat, nämligen vid samtliga landstingsval fr. o. m. 1926 utom ett (1938 års val, då bondeförbundet ej deltog i kartell annat än i ett fåtal valkretsar). Folkpartiet blev vid valen t. o. m. 1942 underrepresenterat men erhöll vid de båda därefter hållna valen en större andel av mandaten än den som motsvarade dess sammanlagda rösttal. Kommunisterna slutligen ha enligt ifrågavarande beräkningsgrund alltid blivit underrepresenterade, ofta i betydande mån.

Nämnda olikheter mellan den faktiska mandatfördelningen och riksproportionaliteten kunna även åskådliggöras på ett annat sätt, nämligen genom angivande av *det antal väljare, som för de skilda partierna stått bakom varje landstingsman*. Uppgifter härom för de senaste tre valen återgivas i följande sammanställning.

År	H	B	F	Sd	K
1942	1963	1805	2164	1878	6068
1946	2466	1870	2075	2074	4583
1950	3321	2133	2215	2365	7798

Ojämnheterna vid platstilldelningen kunna vidare belysas genom en jämfö-

	H	B	F	Sd	K	S:a
1942.						
Andel av väljarkåren, %	15,8	16,6	12,3	50,1	4,8	99,6
» » landstingsmännens antal, %	15,9	18,3	11,3	52,9	1,6	100,0
1946.						
Andel av väljarkåren, %	13,0	17,5	14,8	45,1	9,4	99,8
» » landstingsmännens antal, %	11,6	20,5	15,7	47,7	4,5	100,0
1950.						
Andel av väljarkåren, %	11,2	15,7	19,5	49,3	4,2	99,9
» » landstingsmännens antal, %	8,3	18,0	21,5	50,9	1,3	100,0

relse mellan partiernas andelar av väljarkåren och storleken av deras representation i landstingen uttryckt i *procentuella tal*, på sätt framgår av ovanstående uppställning ävenledes gällande de tre senaste valen.

Landstingsproportionaliteten. Även när det gäller att bedöma hur rådande valordning totalt sett verkat i proportionellt avseende vid landstingsvalen, kan det, såsom inledningsvis påpekats, vara befogat att betrakta valet till varje särskilt landsting som en enhet och att i enlighet därmed för jämförelsen utgå från de sammanräknade avvikelserna

från proportionaliteten inom de skilda landstingskommunerna. Den undersökning, som utredningen från denna utgångspunkt företagit, har som nämnts omfattat landstingsvalen åren 1942, 1946 och 1950.

De sammanlagda avvikelserna från den landstingsvis beräknade proportionaliteten äro av naturliga skäl i allmänhet mindre än avvikelserna från rikspportionaliteten. Detta bekräftas också av den ifrågavarande undersökningen. Emellertid visa avvikelserna i stort sett liknande tendens i de båda fallen. Nämnda förhållanden framgå närmare av följande sammanställning.

Proportionalitetsavvikelser beräknade med varje landstingskommun resp. riket som en enhet; landstingsvalen 1942—1950. Antal mandat.

	H	B	F	Sd	K	S:a
1942.						
Erhållna mandat	184	211	130	611	18	1154
S:a avvikelser inom landstingsområdena	+4	+18	—6	+15	—31	±37
Avvikelse från riksprop.	+1	+18	—12	+30	—37	±49
1946.						
Erhållna mandat	137	242	185	564	53	1181
S:a avvikelser inom landstingsområdena	—14	+37	+13	+16	—52	±66
Avvikelse från riksprop.	—17	+36	+10	+29	—58	±75
1950.						
Erhållna mandat	100	218	261	617	16	1212
S:a avvikelser inom landstingsområdena	—29	+27	+27	+1	—26	±55
Avvikelse från riksprop.	—36	+28	+24	+19	—35	±71

Som tabellen visar, uppgingo de sammanlagda proportionalitetsavvikelserna inom landstingsområdena vid de tre valen till resp. 37, 66 och 55 mandat (motvarande avvikelser från den riksproportionella fördelningen 49, 75 och 71 mandat). Att avvikelserna bli mindre, om de beräknas efter landstingsproportionaliteten, framträder särskilt i fråga om representationen för det största partiet (socialdemokraterna). Vid valen 1942 och 1946 blev detta parti överrepresenterat med 15 resp. 16 platser i förhållande till landstingsproportionaliteten — utgörande blott hälften av den överrepresentation som framkommer, om riksproportionaliteten lägges till grund för beräkningen — och för 1950 års val begränsar sig partiets överrepresentation till endast *ett* mandat utöver fullt proportionell representation i de särskilda landstingen. För övriga partier är läget däremot i huvudsak detsamma vare sig storleken av deras representation bedömes från riksproportionell eller landstingsproportionell synpunkt. Bondeförbundet har sålunda även inom landstingsområdena sammanlagt erhållit en relativt stor överrepresentation, medan kommunisterna och, vad gäller de senaste två valen, högern blivit underrepresenterade i ungefär samma grad som avvikelserna från riksproportionaliteten utvisa.

I detta sammanhang må påpekas, att då de totala proportionalitetsavvikelser som framgått ur en jämförelse med landstingsproportionaliteten äro mindre än avvikelserna från riksproportionaliteten, härtill i några fall bidragit den omständigheten att ett och samma parti blivit underrepresenterat i vissa landsting men överrepresenterat i andra. Sålunda utföll 1950 års val på det sättet att socialdemokraterna underrepresenterades i 10 av de 25 landstingen.

Över- och underrepresentationen i de särskilda landstingen

En översikt över omfattningen av proportionalitetsavvikelserna inom de särskilda landstingskommunerna vid de senaste tre valen gives i sammanställningen överst å nästa sida (avvikelserna uttryckta i antal mandat).

Till ledning vid bedömande av talen för de *genomsnittliga* avvikelserna från en fullt proportionell fördelning beträffande partiernas representation i landstingen kan nämnas att de olika tingen i medeltal ha mellan 45 och 50 ledamöter. De vid ifrågavarande val uppkomna genomsnittsavvikelserna å 2,84, 3,32 och 3,16 mandat kunna därför knappast betecknas som påfallande stora.

Som framgår av den lämnade översikten kunna emellertid i åtskilliga av landstingen från proportionell synpunkt påvisas betydande ojämnheter i fråga om representationen för ett eller flera partier. Vid såväl 1950 som 1946 års val tillföll sålunda i 10 landsting *4 mandat eller flera* annat parti än det som efter strikt proportionell grund kunnat göra anspråk på dem. Vid 1942 års val var förhållandet enahanda i 7 landsting. De största avvikelserna inom ett särskilt landsting — *7 mandat* — gälla år 1942 Örebro län och år 1950 Malmöhus län¹; vid 1946 års val voro ojämnheterna icke i något landsting fullt lika omfattande, men i två landsting förekom en proportionalitetsavvikelse om *6 mandat* (Örebro och Kopparbergs län).

Beträffande representationen för de särskilda partierna kan nämnas att vid 1950 års val i Malmöhus län bondeförbundet fick 6 platser mer än vad en fullt proportionell fördelning inom

¹ Malmöhus län var 1950 indelat i 14 valkretsar, men genom beslut 1952 har antalet minskats till 12.

År	Antal landsting där proportionalitetsavvikelsen utgjorde								Avvikelse i genomsnitt per landsting (antal mandat)
	±0	±1	±2	±3	±4	±5	±6	±7	
	m a n d a t								
1942	—	4	8	6	4	2	—	1	2,84
1946	—	1	6	8	6	2	2	—	3,32
1950	1	2	5	7	6	3	—	1	3,16

landstingsområdet skulle givit, medan högern underrepresenterades med 5 platser (4 erhållna mandat, 9 enligt proportionell beräkning). I Örebro län fick högern vid samma val blott en plats på 10658 röster och samtidigt blevo kommunisterna med 5971 röster orepresenterade, under det att bondeförbundet erhöll 6 mandat på 13801 röster. Även i Jämtlands län blev fördelningen sned, i det att högern ej fick mera än en plats på drygt 7000 röster, medan såväl bondeförbundet som folkpartiet erhöll 7 mandat på mindre än 12000 röster. Flera liknande exempel kunna påvisas vid detta liksom vid de båda tidigare valen.

Endast i ett fall har vid de tre nu avsedda valen den inom en landstingskommun erhållna mandatfördelningen mellan partierna motsvarat full proportionalitet, nämligen vid 1950 års val i Gotlands län. Avvikelser, som begränsa sig till ett enstaka mandat inom ett helt landsting, ha emellertid förekommit i en del fall. Så var vid 1942 års val förhållandet i 4 landsting, vid 1946 års val i 1 och vid 1950 års val i 2 landsting.

Valkarteller

En fråga, som träder i förgrunden när det gäller att belysa verkningarna av nuvarande valordning, är i vilken utsträckning teknisk samverkan vid valen ägt rum mellan skilda partier och vilken inverkan detta haft för mandatfördelningen. Genom en undersökning

av hur den d'Hondtska metoden skulle utfallit utan förmedling av valkarteller framträder också omfattningen av de proportionalitetsavvikelser som vid tillämpning av denna metod orsakas av den gällande valkretsindelningen.

Samverkan mellan olika partier genom kartell eller liknande förfarande har vid landstingsvalen förekommit i allt mer ökad omfattning — vid de tre sista valen har sådan samverkan mellan vissa partier varit regel i samtliga valkretsar i riket. Antalet valkretsar där två eller flera partier använt gemensam väljarbeteckning framgår närmare av följande tabell (hela antalet valkretsar inom parentes).

Antal valkretsar i vilka partier samverkat vid landstingsvalen 1919—1950.

År	Antal valkretsar	Procentuell andel av samtliga valkretsar
1919	128 (204)	62,7
1922	164 (205)	80,0
1926	175 (188)	93,1
1930	177 (189)	93,7
1934	183 (189)	96,8
1938	149 (188)	79,3
1942	189 (189)	100,0
1946	193 (193)	100,0
1950	193 (193)	100,0

Jämsides med att användningen av karteller ökat vid landstingsvalen har även förmärkts en tendens till större enhetlighet i fråga om kartellbildning-

en. Vad angår de tre valen 1942, 1946 och 1950 ha partierna samverkat i följande olika kombinationer.

Karteller	Antal valkretsar		
	1942	1946	1950
H + B	3	1	—
H + B + F	136	188	190
H + F	42	4	3
B + F	8	—	—
Sd + K	1	—	—

Även i fråga om valkartellernas inverkan på mandatfördelningen har undersökningen inriktats på de tre senast hållna valen. Helt allmänt kan sägas att verkningarna av kartellväsendet vid de sålunda undersökta valen varit betydande. Man kan emellertid förutsätta att vid valen under 1920-talet och första hälften av 1930-talet kartellernas inverkan varit mer begränsad. Som redan antytts förekom nämligen vid denna tid endast undantagsvis någon enhetlig partissamverkan över hela landet. Dessutom stodo i de olika valkretsarna då ofta

mot varandra flera karteller med deltagande även av de största partierna. Så t. ex. samverkade vid 1934 års val samtliga partier utom kommunisterna och nationalsocialisterna på ett eller annat sätt i ungefär 80 procent av rikets valkretsar. På senare tid däremot ha, som framgår av den sist intagna uppställningen ovan, landstingsvalen allt mer kännetecknats av kampen mellan å ena sidan det socialdemokratiska partiet och å andra sidan en allmän borgerlig kartell, med kommunisterna som tredje part.

Kartellväsendets betydelse under senare tid framgår av följande jämförelse mellan den faktiska mandatfördelningen och en fördelning enligt d'Hondts metod utan valsamverkan mellan olika partier.

Som synes har kartellbildningen vid de nämnda tre valen föranlett en omfördelning av partiernas representation med sammanlagt omkring 90 mandat för varje val.

Mandatfördelning mellan partierna med och utan karteller; landstingsvalen 1942—1950.

	H	B	F	Sd	K	S:a
<i>1942.</i>						
Faktisk fördelning	184	211	130	611	18	1154
D'Hondt utan karteller	144	193	101	695	21	1154
Vinst (+) och förlust (—) genom kartellerna	+40	+18	+29	—84	—3	±87
<i>1946.</i>						
Faktisk fördelning	137	242	185	564	53	1181
D'Hondt utan karteller	106	220	147	641	67	1181
Vinst (+) och förlust (—) genom kartellerna	+31	+22	+38	—77	—14	±91
<i>1950.</i>						
Faktisk fördelning	100	218	261	617	16	1212
D'Hondt utan karteller	78	192	217	707	18	1212
Vinst (+) och förlust (—) genom kartellerna	+22	+26	+44	—90	—2	±92

I vilken utsträckning kartellerna vid de senaste landstingsvalen medverkat till *en mer proportionell fördelning* av mandaten partierna emellan, framgår av en jämförelse mellan de i nedanstående sammanställning upptagna siffrorna och motsvarande tal i tabellen angående den faktiska mandatfördelningen (s. 25).

tiska mandatfördelningen. Att bondeförbundet även utan samverkan kunnat erhålla en viss överrepresentation sammanhänger med dess koncentration till landsbygdsvalkretsarna, där i genomsnitt färre antal röster erfordras per mandat och där detta parti ofta är det största i kartellen ingående partiet. För övriga partier skulle d'Hondts metod

Proportionalitetsavvikelser vid tillämpning av d'Hondts metod utan karteller: landstingsvalen 1942—1950. Antal mandat.

	H	B	F	Sd	K	S:a
<i>1942.</i>						
Antal mandat	144	193	101	695	21	1154
S:a avvikelser inom landstingsområdena	—36	±0	—35	+99	—28	±99
Avvikelse från riksprop.	—39	±0	—41	+114	—34	±114
<i>1946.</i>						
Antal mandat	106	220	147	641	67	1181
S:a avvikelser inom landstingsområdena	—45	+15	—25	+93	—38	±108
Avvikelse från riksprop.	—48	+14	—28	+106	—44	±120
<i>1950.</i>						
Antal mandat	78	192	217	707	18	1212
S:a avvikelser inom landstingsområdena	—51	+1	—17	+91	—24	±92
Avvikelse från riksprop.	—58	+2	—20	+109	—33	±111

En jämförelse mellan de båda angivna tabellerna visar att vid en fördelning *utan* karteller skulle de sammanlagda avvikelserna från landstingsproportionaliteten vid ett val (1942) ha ökat med över 150 procent och vid de båda andra valen med mellan 60 och 70 procent. I fråga om riksproportionaliteten bli förhållandena likartade. Det enda parti som väsentligt skulle ha gynnats vid en fördelning omedelbart mellan partierna utan valsamverkan är det största — socialdemokraterna. Överrepresentationen för detta parti skulle härvid kommit att uppgå till omkring 100 platser. Även bondeförbundet skulle i viss utsträckning ha gynnats med överskottsplatser, dock i avsevärt mindre grad än vid den fak-

utan kartell ha medfört en betydande underrepresentation. Folkpartiet som vid 1950 års val hade 27 platser mer än vad som motsvarade dess rösttal i de olika landstingsområdena skulle sålunda, om karteller ej hade förekommit, blivit underrepresenterat med 17 mandat. Högerens underrepresentation skulle under samma betingelser ha ökat från 29 till 51 platser. Valkartellernas betydelse för de samverkande partierna belyses jämväl av det förhållandet, att bondeförbundet blivit underrepresenterat endast vid ett landstingsval sedan 1926, nämligen vid 1938 års val, då partiet ej i mera än fyra av rikets samtliga valkretsar deltog i kartell med andra partier.

Även beträffande fördelningen inom

de olika landstingsområdena skulle d'Hondts metod utan karteller ha medfört betydande ojämnheter. Avvikelsen från landstingsproportionaliteten skulle sålunda 1950 i genomsnitt ha uppgått till 4,12 mandat per landsting. I icke mindre än 14 av de 25 landstingen skulle därvid proportionalitetsavvikelsen ha utgjort 4 mandat eller mera (Malmöhus län ± 9 , Älvsborgs och Värmlands län ± 7 , Stockholms, Gävleborgs, Västernorrlands och Västerbotens län ± 6 osv.). Vid vart och ett av de tre senaste valen skulle vidare socialdemokraterna ha blivit överrepresenterade i samtliga landstingsområden med undantag för ett fall där partiet skulle

erhållit exakt så stor representation som svarade mot dess samlade rösttal. Som jämförelse erinras om att socialdemokraterna vid den faktiska mandatfördelningen år 1950 blevo underrepresenterade i 10 landstingsområden. Partiet skulle, om valsamverkan ej hade förekommit, inom flera landsting ha fått 7—8 mandats övertikt. Högern skulle däremot endast i två fall — båda hänförande sig till 1942 års val — ha erhållit något mandat mer än vad som svarade mot en strikt proportionalitet, och underrepresentationen för partiet skulle i ett par fall ha stigit till 5 eller 6 platser (Malmöhus län 1946 resp. 1950).

1950
 108 220 317 441 502 1181
 —12 —15 —25 —32 —36 —108
 —18 —19 —28 —40 —44 —122

1946
 78 102 117 167 182 546
 —51 —51 —51 —51 —51 —51
 —58 —58 —58 —58 —58 —58

En jämförelse mellan de båda sags-
 na tabellerna visar att vid en fördel-
 ning utan karteller skulle de samman-
 lagda avvikelserna från landstingspro-
 portionaliteten vid ett val (1947) ha
 ökat med över 100 procent och vid en
 båda andra valen med mellan 60 och
 70 procent. I fråga om rikspartierna
 utskiljer sig förhållandena iklarast.
 Det enda parti som väsentligt skulle
 ha gynnas vid en fördelning utan
 kart mellan partierna utan valsamver-
 kan är det största — socialdemokrater-
 na. Överrepresentationen för detta par-
 ti skulle härvid komma att uppgå till
 omkring 100 platser. Öppen betydelse-
 fullhet skulle i viss utsträckning ha
 gynnats med översejningsplatser dock i
 översvärt mindre grad än vid den fak-

1950
 Antal mandat
 28 avvikelse inom landstingsområden
 27 avvikelse från rikspart.

1946
 Antal mandat
 28 avvikelse inom landstingsområden
 27 avvikelse från rikspart.

En jämförelse mellan de båda sags-
 na tabellerna visar att vid en fördel-
 ning utan karteller skulle de samman-
 lagda avvikelserna från landstingspro-
 portionaliteten vid ett val (1947) ha
 ökat med över 100 procent och vid en
 båda andra valen med mellan 60 och
 70 procent. I fråga om rikspartierna
 utskiljer sig förhållandena iklarast.
 Det enda parti som väsentligt skulle
 ha gynnas vid en fördelning utan
 kart mellan partierna utan valsamver-
 kan är det största — socialdemokrater-
 na. Överrepresentationen för detta par-
 ti skulle härvid komma att uppgå till
 omkring 100 platser. Öppen betydelse-
 fullhet skulle i viss utsträckning ha
 gynnats med översejningsplatser dock i
 översvärt mindre grad än vid den fak-

ALLMÄNNA UTGÅNGSPUNKTER FÖR EN REFORM

Proportionalitetskravet

På sätt utredningen påpekat redan vid behandlingen av det proportionella valsättet vid valen till riksdagens andra kammare (SOU 1951:58 s. 34) kan proportionalismen ses som en utveckling av tanken att varje röst bör äga lika värde. Skilda politiska meningsriktningar böra enligt denna uppfattning så långt möjligt företrädas i den valda representationen i förhållande till den anslutning de vunnit inom väljarkåren.

Den undersökning av verkningarna av gällande system för landstingsvalen, för vilken redogjorts i kap. IV, visar att d'Hondts metod, tillämpad i förening med valkarteller i den utsträckning som skett, vid dessa val i stort sett fungerat tämligen väl från proportionell synpunkt. De avvikelser som uppkommit från en strikt proportionell fördelning av mandatet måste sålunda i allmänhet betecknas som förhållandevis små. I vissa fall ha dock ojämnheterna i mandattilldelningen till partierna varit påfallande. Förhållandet har därvid icke alltid varit att större partier gynnats framför mindre. Exempel kunna sålunda anföras på att ett parti inom vissa landstingskommuner eller vid ett helt val erhållit flera mandat utöver sin proportionella andel än ett väsentligt större parti. Det har även inträffat att partier, som inbördes varit av ungefär samma storlek, vid mandatfördelningen hävdade sig på väsentligt olika sätt, t. ex. så att det ena partiet överrepre-

senterats medan det andra underrepre-senterats i förhållande till partiets andel av väljarkåren.

De nämnda ojämnheterna i representationen för partierna ha till väsentlig del sin grund i valkretsindelningen. Den omständigheten att varje landstingsområde är uppdelat i ett större eller mindre antal valkretsar, vanligen med tämligen få landstingsmän i de olika kretsarna, måste nämligen, oavsett fördelningsmetoden, ge ökat spelrum för slumpmässiga avvikelser till det ena eller andra partiets förmån vid fördelningen av mandatet. Vid tillämpning av d'Hondts metod gör sig också tendensen hos denna metod att gynna större väljargrupper på bekostnad av mindre grupper starkare gällande i sådana kretsar där endast få mandat äro att fördela. Detta kan i sin tur medföra att partier med särskilt stark anslutning bland väljarna inom vissa lokala områden lättare hävda sig vid valen än partier med ett geografiskt mera jämnt fördelat väljarunderlag.

Kartellväsendet har vid landstingsvalen efter hand fått en i stort sett lika omfattande tillämpning som fallet före år 1952 var i fråga om andrakammarvalen. Genom att deltaga i kartell ha partier, som nyss antytts, i viss utsträckning kunnat bättre hävda sig vid valen än eljest skulle kunnat ske. Den genom kartellerna erhållna utjämnningen har emellertid lika litet vid landstingsvalen som vid andrakammarvalen varit fullständig, och i vissa fall ha kar-

tellerna föranlett nya eller ökade ojämnheter i fördelningen partierna emellan.

Mot kartellväsendet kan vidare, på sätt utredningen påtalat redan vid behandlingen av förhållandena vid andrakammarvalen, riktas invändningar även av annat slag. Sålunda kan enligt det vid landstingsvalen nu gällande systemet ett parti ställas inför valet att antingen ingå kartell med ett annat parti, oaktat dettas politiska inriktning är sådan att en dylik samverkan ej för partiet framstår som naturlig och önskvärd, eller riskera att bli avsevärt underrepresenterat i det landsting varom fråga är. När utredningen till fullgörande av sitt uppdrag ingått på prövning av möjligheterna att reformera valsyste- met för landstingsvalen, har det därför — liksom tidigare vid motsvarande prövning angående andrakammarvalen — framstått som ett väsentligt intresse att ordningen för valen utformas på sådant sätt, att kartellväsendet blir överflödigt.

Frågan om proportionaliteten vid landstingsvalen kan, som förut nämnts (s. 23), ses från två något skilda utgångspunkter, i det man till grund för bedömandet av mandatens proportionella fördelning kan lägga antingen röstfördelningen inom varje landstingsområde för sig eller det samlade röstresultatet för riket. Vid bedömandet av olika valmetoders verkningar i proportionellt hänseende för särskilda landstingskommuner sedda var för sig har man självfallet att utgå från röstsammansättningen inom detta område. Frågan gäller således vilket betraktelsesätt man vill anlägga, om metoderna jämföras med hänsyn till den mandatfördelning som sammanlagt för hela riket uppkommer enligt den ena eller den andra av dem. Denna fråga har från praktisk syn-

punkt knappast större betydelse, då såsom den i föregående kapitel redovisade undersökningen visar, jämförelsen i de båda fallen såvitt rör den allmänna tendensen utfaller på tämligen likartat sätt. Med hänsyn till att de ifrågavarande valen gälla utseende av en representation för varje landstingskommun för sig och representationen i främsta rummet utgör beslutande organ beträffande de förvaltningsuppgifter som ankomma på landstingskommunen, synes det emellertid naturligtast att även här utgå från landstingsproportionaliteten. Frågan om det omedelbara förhållandet mellan partiernas sammanlagda mandatinnehav och den totala röstfördelningen inom riket — riksproportionaliteten — aktualiseras vid landstingsvalen endast av landstingens uppgift att välja ledamöter i första kammaren. Vilka önskemål som än ställas beträffande proportionaliteten i denna kammare, kan det emellertid enligt utredningens uppfattning i varje fall ej ifrågakomma att för tillgodoseende därav överväga någon form av riksutjämning i samband med landstingsvalen. Ett sådant förfarande skulle för övrigt i väsentlig mån sakna mening till följd av bestämmelserna om första kammarens successiva förnyelse jämte längden av mandatperioden för ledamöterna av denna kammare, vilka medföra att årligen endast några få landsting välja förstakammarledamöter. Med hänsyn till denna uppgift framstår det dock som desto mera önskvärt att valmetoden i de särskilda landstingsområdena icke skall medge några betydande slumpmässiga avvikelser vid mandatfördelningen mellan partierna.

Kravet på lokal representation

Vid sidan om proportionalitetskravet — att sammansättningen av landstinget skall såvitt möjligt återspegla anslut-

ningen till partierna inom hela valområdet — har man även att tillgodose önskemålet att skilda ortsintressen skola kunna göra sig gällande vid handläggningen av landstingets uppgifter och att därför olika delar av landstingsområdet böra garanteras en skälig representation i tinget.

På sätt framgår av den historiska redogörelsen utgjorde landstinget ursprungligen en representation för de särskilda häradena eller domsagorna samt städerna inom landstingsområdet. Vid införandet av proportionell valmetod år 1909 bibehölls skilda valkretsar för landsbygd och städer men föreskrevs i syfte att förstora kretsarna bl. a. att de minsta städerna i regel skulle sammanföras till gemensamma valkretsar. I samband med antagandet av ny landstingslag år 1924 infördes därefter i huvudsak nu gällande bestämmelser i ämnet, syftande till en viss ytterligare förstoring av valkretsarna men med bibehållande i princip av skillnaden mellan landsbygd och städer vid bildande av valkretsar. Dock gavs nu för första gången viss möjlighet att anordna även s. k. blandade valkretsar genom sammanförande till en gemensam krets av mindre stad med omgivande landsbygd.

Den antydda, vid olika tider gällande regleringen av valkretsarna vid landstingsvalen bestyrker vilken vikt man sedan gammalt tillmätt de lokala intressena vid dessa val. Av stadgandena framgår att såväl de olika bygdernas intressen som särskilda lands- och stadsintressen ansetts böra föranleda att hänsyn därtill toges vid valkretsindelningen. Den allmänna utvecklingen i fråga om bosättning, samfärdsel och samhällsförhållanden i övrigt har emellertid otvivelaktigt skapat delvis andra förutsättningar än dem som tidigare fö-

relegat, när det gäller att bedöma riktlinjerna för valkretsindelningen.

Av åtskilliga skäl kan utredningen icke ansluta sig till den vid olika tillfällen framförda tanken att för åstadkommande av full proportionalitet vid landstingsvalen helt upphäva valkretsindelningen och således fördela mandaten inom landstingskommunen som en enhet. Icke heller om en sådan, för landstingskommunen gemensam mandatfördelning skulle kombineras med någon form av kandidatnominering i mindre kretsar, som särskilt inrättats för detta ändamål, kan utredningen ansluta sig till en dylik lösning. Mot att upphäva valkretsindelningen talar den ofta mycket betydande utsträckningen av landstingsområdena — i allmänhet motsvarande ett helt län — i förening med den omständigheten att i fråga om en väsentlig del av landstingets arbetsuppgifter lokala synpunkter ofta starkt framträda. Detta gäller t. ex. ordnandet av hälso- och sjukvården. Då vid valen till de större landstingen utses ett mycket betydande antal ledamöter, gör även detta förhållande en viss uppdelning i valkretsar önskvärd. Nu anförda omständigheter synas överhuvud taget böra föranleda en viss försiktighet vid bedömandet av frågan om förstoring av de nuvarande landstingskretsarna.

Utredningen har å andra sidan funnit det angeläget att närmare undersöka i vilken omfattning en jämkning av riktlinjerna för valkretsindelningen vid landstingsvalen numera kan anses påkallad av de ändrade yttre förhållandena och i vad mån en proportionellt jämnare fördelning av mandaten kan erhållas genom att sålunda vidga valkretsarna.

Möjligheterna till ändring av valmetoden

Utöver en förstoring av valkretsarna erbjuder sig för åstadkommande av

bättre proportionalitet vid landstingsvalen även utvägen att ersätta den tillämpade d'Hondtska metoden med *någon annan regel* för mandatens fördelning mellan partierna. En därmed sammanhängande möjlighet är att kombinera fördelningen enligt d'Hondts eller annan metod med ett särskilt *utjämningsförfarande*.

Fråga uppkommer i detta sammanhang i vad mån samma tekniska förfarande för mandatens fördelning bör tillämpas vid de skilda slagen av allmänna val.

När proportionell valmetod år 1909 infördes för, jämte landstingsvalen, bl. a. val till andra kammaren och val av stadsfullmäktige, lades i samtliga fall den d'Hondtska metoden till grund för mandatfördelningen och denna kom således att regleras efter enahanda grunder vid de olika valen. Då proportionalitetsprincipen sedermera utsträcktes till kommunalfullmäktigvalen, kommo även där motsvarande regler i tillämpning. På liknande sätt ha vissa senare genomförda, betydelsefulla valreformer avseende det tekniska förfarandet för utdelningen av mandatet omfattat alla allmänna val. Detta gällde den reform år 1921, varigenom nya principer infördes i fråga om fördelningen av platserna inom partierna. Vidare kan här erinras om att sedan bestämmelser angående karteller år 1924 införts för andrakammarvalen, motsvarande omreglering vidtogs beträffande landstings- och fullmäktigval år 1926.

Den strävan, som sålunda tagit sig uttryck, att uppställa enhetliga regler för skilda slag av allmänna val måste anses naturlig. För väljarna kan det framstå som svårförklarligt om deras röster vid ett valtillfälle tagas i beräkning efter vissa principer, medan vid ett annat tillfälle andra beräkningar läggas till

grund. Myndigheternas arbete kan också underlättas av att samma förfarande tillämpas vid olika slag av val.

Man bör dock å andra sidan ej bortse från att förhållandena vid andrakammarval, landstingsval och fullmäktigval i vissa hänseenden avvika från varandra och kunna motivera skilda lösningar i fråga om valsystemet. Vad beträffar valkretsindelningen är detta, med hänsyn till olikheterna i valområdets utsträckning och antalet representanter som skall utses, uppenbart. Men antalet valkretsar jämte antalet mandat inom kretsarna återverkar även på frågan om det tekniska förfarandet för mandatens fördelning mellan väljargrupperna. Det kan här framhållas att det i samband med genomförandet vid 1952 års riksdag av ett nytt mandatfördelningsförfarande för andrakammarvalen för perioden 1953—1956 icke synes ha förutsatts att den då införda metoden utan vidare skulle ges tillämpning även vid övriga former av allmänna val. På vissa håll utomlands — bl. a. i Danmark och Norge — skilja sig också metoderna för mandatfördelningen vid valen till folkrepresentationen och vid de kommunala valen.

När utredningen nu haft att taga ställning till frågan om en reform av valmetoden vid landstingsval, har i enlighet med det anförda till en början beaktats sambandet mellan nämnda val samt *andrakammarvalen*. Med hänsyn till den allmänna karaktären hos dessa båda slag av val torde det utan vidare framstå som klart att största möjliga överensstämmelse mellan de vid dem tillämpade fördelningsmetoderna är önskvärd. Utredningens arbete i denna del har därför i första hand inriktats på en undersökning huruvida sådana metoder för mandatens fördelning mellan partierna, som komma i fråga för

andrakammarvalen, lämpligen kunna vinna tillämpning även vid landstingsval. Hänsyn har härvid måst tagas till rådande ovisshet om hur valordningen för valen till andra kammaren för framtiden kommer att utformas. Utredningen har dock ansett sig kunna begränsa den företagna undersökningen till den metod, som antagits att gälla för andrakammarvalen under innevarande valperiod, jämte ytterligare några av de i samband med denna reform diskuterade metoderna. Undersökningen har i enlighet därmed främst avsett tillämpligheten vid landstingsvalen av uddatalsmetoden med en lägre eller högre spärr för första mandatet samt Droops metod. Därjämte har systemet med särskild mandatutjämnning inom landstingskommunerna prövats.

Vad härefter angår *fullmäktigvalen* i primärkommunerna torde skälen för överensstämmelse med övriga val i det tekniska förfarandet för mandatens fördelning i allmänhet framträda med mindre styrka än i förhållandet mellan val till andra kammaren och till landsting.

Av de något mera än 1 000 borgerliga kommunerna i riket äro knappt 100 (70 städer samt 27 landskommuner och köpingar) uppdelade i valkretsar för fullmäktigvalen. Antalet valkretsar är också i de fall, där en uppdelning förekommer, ringa (2—4 kretsar, i Stockholm 6). Därmed sammanhänger även att antalet fullmäktige, som utses i de kommunala kretsarna, i allmänhet är ej oväsentligt större än antalet mandat i de valkretsar som användas för andrakammar- och landstingsval. Såsom utredningen framhållit vid behandlingen av frågan om valkretsindelningen vid de kommunala fullmäktigvalen (SOU 1953:1 s. 20), medföra nämnda förhållanden att utsikterna till en proportio-

nellt sett jämn fördelning av mandaten vid dessa val ställa sig mera gynnsamma än vid övriga val. En ytterligare förbättring i detta hänseende kan förväntas, då utredningens förslag till ändrade bestämmelser angående valkretsindelningen vid fullmäktigvalen numera genomförts.

På grund av det anförda kan man hysa tvekan, om det såvitt angår fullmäktigvalen föreligger något verkligt behov av att utbyta d'Hondts metod mot någon annan fördelningsregel; i varje fall är behovet här mindre framträdande.

Även i ett annat hänseende gör sig fullmäktigvalens rent lokala karaktär gällande. I de jämförelsevis små enheter som kommunerna i allmänhet utgöra torde det ofta vara lättare att på förhand beräkna valutgången, åtminstone till dess huvuddrag, än vad fallet är vid läns- och riksväl. D'Hondts metod har emellertid den styrkan, att konstlad partiuppdelning och liknande åtgärder inför valen aldrig kunna medföra någon fördel för den ifrågavarande gruppen. Visserligen torde ej heller beträffande de metoder, som närmast komma i fråga att ersätta d'Hondts metod, kunna antagas att sådana valtaktiska åtgärder annat än rent undantagsvis skulle kunna leda till resultat. Förevarande synpunkt kan dock vid fullmäktigvalen äga något större aktualitet än vid övriga allmänna val.

Såsom skäl för en reform av valmetoden vid fullmäktigvalen i kommunerna kan å andra sidan möjligen åberopas önskan att även för dessa val avveckla kartellväsendet. Härvid uppkommer frågan om grunden till att valkarteller i stor utsträckning kommit att användas också vid fullmäktigvalen. Genom att valkretsindelningen vid dessa val är så begränsad som förut sagts och antalet

mandat inom varje sådan krets betydande finnes icke lika ofta behov av att tillgripa kartell för att en väljar-grupp skall hävda sig vid mandattilldelningen som vid landstings- och andrakammarval. Utsikt att genom kartellförfarandet vinna ytterligare mandat kan av samma skäl endast i vissa fall föreligga vid fullmäktigvalen. Det kan därför ej uteslutas att kartellbildningen vid fullmäktigvalen i viss mån sammanhänger med vanan att tillämpa liknande förfarande vid val till landsting och andra kammaren. Man kan då också förmoda att införandet av en ny valordning för landstings- och andrakammarval, varigenom kartellväsendet vid dessa val onödiggöres, även skulle medföra att användningen av karteller vid fullmäktigvalen minskas. I vilken omfattning nämnda antagande kan komma att förverkligas, torde dock ej kunna närmare förutsägas. I varje fall erfordras för ett bedömande härav en ingående undersökning av verkningarna av det gällande systemet för fullmäktigvalen, en undersökning som ej ingår i det till folkomröstnings- och valsättutredningen meddelade uppdraget.

Mot tanken att för fullmäktigvalen bibehålla den hittillsvarande d'Hondtska fördelningsmetoden samtidigt som en därifrån avvikande regel godtages för valen till landsting och andra kammaren kan riktas erinran i ett särskilt avseende. En sådan anordning skulle nämligen få till följd att även fullmäktige i de städer, som ej deltaga i landsting, skulle utses enligt annan metod än landstingens ledamöter. Eftersom dessa fullmäktige — eller bland dem utsedda valmän — liksom landstingen deltaga i val av ledamöter av riksdagens första kammare, kan den angivna skiljaktigheten av principiella skäl

framstå som mindre tilltalande. Då olikheten endast hänför sig till det rent tekniska förfarandet vid mandatfördelningen och såsom visst stöd för densamma kunna åberopas de förut angivna skiljaktiga yttre förhållandena vid val av fullmäktige och vid val av landstingsmän, synes den nyss anförda synpunkten dock icke nödvändigtvis behöva vara avgörande. Härtill kommer att återverkningarna på sammansättningen av första kammaren av en övergång vid stadsfullmäktigvalen till sådan ny valmetod, som kan komma i fråga, i allmänhet måste bli av mycket begränsad omfattning. Därest det emellertid skulle anses önskvärt att de korporationer vilka utse första kammaren skola väljas enligt en fullt enhetlig metod, skulle bl. a. även den lösningen kunna tänkas att endast valen till de ifrågasvarande sex stadsfullmäktigförsamlingarna reformeras i överensstämmelse med landstingsvalen, medan valmetoden lämnas orubbad i fråga om fullmäktigvalen i övrigt.

Folkomröstnings- och valsätsutredningen, som icke haft att ingå på frågan om valsättet vid de kommunala fullmäktigvalen, har med det nu anförda endast velat peka på det föreliggande sambandet mellan dessa val och landstingsvalen.

Utredningen övergår i det följande till att närmare redogöra för den verkställda undersökningen rörande lämpligheten av dels en ändrad reglering beträffande valkretsindelningen vid landstingsval (kap. VI), dels en reform av fördelningsmetoden vid dessa val (kap. VII) ävensom för utredningens överväganden i samband med nämnda frågor.

VALKRETSINDELNINGEN VID LANDSTINGSVAL

Som framgår av redogörelsen under kap. II skiljes enligt rådande ordning för landstingsområdenas indelning i valkretsar i allmänhet mellan landsbygd och stad. Såvitt angår landsbygden grundas valkretsindelningen på indelningen i domsagor, tingslag eller härad eller — i den mån så befinnes lämpligare — på kommunindelningen. Valkrets skall som regel välja minst 5 och högst 9 landstingsmän. Då landstingsmännens antal bestämmes i förhållande till folkmängden, innebär detta att valkretsarna i allmänhet skola omfatta mellan 20 000 och 45 000 inv.¹ Stadsgandet är emellertid endast tillämpligt på valkretsar, vari landsbygd ingår, och möjlighet finnes för övrigt även i sådant fall att bilda valkrets med ett mindre antal invånare och landstingsmän. För städerna gäller den särskilda regeln att stad alltid bildar egen valkrets så snart dess folkmängd uppgår till minst 15 000, vid vilket befolkningstal 4 landstingsmän utses för kretsen. Även en mindre stad kan i undantagsfall utgöra självständig valkrets för landstingsval men sammanföres vanligen med andra städer eller — om särskilda skäl finnas därför — med angränsande landsbygd till en valkrets.

De valkretsar som med stöd av sålunda gällande bestämmelser inrättats för landstingsvalen skifta avsevärt i fråga om befolkningens storlek. I avslutning härtill varierar också antalet

landstingsmandat i valkretsarna betydligt, nämligen från lägst 2 till högst 13. Särskilt anmärkningsvärt är att mandantalet för åtskilliga valkretsar — 21 av de sammanlagt 193 landstingskretsarna — är så lågt att det ej ens uppnår det enligt huvudregeln stadgade minimiantalet av 5 landstingsmän. Uppenbarligen äro därigenom utsikterna att vid valen erhålla en från proportionell synpunkt jämn fördelning av mandaten mycket begränsade.

Om det således utan vidare står klart att en utvidgning av valkretsarna vid landstingsval, särskilt i fråga om de mindre av dem, är önskvärd för att tillförsäkra partierna en jämnare proportionell representation i landstingen, kräver å andra sidan frågan i vilken omfattning en valkretsförstoring av andra skäl lämpligen bör äga rum och efter vilka riktlinjer den kan genomföras en närmare undersökning.

Vid fastställande av valkretsindelningen har man självfallet att utgå från att valkretsarna så långt möjligt skola utgöra naturliga enheter med hänsyn tagen till befolkningsförhållandena, samfärdseln m. m. Om denna synpunkt anlägges vid prövning av gällande ordning för valkretsindelningen vid landstingsval, påkallas uppmärksamheten framför allt i två hänseenden. Den ena av dessa frågor gäller de övre och nedre gränserna för valkretsarnas storlek och det därav följande antalet landstingsmän i de skilda kretsarna, den andra städernas ställning vid valkretsindel-

¹ Från de speciella förhållandena på Gotland bortses i detta sammanhang.

ningen. Mellan nämnda frågor råder ett visst samband, i det att den lösning som frågan om bildande av särskilda stadsvalkretsar kan erhålla givetvis återverkar även på kretsarnas omfattning och det antal landstingsmän som där skall utses.

Under de tre årtionden som förflutit sedan tillkomsten av nu rådande valkretsbestämmelser för landstingsvalen ha de allmänna förhållanden, av vilka avgörandet om lämpliga valenheter i sista hand beror, i åtskilliga avseenden ändrats. Med hänsyn till folkökningen under nämnda tid och särskilt städernas betydande tillväxt liksom den starkt ökade bosättningen i tätorter utanför städerna kan sålunda ifrågasättas, om de fastställda gränserna beträffande valkretsarnas storlek alltjämt kunna anses fullt riktigt avvägda. Folkökningen har redan i flera fall medfört upplösning av tidigare bestående valkretsar och således föranlett att valkretsuppdelningen delvis drivits längre än som vid stadgandenas tillkomst kunnat förutses. Genom kommunikationernas utveckling och befolkningens ökade rörlighet torde samtidigt skälen för en uppdelning på vissa håll ha kommit att framträda med mindre styrka än förr. Utvecklingen såvitt rör städerna liksom landet i övrigt torde också i viss utsträckning ha medfört en utjämning av föreliggande motsättningar framför allt mellan mindre städer samt områden, tillhörande landsbygden. Förutom befolkningsutvecklingen är härvid att uppmärksamma att under senare år åtskilliga på landsbygden belägna tätorter ombildats till städer, varvid i flera fall även vidsträckta delar av ren landsbygd tillagts stadsområdet, liksom att vissa äldre städer med sig inkorporerat betydande sådana delar.

Mot bakgrunden av den utveckling som sålunda ägt rum i skilda avseen-

den finns anledning till antagande att en viss förstoring av de nuvarande landstingsvalkretsarna är möjlig och även kan framstå som önskvärd med hänsyn till de numera rådande förhållandena, samtidigt som genom ett sådant förfarande också proportionalitets-synpunkten skulle bättre tillgodoses. Vid ett närmare klarläggande av denna fråga möter även spørsmålet i vad mån de förändringar rörande valkretsindelningen, som befinnas påkallade, kunna företagas inom ramen för gällande lagstiftning eller om för ändamålet erfordras jämkning av hithörande bestämmelser. En sådan jämkning kan för övrigt till följd av den alltjämt pågående utvecklingen befinnas erforderlig redan för att undgå en ytterligare uppdelning av nuvarande kretsar för landstingsval. För bedömandet av dessa frågor har utredningen inhämtat vissa uppgifter i ämnet från länsstyrelserna och landstingens förvaltningsutskott.

Yttranden av länsstyrelserna och landstingens förvaltningsutskott

Genom en rundskrivelse i maj 1952 hänvände sig utredningen för ändamålet till länsstyrelserna med anhållan att dessa, efter hörande av landstingets (landstingens) förvaltningsutskott, måtte inkomma med yttranden i anledning av en inom utredningen upprättad promemoria rörande frågan om större landstingsvalkretsar. I nämnda promemoria framhölls som önskvärd att utredningen finge del av de praktiska erfarenheter som gjorts inom de olika länen vid utformningen av valkretsindelningen liksom av framkomna önskemål till ändringar och hur man på skilda håll bedömer möjligheterna att utvidga valkretsarna. Om svar anhölls särskilt rörande tre frågor, nämligen dels om möjligheterna att med bibehållande av nuvarande författningsbestäm-

meler anordna större landstingsvalkretsar inom länet, *dels* huruvida några av gällande lags stadganden om valkretsindelningen visat sig mindre ändamålsenliga, när det gällt att åstadkomma en lämplig valkretsindelning, eller lagändring eljest särskilt kunde ifrågasättas och *dels* vilka möjligheter efter en sådan lagändring skulle erhållas att inrätta större valkretsar inom länet.

Från samtliga län ha därefter inkommit utlåtanden av vederbörande länsstyrelse och förvaltningsutskott.

Vad beträffar den *allmänna tendensen* i svaren *ge tio* länsstyrelser med stöd av landstingets förvaltningsutskott uttryck åt den uppfattningen att något behov av ändring i valkretsindelningen för länet ej föreligger. I denna riktning uttala sig i första hand länsstyrelserna i de fyra nordligaste länen, *Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens* och *Norrbottnens län*. Från dessa län framhålls helt allmänt att möjligheter i och för sig finnas att med nuvarande bestämmelser vidga kretsarna, om detta skulle visa sig påkallat. Valkretsarna inom nämnda län omfatta emellertid redan nu vanligen så stora arealer, att de ej anses utan olägenhet kunna göras större. Två reservanter inom landstingets förvaltningsutskott i Västerbottens län ha dock under hänvisning till proportionalitetssynpunkten ansett den nuvarande valkretsindelningen i länet lämplig endast under förutsättning att något utjämningsförfarande mellan valkretsarna föreslås.

Till denna grupp höra vidare länsstyrelserna och förvaltningsutskotten i *Östergötlands, Kronobergs, Gotlands, Kristianstads* och *Kopparbergs län* liksom i viss mån även *Hallands län*. Av dessa påpekar länsstyrelsen i *Östergötlands län* att ny valkretsindelning för länet fastställdes före 1950 års lands-

tingsval, varvid bl. a. mindre städer sammanfördes med omgivande landsbygd och antalet valkretsar nedbringades. Enligt länsstyrelsens mening hade därigenom berättigade krav på större valkretsar inom länet blivit tillgodosedda. Landstingets förvaltningsutskott i *Kristianstads län* anmärker för sin del, att den nuvarande indelningen i länet bygger på principerna att domsaga bildar valkrets och att mindre städer för enats med angränsande landsbygd samt att dessa principer böra tillämpas även i fortsättningen. Länsstyrelsen i *Kronobergs län* anser — i viss likhet med vad som uttalats för de förut nämnda norrlandslänen — att större valkretsar skulle kunna skapas inom länet men att de nuvarande kretsarna utgöra mera naturliga enheter. Förvaltningsutskottet i *Hallands län* uttalar med instämmande av länsstyrelsen att utskottet ej finner något egentligt behov av någon större utvidgning av de nuvarande valkretsarna i länet.

För de övriga *fjorton* länen upptagas i länsstyrelsernas yttranden vissa möjligheter att vidga landstingsvalkretsarna. De anförda möjligheterna till valkretsförstoring äro dock i en del fall mycket begränsade, varjämte i några yttranden uttryckligen påpekas att bestämd ståndpunkt icke tagits till frågan om lämpligheten av där berörda lösningar. I åtskilliga fall, där viss möjlighet ansetts föreligga att jämka valkretsindelningen redan med tillämpning av nu gällande bestämmelser, har i olika avseenden föreslagits eller förordats till övervägande ändring av hit hörande stadganden i syfte att medgiva valkretsar med större befolkningstal än för närvarande eller att eljest hindra onödig splittring av valkretsarna. De länsstyrelser som sålunda mera bestämt tagit ställning till förmån för en mer eller mindre betydande förstoring av

landstingskretsarna äro länsstyrelserna i *Stockholms, Södermanlands, Jönköpings, Kalmar, Blekinge, Malmöhus, Älvsborgs, Skaraborgs, Örebro och Gävleborgs län*. För flertalet av dessa län uttala sig landstingens förvaltningsutskott i samma riktning, medan de i andra fall synas intaga en mera restriktiv ståndpunkt till frågan om valkretsförstoring.

I detta sammanhang må framhållas att tanken på ändring av gällande valkretsregler framförts icke endast i yttrandena från de sist angivna länen. Viss jämkning förordas eller ifrågasättes sålunda, särskilt rörande bestämmelserna om högsta tillåtna antalet landstingsmän i valkretsarna och om städernas ställning, även från några av de län där en förstoring av valkretsarna nu icke anses behöfelig eller lämplig. Sammanlagt redovisas sådana mer eller mindre bestämt uttalade önskemål om jämkning av gällande stadganden från *sjutton* län, medan sju länsstyrelser icke ifrågasatt dylik lagändring.

Såsom grund för de uttalade önskemålen om större landstingskretsar och om reformering av stadgandena härom åberopas i åtskilliga av yttrandena ej i första hand proportionella synpunkter. Främst andragas därvid de ändrade förhållanden, som följt av befolknings- och samhällsutvecklingen och vilka ovan inledningsvis i detta kapitel berörts. Landstingets förvaltningsutskott i *Jönköpings län* — till vars yttrande länsstyrelsen i samma län anslutit sig — anför för sin del i samband med förslag om höjning av maximiantalet landstingsmän per valkrets och om borttagande av bestämmelsen att stad med minst 15 000 inv. bildar egen valkrets, att genom angivna lagändringar de hinder skulle undanröjas mot en rationell valkretsindelning, som hittills förelegat. Om dessa lagändringar före-

tagas, skulle valkretsarna i åtskilliga fall bli större och de minsta valkretsarna försvinna. En rättvisare mandatfördelning mellan de politiska partierna kan också, enligt vad förvaltningsutskottet påpekar, uppnås genom de föreslagna ändringarna.

I fråga om *Malmöhus län* må här nämnas att genom omreglering av valkretsindelningen för länet år 1952 antalet landstingskretsar där minskades från tidigare 14 till 12, men att nu såväl länsstyrelsen som förvaltningsutskottet förordar en ytterligare utvidgning av vissa kretsar, förslagsvis så att antalet nedbringas till 10.

Bland de län, för vilka i yttrandena vissa alternativ till utvidgning av valkretsarna diskuterats utan bestämt ställningstagande, må särskilt nämnas *Västmanlands län*. Beträffande detta län uttalar landstingets förvaltningsutskott med instämmande av länsstyrelsen, att starka skäl icke föreligga för en ändring av valkretsindelningen och att denna därför bör i huvudsak bibehållas. Länsstyrelsen anför i detta sammanhang olika möjligheter till indelningar i 5 kretsar inom länet i stället för nuvarande 6 utan att dock förorda dessa. Emellertid har länsstyrelsen i sitt utlåtande jämväl ifrågasatt möjligheten av att varje landstingsområde bildar *en* valkrets, varigenom otvivelaktigt största jämnhet i den proportionella mandatfördelningen skulle uppnås. Möjligen borde dock härvid, yttrar länsstyrelsen, städer med exempelvis en folkmängd av minst 50 000 bilda egna valkretsar. — Tanken på ett fullständigt upphävande av valkretsindelningen vid landstingsval har icke berörts i övriga till folkomröstnings- och valsättsutredningen inkomna yttranden.

Vad härefter angår de i den utsända promemorian *särkilt angivna tre frågorna* innehålla yttrandena — utöver

vad av den hittills lämnade redogörelsen framgår — i huvudsak följande.

1. *Möjligheter att med bibehållande av nuvarande författningsbestämmelser anordna större landstingsvalkretsar.*

I fråga om några landstingsområden uttalas bestämt, att med nuvarande bestämmelser möjlighet att anordna större valkretsar saknas. För *Kalmar läns norra landstingsområde* yttra sig såväl länsstyrelsen som förvaltningsutskottet på detta sätt. Vidare göras uttalanden i denna riktning av länsstyrelserna i *Götlands* och *Kopparbergs* län.

Länsstyrelsen i *Stockholms län* anför att viss möjlighet finnes att inom länet skapa större valkretsar. Ett av länsstyrelsen såsom tänkbart nämnt alternativ går ut på att anordna 11 kretsar i stället för nuvarande 12. Den tänkta indelningen kan dock enligt länsstyrelsens mening ej sägas i allo naturligt ansluta sig till de lokala förhållandena och den kan på grund av befolkningsutvecklingen ej heller förväntas bli bestående under längre tid.

Även där i yttrandena givas direkta anvisningar på möjliga indelningsändringar i riktning mot större valkretsar begränsa sig dessa — under förutsättning att nuvarande bestämmelser bibehållas — till att antalet valkretsar för länet minskas med ett eller, till följd av samtidig utbrytning t. ex. av en stad vars folkmängd ökat, rentav förblir oförändrat. Detta gäller åtta län, nämligen *Södermanlands*, *Blekinge*, *Malmöhus*, *Göteborgs* och *Bohus*, *Älvsborgs*, *Värmlands*, *Örebro* och *Gävleborgs län*, liksom enligt länsstyrelsens utlåtande *Kalmar läns södra landstingsområde*. Beträffande *Malmöhus län* synes dock förvaltningsutskottet anse att det redan enligt gällande ordning skulle vara möjligt att minska antalet kretsar med två.

2. *Lagändringar.*

Frågan huruvida några av gällande lags stadganden om valkretsindelningen visat sig mindre ändamålsenliga när det gäller att åstadkomma en lämplig valkretsindelning eller om eljest ifrågasättes ändring i något av dessa stadganden har som förut nämnts besvarats med nej från sju län. Dessa äro *Uppsala*, *Kronobergs*, *Gotlands*, *Värmlands*, *Jämtlands*, *Västerbottens* och *Norrbottnens län*.

Flera av de yttranden, där önskemål om lagändring framförts, behandla den i nuvarande lag såsom huvudregel gällande bestämmelsen att vid valkretsindelningen skall iakttagas att för varje valkrets utses minst 5 högst 9 landstingsmän.

Sälunda föreslås eller förordas till övervägande maximigränsens höjning till 11 av länsstyrelserna i *Kalmar* och *Malmöhus län* jämte landstingets förvaltningsutskott i sistnämnda län, till 12 av länsstyrelsen och landstingets förvaltningsutskott i *Göteborgs* och *Bohus län*, till 12 à 15 av länsstyrelsen i *Stockholms län* samt till 15 av länsstyrelserna i *Gävleborgs* och *Jönköpings län* liksom landstingets förvaltningsutskott i sistnämnda län. För höjning av maximigränsen uttala sig vidare länsstyrelserna och förvaltningsutskotten i *Blekinge*, *Kristianstads* och *Skaraborgs län* utan att dock ange någon annan gräns. Förvaltningsutskotten i *Kalmar läns södra* och *Örebro läns* landsting anse att maximigränsen helt bör slopas. Sistnämnda förvaltningsutskott framhåller att skäl tala för en sådan åtgärd, ehuru inom utskottet yppats den meningen att viss försiktighet bör iakttagas vid förstoringen av landstingsvalkretsarna.

Länsstyrelsen i *Södermanlands län* anför, att om nuvarande ojämnhet i frå-

ga om proportionaliteten icke kan undanröjas med mindre valkretsarna göras större, så måste det tillåtas att en valkrets väljer mer än 9 landstingsmän. Det synes emellertid enligt länsstyrelsens mening möjligt att ernå bättre proportionalitet även utan ökning av valkretsarnas geografiska områden, nämligen om samtidigt med höjning av maximisiffran företages viss sänkning av det befolkningstal som skall ligga till grund för bestämmandet av antalet mandat i varje krets. Med hänsyn till vikten av att landstinget alltjämt framstår som representation för de i landstingsområdet ingående orterna och av att skilda lokala intressen skola kunna göra sig gällande föredrar länsstyrelsen sistnämnda lösning.

Det kan även anmärkas att från yttrandet av landstingets förvaltningsutskott i *Värmlands län* en ledamot är skiljaktig och föreslår att minimigränsen för antalet landstingsmän i valkretsarna skall vara 4 och att någon maximigräns ej bör utsättas.

Beträffande antalet mandat i varje valkrets påyrkar slutligen länsstyrelsen i *Östergötlands län* det förtydligandet av nuvarande bestämmelse, att däri uttryckligen anges att maximisiffran 9 ej gäller för stad.

Den nuvarande regeln att stad vars folkmängd utgör minst 15 000 bildar en valkrets kritiserar i ett flertal yttranden. I allmänhet anföres härvid att gränsen är för låg med hänsyn till städernas tillväxt under senare år.

Länsstyrelsen i *Stockholms län*, som förordar att åtskillnaden mellan stad och landsbygd när det gäller valkretsindelningen om möjligt helt upphäves, finner den ifrågavarande regeln mindre ändamålsenlig. Länsstyrelserna och landstingens förvaltningsutskott i *Jönköpings*, *Skaraborgs* och *Västmanlands*

län samt *Gävleborgs läns* förvaltningsutskott anse likaledes att regeln bör utgå.

För höjning av befolkningstalet 15 000 uttala sig mer eller mindre bestämt förvaltningsutskottet i *Stockholms läns* landsting, länsstyrelsen i *Kalmar län*, länsstyrelsen i *Göteborgs och Bohus län*, länsstyrelsen och landstingets förvaltningsutskott i *Älvsborgs län* samt länsstyrelserna i *Örebro* och *Kopparbergs län*. Som en lämplig gräns anges i dessa yttranden i allmänhet en folkmängd av 20 000. Det påpekas, att med en dylik gräns även skulle vinnas att för städer som bilda en valkrets lägsta antalet mandat bleve 5.

Länsstyrelsen i *Gävleborgs län* liksom förvaltningsutskottet i *Kalmar läns södra* landsting anser att regeln bör vara, att stad vars folkmängd utgör minst 20 000 må bilda en valkrets; regeln skulle alltså ej vara tvingande.

I detta sammanhang nämnes att också de större städernas ställning särskilt berörts i ett yttrande. Det avsedda uttalandet göres av förvaltningsutskottet i *Östergötlands läns* landsting, som anför att översyn bör ske av nuvarande valkretsbestämmelser, såvitt gäller större stad, och att därvid bör möjliggöras att dylik stad uppdelas i flera valkretsar. Härtill anmärker emellertid länsstyrelsen i länet att en sådan uppdelning av stad skulle motverka önskemålet om färre och större valkretsar.

Den för närvarande begränsade möjligheten att sammanföra stad och landsbygd till gemensam valkrets behandlas i ett flertal yttranden.

Länsstyrelsen i *Skaraborgs län* samt landstingens förvaltningsutskott i *Östergötlands* och *Blekinge län*, i senare fallet med instämmande av länsstyrelsen i länet, uttala bestämt att stadgandet härom bör bibehållas. Förstnämnda

länsstyrelse motiverar sitt ställnings- tagande med att städernas och lands- bygdens intressen ej alltid samman- falla och att därför för en förening bör fordras särskilda skäl.

För ett fullständigt upphävande av regeln att särskilda skäl måste föreligga för att stad och landsbygd skall få förenas uttala sig å andra sidan länsstyrelsen i *Stockholms län*, länsstyrelsen och landstingets förvaltningsutskott i *Södermanlands län*, länsstyrelsen i *Östergötlands län*, länsstyrelsen och förvaltningsutskottet i *Jönköpings län*, länsstyrelsen i *Kalmar län* jämte förvaltningsutskottet i södra länsdelen samt länsstyrelsen i *Västmanlands län*.

I några yttranden, som likaledes gå i sistnämnda riktning, föreslås att det i stället skall vara regel att mindre städer sammanföras med omgivande landsbygd och att flerstadskretsar skola bildas endast om särskilda skäl därtill föreligga. Yrkande härom har framförts av länsstyrelsen i *Malmöhus län* samt av länsstyrelserna och förvaltningsutskotten i *Göteborgs och Bohus län* och *Örebro län*.

I de nu nämnda yttrandena, vari regeln om särskilda skäl för förening av stad och landsbygd kritiseras, anföres ofta sådan motivering som att tidigare skäl mot att sammanföra stad och landsbygd i en krets icke längre bestå, att en stad ofta är centrum för kringliggande landsbygd i ett eller flera härad- der och att icke minst i frågor rörande hälso- och sjukvården gemensamma intressen finnas mellan stad och landsbygden däromkring. Länsstyrelsen i *Malmöhus län* påpekar för sin del att den nya kommunindelningen och städernas inkorporeringar i viss mån utjämnat de tidigare motsättningarna mellan stad och land och att detta sär- skilt gäller i fråga om de mindre städerna.

Länsstyrelsen i *Gävleborgs län* före- slår i fråga om städernas hänförande till valkrets — såsom delvis redan för- ut berörts — att stad som antingen en- sam eller i förening med annan stad uppnår ett befolkningstal av 20 000 bör tillåtas men icke tvingas att utgöra egen krets. Uppnår stad icke på angivet sätt detta invånarantal, bör den om icke särskilda skäl föranleda till annat, för- enas med landsbygd; för undantagsfal- len bör begränsningen nedåt av folk- mängden till 15 000 bibehållas.

Regeln i sista stycket av 8 § 2 mom. landstingslagen att valkretsindelningen på landsbygden, där så lämpligen kan ske, verkställas efter domsaga, tingslag eller härad men eljest efter kommuner beröres i några yttranden.

Förvaltningsutskottet i *Blekinge läns* landsting uttalar att i regel den gamla indelningen i häradsvalkretsar bör bibehållas och att det bör finnas möjlighet till jämkning mellan hära- dena. Oaktat äldre kommunenhet kom- mit att genom nya kommunindelningen hänföras till annat härad, bör enligt denna mening hinder ej föreligga att den förutvarande kommunenheten jäm- väl fortsättningsvis vid valkretsindel- ning tillföres det härad, som den förut tillhört. Om härad blir för litet för att utgöra egen valkrets, förordas att sam- manslagning av härad sker. — Detta förslag, i vad det avser möjlighet att hänföra äldre kommun som nu ingår i nybildad kommun till annan valkrets än återstoden av den nybildade kom- munen, biträdes emellertid icke av länsstyrelsen i länet. I ytterligare ett par fall beröres i yttrandena frågan om kommunernas förhållande till val- kretsindelningen.

Sålunda anför landstingets förvalt- ningsutskott i *Jönköpings län* med in-

stämmande av länsstyrelsen därstädes att delar av samma stad icke böra ingå i olika valkretsar, varvid tillfogas att till skilda kretsar ej heller böra utan tvingande skäl föras delar av samma härad. Förvaltningsutskottet i *Göteborgs och Bohus län*, i vars yttrande länsstyrelsen i länet instämmer, finner ifrågasatt regel böra utformas så, att kommun icke får delas på två valkretsar och att valkretsområdet, då särskilda skäl icke motivera annat, skall kunna omslutas med en sammanhängande gränslinje. Ytterligare direktiv äro enligt denna mening onödiga. Kommunerna vore nu så stora enheter, att det syntes onödigt att sikta på en indelning efter domsaga, tingslag eller härad.

Länsstyrelsen i *Örebro län* anser för sin del att ordet »härad» bör utgå ur förevarande stadgande. Anledningen härtill är att häradsindelningen numera förlorat varje praktisk judiciell och administrativ betydelse och att häradsgränserna ofta skära rätt igenom en nybildad storkommun.

Beträffande det nu avsedda stadgandet anför slutligen *Malmöhus läns* landstings förvaltningsutskott med instämmande av länsstyrelsen i länet att uttrycket »där så lämpligen kan ske» bör utbytas mot »där hinder ej möter».

3. Möjligheterna att efter föreslagna lagändringar inrätta större valkretsar.

Frågan om behov för närvarande föreligger av ny valkretsindelning i länen besvaras, som förut antytts, i ett par fall med nej även där viss jämkning av nuvarande lagbestämmelser ifrågasatts. I denna riktning uttalar sig sålunda länsstyrelsen i *Kopparbergs län*. Liknande uppfattning redovisas av länsstyrelsen i *Göteborgs och Bohus län*, som dock på grund av inträffad folkminskning ifrågasätter en sammanslagning av två av de nuvarande val-

kretsarna i länet. När länsstyrelsen i *Kristianstads län* jämte förvaltningsutskottet där förordat till övervägande en höjning av maximiantalet landstingsmän i valkretsarna, har det ej heller skett i syfte att utvidga valkretsarnas geografiska områden utan för att, trots ökning av folkmängden, i huvudsak bibehålla nuvarande valkretsindelning. Särskilt pekats härvid på att befolkningstalet för Västra Göinge domsaga med Hässleholms stad, som nu utgör en valkrets, kan väntas inom kort stiga över 45 000, men att en delning av kretsen ej är lämplig.

Övriga remissinstanser, vilka föreslagit eller ifrågasatt någon lagändring, ha utgått från att därigenom vidgade möjligheter skulle erhållas att inrätta större valkretsar inom länet. I flertalet av dessa yttranden skisseras därvid tänkbara nya indelningar med färre antal valkretsar än för närvarande och i förhållande till de utkast som avgivits med utgångspunkt från att gällande bestämmelser skulle lämnas oförändrade. Samtidigt understrykes i allmänhet att fråga blott är om ett första utkast. Sålunda anges av länsstyrelsen i *Stockholms län* alternativa indelningar i 11 resp. 9 kretsar i stället för nuvarande 12, av länsstyrelsen i *Södermanlands län* en indelning i 5 kretsar (2 landskretsar och 3 stadskretsar), i stället för nuvarande 7 (4 landskretsar och 3 stadskretsar), av länsstyrelsen i *Kalmar län* indelning av länets norra landstingsområde i 2 kretsar i stället för 3 och av södra landstingsområdet i 4 kretsar i stället för 6 samt av Kalmar läns södra landstings förvaltningsutskott alternativa indelningar av landstingsområdet i 3, 4 eller 5 kretsar i stället för nuvarande 6, av länsstyrelsen i *Blekinge län* en indelning i 4 kretsar i stället för 6, av länsstyrelsen i *Malmöhus län* en indelning i 10 kretsar i stället för 12, av

länsstyrelsen och landstingets förvaltningsutskott i *Älvsborgs län* en indelning i 10 kretsar i stället för 11, av länsstyrelsen i *Skaraborgs län* en indelning i 8 kretsar i stället för 10, av *Örebro läns* landstings förvaltningsutskott med instämmande av länsstyrelsen i länet en indelning i 5 kretsar i stället för 7 och av länsstyrelsen i *Gävleborgs län* en indelning i 6 kretsar i stället för nuvarande 8.

Dessutom har länsstyrelsen i *Uppsala län* — utan ställningstagande — anfört möjligheten av att, vid höjning av maximumantalet landstingsmän per valkrets, inom länet inrätta 3 valkretsar i stället för de nuvarande 5.

Utkast till ändrad valkretsindelning

För att praktiskt pröva vilka verkningar som erhållas i fråga om mandatens fördelning av en mer eller mindre långtgående förstoring av valkretsarna vid landstingsval har utredningen med ledning av de från länen inkomna yttrandena upprättat två olika utkast till ändrad valkretsindelning inom landstingskommunerna.

Önskemålet har därvid främst varit att få klarlagt *dels* i vad mån man redan genom jämförelsevis begränsade ändringar i valkretsindelningen i riktning mot större valkretsar kan vinna påtagliga fördelar i fråga om jämnare proportionell fördelning av mandatens *dels* huruvida en längre gående valkretsförstoring kan ge väsentligt ökad säkerhet i detta hänseende. De nämnda utkasten kunna självfallet icke göra anspråk på att — ens om de allmänna riktlinjer godtagas, på vilka de bygga — i de speciella fallen alltid utgöra den lämpligaste lösningen. De äro därför att anse endast som principiösa lösningar, vilka dock kunna vara ägnade att åskådliggöra hur en valkretsindelning kan tän-

kas genomförd enligt de för vardera utkastet antagna grundlinjerna.

Jämförelsen beträffande mandatens fördelning har i fråga om såväl den mera begränsade som den längre gående utvidningen av valkretsarna utförts för *1950 års landstingsval*; såvitt angår den mera begränsade valkretsförstoringen har undersökningen utsträckt att gälla även *1946 års val*. I anslutning härtil har till grund för indelningsutkasterna lagts befolkningstalen vid den för 1950 års val avgörande tidpunkten (folkmängden den 31 december 1948) och, vad gäller de mindre omfattande indelningsändringarna, jämväl motsvarande tidpunkt för valet 1946 (folkmängden den 31 december 1944).

Enligt det utkast som innefattar de mera begränsade jämkningarna i gällande valkretsindelning har skisserats en indelning av landstingsområdena, avseende 1950 års val, i sammanlagt *159 valkretsar* (utkast A) i stället för nuvarande 193 kretsar. Inom de olika landstingskommunerna är därvid antalet valkretsar lägst 2 högst 11, och drygt hälften av landstingskommunerna ha 5—7 valkretsar. Motsvarande indelning beträffande 1946 års val — som med undantag för några få valkretsar helt överensstämmer med den nyssnämnda — omfattar *157 kretsar*. Vid utkastet till en mera långtgående omläggning av valkretsindelningen har antalet nedbringats till sammanlagt *139 valkretsar* (utkast B). Enligt detta utkast finnas inom de skilda landstingsområdena lägst 2 högst 9 valkretsar med flertalet av områdena indelade i 4—7 kretsar. Hur de ifrågavarande försöksindelningarna i *159* och *139* valkretsar närmare tänkts genomförda, framgår av *bilagorna D och E* till detta betänkande.

För båda de föreliggande utkasten ha förutsatts vissa jämkningar av nu

gällande bestämmelser för valkretsindelningen vid landstingsval.

Vid utarbetande av *indelningen i 159 (157) valkretsar enligt utkast A* har tagits som utgångspunkt att inom valkretsarna i regel skola utses 5—11 landstingsmän, förutsatt att nuvarande föreskrifter om bestämmandet av antalet landstingsmän bibehållas. I enlighet härmed varierar folkmängden i valkretsarna enligt detta utkast i allmänhet mellan 20 000 och 55 000. Undantag uppåt föreligger enligt utkastet, liksom enligt gällande ordning, endast i fråga om de största i landsting deltagande städerna. För några av landsbygdskretsarna understiger dock befolkningstalet endast obetydligt 55 000. Utredningen har därför utgått från, att om en indelning enligt dessa principer skall komma till stånd, möjlighet bör föreligga att även beträffande valkretsar, i vilka landsbygd ingår, för särskilda fall överskrida den nämnda maximigränsen.

Vad angår den nedre gränsen för antalet landstingsmän i valkretsarna förutsättes även här vissa undantag. Dessa ha emellertid enligt det ifrågavarande utkastet väsentligt begränsats i förhållande till gällande ordning. I allmänhet ha sålunda städer under 20 000 inv. icke upptagits såsom egna valkretsar utan vanligen sammanförts med annan stad eller omgivande landsbygd till en valkrets. Endast om svårigheter funnits att genom sådant sammanförande bilda lämplig valkrets eller eljest synnerliga skäl ansetts föreligga till avsteg från den antagna regeln, ha städer med en folkmängd mellan 20 000 och 15 000 inv. utlagts till särskilda kretsar. Motsvarande gäller även två städer, vilka först efter 1948 års utgång uppnått större folkmängd än 15 000 (Härnösand, Skellefteå). Icke i något fall har ansetts erforderligt att utlägga landsbygdsval-

krets med lägre befolkningstal än 20 000. Antalet valkretsar med färre landstingsmän än 5 inskränker sig därför enligt utkastet till *elva* vid tillämpning av 1948 års befolkningstal. Det må anmärkas, att om den avsedda indelningen komme i tillämpning vid 1954 års landstingsval, skulle till följd av folkökningen i städerna blott *sju* av sistnämnda kretsar alltså utse mindre än 5 landstingsmän och ingen därvid mindre än 4.

Även i vad gäller *indelningsutkast B med 139 valkretsar* har antagits att i regel minst 5 landstingsmän skola väljas i varje valkrets. En olikhet föreligger emellertid i det avseendet att undantagen från denna regel ytterligare begränsats. Enligt denna indelning förekomma sålunda blott *två* valkretsar — vardera omfattande en stad — som vid 1950 års val icke skulle kunna utse mera än 4 landstingsmän. I båda fallen har för övrigt folkmängden sedermera stigit över 20 000. Vidare har vid det nu ifrågavarande indelningsutkastet förutsatts en höjning av högsta tillåtna antalet landstingsmän i valkrets till 15, innebärande att valkrets skulle kunna omfatta inemot 75 000 inv. Valkretsar av fullt denna storlek förekomma dock icke i utkastet. Ej någon av de tänkta valkretsarna har sålunda 15 mandat, och endast två ha 14 mandat. Då icke ens den största av de i landsting deltagande städerna (Örebro) vid 1950 års val, utsåg fler än 13 landstingsmän, utgöra städerna vid förevarande indelning ej något undantag i detta avseende. Angående de mindre städerna har — liksom vid det tidigare nämnda utkastet — antagits att stad, som ej uppnått ett invånarantal av 20 000, i allmänhet icke skall bilda egen valkrets. I det nu behandlade utkastet ha sådana mindre städer, med undantag för de två nyss nämnda fallen, sammanförts med

angränsande landsbygd. Icke heller för städer med folkmängd över 20 000 har förutsatts att dessa ovillkorligt skola utgöra särskild valkrets. I några fall, där särskilda omständigheter ansetts kunna medföra att en sådan lösning överväges, ha sålunda dylika något större städer i utkastet sammanförts antingen med en angränsande stad eller med omgivande bygd.

Inom ramen för de principer som utredningen sålunda följt vid utarbetande av de två indelningsutkasterna ha, som förut antytts, de förslag och önskemål vilka framförts i de till utredningen från länen inkomna yttrandena i största möjliga utsträckning varit vägledande. Vid utformningen av utkasterna har därigenom såvitt möjligt tagits hänsyn till de krav som från lokala utgångspunkter kunna ställas på valkretsindelningen. Till följd härav ha också de ändringar i förhållande till gällande indelning, som innefattas i de båda utkasterna, kommit att i växlande omfattning beröra skilda landstingsområden. Att de tänkta jämkningarna i indelningen sålunda äro mera betydande inom vissa landstingskommuner än inom andra, är även naturligt med hänsyn till de skiftande förutsättningar för valkretsindelningen, som föreligga inom olika delar av landet, samt de olikheter vid tillämpningen av hittills gällande principer för valkretsarnas storlek och sammansättning som förekomma.

För tre av landstingsområdena — Östergötlands, Gotlands och Jämtlands läns landstingsområden — upptages icke någon ändring av nuvarande indelning ens i det av utkasterna, som innefattar den längre gående förstoringen av valkretsarna. I några län äro därjämte, även enligt detta utkast, ändringarna förhållandevis små. Detta gäller främst Kristianstads och Västmanlands län, i vilka antalet valkretsar

minskar endast med ett. I en del andra landstingsområden däremot ha valkretsarna enligt samma utkast förstörats avsevärt. Jönköpings län skulle sålunda vid en så omfattande valkrets förstoring erhålla endast 5 kretsar mot tidigare 9, Blekinge län 3 (förut 6), Malmöhus län 9 (14, numera 12), Göteborgs och Bohus län 4 (8), Älvsborgs län 7 (11) samt Skaraborgs län 6 (10) kretsar. Vad åter angår det mindre långtgående utkastet förekommer enligt detta blott i två fall att valkretsantalet inom ett särskilt landstingsområde nedbringas med mera än två (Malmöhus och Skaraborgs län).

Det må tilläggas att de båda indelningsutkasterna — även bortsett från de tre landstingskommuner där enligt utkasterna ej räknats med någon förändring i indelningen — för vissa landstingsområden helt överensstämmer med varandra.

Till ytterligare belysning av den omfattning, i vilken man enligt de av utredningen utarbetade principutkasterna räknat med en nedskärning av antalet valkretsar, lämnas följande översikt över antalet valkretsar inom de olika landstingskommunerna dels enligt gällande ordning (193 valkretsar) dels enligt de nämnda utkasterna, omfattande 159 resp. 139 valkretsar.

Antalet valkretsar inom landstingskommunerna enligt gällande indelning med 193 valkretsar (Nuv.) samt enligt föreliggande utkast med 159 kretsar (A) och 139 kretsar (B).

	Nuv.	A	B
Stockholms län	12	11	9
Uppsala län	5	4	3
Södermanlands län	7	6	5
Östergötlands län	7	7	7
Jönköpings län	9	7	5
Kronobergs län	6	5	4

Kalmar läns norra	3	2	2
Kalmar läns södra	6	4	4
Gotlands län	3	3	3
Blekinge län	6	4	3
Kristianstads län	8	7	7
Malmöhus län	14 ¹	9	9
Hallands län	6	5	4
Göteborgs och Bohus län	8	6	4
Älvsborgs län	11	10	7
Skaraborgs län	10	7	6
Värmlands län	9	8	7
Örebro län	7	5	5
Västmanlands län	6	5	5
Kopparbergs län	9	8	7
Gävleborgs län	8	7	6
Västernorrlands län	10	9	8
Jämtlands län	5	5	5
Västerbottens län	9	8	7
Norrbottnens län	9	7	7

Slutligen anmärkes i detta sammanhang att vid fastställandet av såväl folkmängd som röstsiffror enligt indelningsutkastens hänsyn tagits till den efter årsskiftet 1951/52 gällande kommunindelningen. I flera län togs redan vid valkretsindelningen inför 1950 års val hänsyn till sådana framtida ändringar. Av samma skäl ha i utkastens vissa smärre justeringar företagits mellan landstingsområdena. Däremot ha inkorporeringar till städer av omkringliggande landsbygd, vilka ägt rum efter 1950, i allmänhet icke beaktats, då förändringar av detta slag i den administrativa indelningen även framdeles kunna väntas. En särskild svårighet har vid fastställandet av röstfördelningen i de tänkta valkretsarna uppkommit därigenom att antalet poströster i den officiella statistiken redovisas endast valkretsvis. När delar av en bestående valkrets enligt utkastet förts till skilda kretsar, ha därför samtliga

¹ Vid 1950 års val. Enligt senare beslut 12.

poströster inom den bestående valkretsen tillagts den krets i utkastet som omfattar huvuddelen därav.

Valkretsförstyringens inverkan på mandatfördelningen

Till följd av stadgandet att varje valkrets skall oavsett folkmängden utse en landstingsledamot samt först där- efter ledamöter i proportion till folkmängden kan det vid minskning av antalet valkretsar inträffa att även mandantalet inom landstingsområdena blir något lägre än förut. Den angivna tendensen motverkas emellertid i viss mån av att vid en sammanslagning av valkretsar de överskjutande befolkningstal, som vart för sig varit otillräckligt för att berättiga en valkrets till ytterligare mandat, sammantagna kunna stiga till det för ett mandat erforderliga antalet.

Vid valet 1950 utsågos i de 25 landstingen sammanlagt 1212 ledamöter. Under förutsättning att föreskrifterna om bestämmande av antalet landstingsmän äro oförändrade skulle, om indelningen enligt utkastet med 159 valkretsar hade tillämpats, vid valet ha utsetts 1184 landstingsmän (mandatminskning 28), och därest indelningen i 139 valkretsar ägt tillämpning, skulle antalet landstingsmän uppgått till 1173 (mandatminskning 39).

För de särskilda landstingen skulle en tillämpning vid 1950 års val av indelningen i 159 valkretsar för flertalet fall ha inneburit att ledamöterna blivit ett eller ett par färre. I nio landsting skulle sålunda ha utsetts en ledamot mindre än i verkligheten blev fallet, i fyra landsting 2 ledamöter och i två landsting 3 ledamöter mindre. Inom fyra landsting utöver de tre, för vilka någon ändring av valkretsindelningen icke beräknats i utkastet, skulle dock ledamotsantalet blivit oförändrat, och i

två landsting skulle den ifrågavarande valkretsförstoringen t. o. m. ha medfört en *ökning* av ledamotsantalet med ett. Å andra sidan skulle för ett landsting ha utsetts 7 ledamöter mindre (Malmöhus läns landsting, 67 i stället för 74).

Även vid den längre gående omreglering av valkretsindelningen, som innefattas i utkastet med 139 valkretsar, skulle vid valet 1950 ledamotsantalet för några landsting ha bibehållits eller ökat med ett (vartdera fallet inträffar i två landsting). Men minskningen av ledamotsantalet skulle för vissa landsting blivit mera betydande än vid den mindre långtgående utvidgningen av valkretsarna. Sålunda skulle tre landsting ha fått vidkännas en minskning med 4 ledamöter var. Då indelningen för Malmöhus läns landstingsområde enligt de båda utkasten är lika, gäller beträffande detta landsting vad nyss anförts.

Vid bedömandet av den minskning av mandatantalet, varmed man sålunda har att räkna vid en övergång till större valkretsar, är att märka att flertalet av landstingen till följd av folkökningen efter hand fått sitt ledamotsantal mer eller mindre starkt ökat och att denna tendens på åtskilliga håll alltjämt gör sig märkbar. Redan enligt nu föreliggande befolkningstal har sålunda den förut nämnda minskningen av antalet mandat, som skulle föranletts av en övergång vid 1950 års val till indelningen i 159 valkretsar, för flera landstingsområden helt eller delvis utjämnats genom den efter år 1948 inträffade folkökningen. För några landstingskommuner har folkökningen under denna tid t. o. m. varit så betydande, att ehuru för 1950 års val beräknats en minskning av mandatantalet i landstinget vid indelning enligt nämnda utkast, det nuvarande ledamotsantalet skulle ökas, om samma indelning nu

vunne tillämpning. På grund av dessa förhållanden kan antagas att en omläggning av valkretsindelningen vid landstingsval åtminstone såvitt den begränsas enligt riktlinjerna för det utkast som omfattar 159 valkretsar, i allmänhet icke skall medföra någon nämnvärd nedskärning av det redan bestående antalet ledamöter i landstingen. Liknande gäller, ehuru i mindre mån, den mera vittsyftande omreglering som skisserats i utkastet med blott 139 valkretsar.

För att belysa verkningarna i proportionellt avseende av en mer eller mindre genomgripande omreglering av valkretsindelningen vid landstingsvalen har utredningen, som förut nämnts, beräknat hur mandatfördelningen mellan partierna skulle utfallit, om de ifrågavarande indelningarna i 159 (utkast A) resp. 139 (utkast B) valkretsar tillämpats vid 1950 års val. I fråga om utkast A ha beräkningar även utförts för 1946 års val. För att vinna en jämförelse med de resultat vilka i verkligheten framgingo ur valen har därvid i första hand den fördelning beräknats, som skulle uppkommit i de tänkta valkretsarna med användande av d'Hondts metod och tillämpning av de valkarteller som begagnades vid valen. Detta beräkningssätt har jämförelsevis lätt låtit sig genomföra på grund av enhetligheten i kartellbildningen. Vid landstingsvalet 1950 begagnade sålunda högern, bondeförbundet och folkpartiet gemensam kartellbeteckning i samtliga valkretsar utom tre. Även i de nämnda undantagsfallen samverkade högern och folkpartiet, medan bondeförbundet ej uppställde någon lista. Till ytterligare belysning av hur en utvidgning av valkretsarna påverkar mandatfördelningen vid tillämpning av d'Hondts metod ha vidare för nämnda val de fördelningsresultat beräknats, som framkomma om

mandaten omedelbart tillskiftas partierna utan användande av kartell.

En sammanställning av de sammanlagda resultaten för riket av de sålunda utförda beräkningarna såvitt angår 1950 års val gives i nedanstående tabell.

Härvid erinras om att vid jämförelse mellan de mandatantal, som vid olika valkretsindelningar tillkomma partierna, hänsyn även måste tagas till att summan av mandaten något varierar i de olika fallen.

Fördelning av landstingsmandaten mellan partierna sammanlagt för landstingsområdena vid tillämpning av olika valkretsindelningar. Valet 1950.

		H	B	F	Sd	K	S:a
<i>Gällande valsistem</i>							
<i>(d'Hondt med kartell)</i>							
Nuv. indelning (193 kretsar)	Mandat	100	218	261	617	16	1212
	Avvikelser; landstingsprop. ...	-29	+27	+27	+1	-26	± 55
	Avvikelser; riksprop.	-36	+28	+24	+19	-35	± 71
Utkast A (159 kretsar)	Mandat	105	207	248	607	17	1184
	Avvikelser; landstingsprop. ...	-21	+22	+19	+4	-24	± 45
	Avvikelser; riksprop.	-28	+21	+17	+23	-33	± 61
Utkast B (139 kretsar)	Mandat	106	199	251	599	18	1173
	Avvikelser; landstingsprop. ...	-20	+16	+24	+3	-23	± 43
	Avvikelser; riksprop.	-25	+15	+22	+19	-31	± 56
<i>D'Hondts metod</i>							
<i>utan kartell</i>							
Nuv. indelning (193 kretsar)	Mandat	78	192	217	707	18	1212
	Avvikelser; landstingsprop. ...	-51	+1	-17	+91	-24	± 92
	Avvikelser; riksprop.	-58	+2	-20	+109	-33	± 111
Utkast A (159 kretsar)	Mandat	90	185	218	672	19	1184
	Avvikelser; landstingsprop. ...	-36	± 0	-11	+69	-22	± 69
	Avvikelser; riksprop.	-43	-1	-13	+88	-31	± 88
Utkast B (139 kretsar)	Mandat	92	181	220	661	19	1173
	Avvikelser; landstingsprop. ...	-34	-2	-7	+65	-22	± 65
	Avvikelser; riksprop.	-39	-3	-9	+81	-30	± 81

Såsom framgår av tabellens första del (gällande vals-system) skulle partierna, om något av de ifrågavarande utkasten till ny indelning genomförts vid 1950 års val, tämligen genomgående ha erhållit en representation som bättre överensstämmer med den proportionella fördelningen än vad den faktiska mandatfördelningen gör, och detta vare sig proportionaliteten beräknas landstingsvis eller för alla landstingsområden gemensamt (riksproportionaliteten). Enligt indelningen i 159 valkretsar (utkast A) får sålunda högern, utöver den vid rådande indelning erhållna representationen fem mandat och enligt indelningen i 139 kretsar (utkast B) sex mandat, oaktat det sammanlagda antalet landstingsmandat därvid är mindre. Högerns underrepresentation i förhållande till landstingsproportionaliteten minskas härigenom från 29 till resp. 21 och 20 mandat. Bondeförbundet förlorar 11 resp. 19 mandat och dess överrepresentation minskar från 27 till 22 resp. 16 mandat. Folkpartiet mister 13 resp. 10 platser, varigenom detta partis överrepresentation nedgår från 27 till 19 resp. 24. Socialdemokraterna förlora enligt indelningen i 159 kretsar 10 platser och enligt indelningen i 139 kretsar 18 platser. På grund av den samtida minskningen av det totala antalet mandat medför emellertid denna nedgång i partiets platsantal icke att representationen för partiet proportionellt sett minskas. I stället inträffar här en obetydlig ökning från + 1 till resp. + 4 och + 3. Kommunisterna slutligen få i likhet med högern en något större representation enligt utkasten, nämligen — i stället för 16 mandat — 17 resp. 18 (underrepresentationen minskad från 26 till 24 resp. 23). De nu angivna proportionalitetsavvikelsena avse förhållandet till landstingsproportionalite-

ten. Även en jämförelse med utgångspunkt från riksproportionaliteten visar liknande tendens.

Om sålunda en viss utjämning i proportionell riktning erhålles genom att på angivet sätt förstora valkretsarna vid landstingsval, visa de anförda siffrorna å andra sidan också att den nämnda utjämningen ingalunda är fullständig utan att nu förefintliga proportionalitetsavvikelser till icke oväsentlig del kvarstå även efter valkretsutvidgningar av den omfattning som här ifrågasatts. Utsträcket jämförelsen till att avse även fördelningen enligt d'Hondts metod utan kartell (senare delen av tabellen), finner man vidare att proportionalitetsavvikelsena skulle bli avsevärt större än när kartell begagnas. Visserligen minskas avvikelsena även utan kartell, allteftersom valkretsarna göras större. Sålunda uppgå vid tillämpning av d'Hondts metod utan kartell de sammanlagda avvikelsena från landstingsproportionaliteten vid rådande valkretsindelning till 92 mandat men skulle enligt indelningen i 159 valkretsar ha nedbringats till 69 mandat och enligt indelningen i 139 kretsar till 65 mandat. Även sistnämnda tal ligger dock ej obetydligt högre än siffran för avvikelsena vid begagnande av kartell och fördelning i nuvarande 193 valkretsar. Härav framgår att verkan av ifrågavarande valkretsförstorningar ej ens enligt det längre gående alternativet (utkast B) tillnärmelsevis uppväger bortfallet av kartell. De betydande ojämnheter i fråga om mandatfördelningen mellan partierna, som sålunda kvarstå även vid en dylik mera radikal nedskärning av antalet valkretsar under förutsättning att d'Hondts metod alltjämt tillämpas, måste i många fall göra det lönande för partier att gå samman i kartell.

De iakttagelser beträffande verkan

av en valkretsutvidgning, som enligt det anförda kunna göras med ledning av beräkningarna rörande 1950 års landstingsval, bekräftas — såvitt angår den allmänna tendensen — även av den undersökning som utförts på grundval av 1946 års röstsiffror i fråga om alternativet med en mindre långtgående förstoring av valkretsarna (för detta val 157 kretsar). Medan de faktiska avvikelserna från den landstingsvis beräknade proportionaliteten vid valet 1946 sammanlagt uppgingo till 66 mandat, skulle de sålunda vid tillämpning av indelningen i 157 valkretsar ha begränsats till 54 mandat. Motsvarande tal vid fördelning enligt d'Hondts metod *utan* kartell äro 108 och 80. Det är även att märka, att avvikelserna, som härav framgår, i genomsnitt ligga högre vid detta val än vid valet 1950. Beträffande resultatet av undersökningen hänvisas i övrigt, såvitt rör den totala fördelningen av mandaten mellan partierna, till *tabellbilaga C* (punkterna 2 och 3).

Vad angår läget i de särskilda landstingen vid sådana valkrets förstoringar, som här prövats, nedbringas för 1950 års val proportionalitetsavvikelsena i *genomsnitt per landstingsområde* vid fördelning enligt d'Hondts metod med tillämpade karteller, från 3.16 mandat enligt rådande indelning, till 2.44 mandat enligt indelningen i 159 valkretsar och 2.40 mandat vid 139 kretsar. Om fördelningen verkställes enligt d'Hondts metod *utan* kartell, uppgå motsvarande genomsnittliga avvikelser för samma val, vid nuvarande indelning till 4.12 mandat men vid indelningen i 159 kretsar till 3.40 och vid indelningen i 139 kretsar till 3.20 mandat. För 1946 års val erhålles enligt d'Hondts metod *med* karteller en minskning i genomsnittsavvikelsena per landstingsområde från 3.32 till 2.76 mandat genom tillämpning av indelningen i 157 valkretsar. Enligt

d'Hondts metod *utan* kartell betyder denna omreglering av valkretsindelningen en nedgång från 4.56 till 3.60 mandat. De anförda siffrorna innebära att det mera begränsade alternativet till en förstoring av valkretsarna (utkast A) i allmänhet motsvarar ett närmande till proportionaliteten i de särskilda landstingen med omkring trefjärdedels mandat och det mera långtgående alternativet (utkast B) en obetydligt större förbättring.

Vad en utvidgning av valkretsarna skulle betyda för mandatfördelningen, sedd från de särskilda landstingens synpunkt, belyses även därav att för 1950 års val — vid vilket enligt gällande ordning förekommo större proportionalitetsavvikelser än 3 mandat inom *tio* landstingsområden — avvikelserna endast i *sex* landsting överstiga 3 mandat, därest indelningen i 159 valkretsar skulle ha gällt.

Utredningens ställningstagande

Nu gällande principer för landstingsområdenas uppdelning i valkretsar gå delvis tillbaka till den reglering rörande valkretsindelningen vid landstingsval, som infördes i samband med antagandet av proportionell valmetod för dessa val. I viss utsträckning — särskilt i vad gäller skiljandet mellan landsbygd och städer vid valkretsindelningen — övertogos därvid också sådana principer, som varit grundläggande även för dessförinnan gällande ordning. Ehuru betydande ändringar sedermera skett i fråga om grunderna för bildande av valkretsar vid nämnda val, särskilt genom införandet av 1924 års bestämmelser i ämnet, har dock genom de från länsstyrelserna och landstingens förvaltningsutskott inkomna yttrandena på ett övertygande sätt bestyrkts önskvärdheten av att hithörande stadganden nu bli föremål för en översyn.

Sålunda framgår att den nuvarande maximeringen av valkretsarnas storlek — såvitt det ej rör sig om en stad — i vissa fall tvingat till en uppdelning av områden, vilka utgjort sådana naturliga enheter att de lämpligen bort utgöra en valkrets. Liknande fall kunna, till följd av den fortgående folkökningen, framdeles inträffa i vidgad utsträckning.

Beträffande minimifordringarna för storleken av en valkrets är det också enligt utredningens uppfattning tydligt att de nuvarande bestämmelser, vilka möjliggöra eller föreskriva bildande av även helt små valkretsar vid landstingsvalen, ofta föranlett en onödigt splittring av valområdena. Även om all hänsyn tages till kravet att skilda lokala intressen skola kunna göra sig gällande vid valen, synes sålunda i anslutning till de numera rådande befolkningsförhållandena åtminstone en väsentlig begränsning påkallad av hittills tillämpliga undantagsstadganden om bildande av valkretsar med mindre än 20 000 inv.

Att en omläggning av valkretsindelningen i riktning mot större valkretsar, och i all synnerhet en utvidgning av de minsta kretsarna, även framstår som önskvärd för att ernå bättre proportionell rättvisa partierna emellan vid mandatens fördelning, har i det föregående närmare belysts.

Vid den reform rörande valkretsindelningen vid landstingsval, vilken folkomröstnings- och valsättsutredningen sålunda vill förorda, bör på sätt tidigare antytts uppställas som allmän riktlinje, att valkretsarna skola utgöra så naturliga enheter som möjligt med hänsyn tagen till de på orten föreliggande befolkningsförhållandena, samfärdseln och det ekonomiska livet i allmänhet. Med hänsyn särskilt till den betydande utsträckningen av landstingsområdena har utredningen redan vid angivande

av de allmänna utgångspunkterna för en reform av valordningen vid landstingsvalen avvisat tanken att helt upphäva valkretsindelningen vid dessa val. De till utredningen från länen inkomna yttrandena giva även vid handen att möjligheterna till en utvidgning av valkretsarna — vid bibehållande av kravet på lämpliga enheter — äro begränsade och i vissa fall t. o. m. mycket små. Det sistnämnda gäller framför allt de nordligaste länen, där landstingsvalkretsarna redan nu i allmänhet ha en avsevärd ytvidd.

På grund av det anförda finner utredningen en omreglering rörande valkretsindelningen vid landstingsval icke böra sträckas längre än att i huvudsak de riktlinjer följas, vilka lagts till grund för det av utredningen utarbetade indelningalternativet omfattande sammanlagt 159 valkretsar (utkast A).

En så begränsad omläggning av valkretsindelningen, som exemplifierats i det nämnda utkastet, torde från de synpunkter som nyss berörts icke kunna väcka gensaga. Därigenom skulle också, som framgår av den verkställda undersökningen angående mandatens fördelning på grundval av föreliggande röstsiffror för valen 1946 och 1950, vinnas en ej oväsentlig förbättring i proportionellt avseende vid fördelningen av mandat partierna emellan enligt gällande metod. Tydligt är emellertid, att om den gällande d'Hondtska fördelningsregeln bibehålles, man icke enbart genom en sådan omreglering rörande valkretsarna kan avveckla kartellsystemet; härför äro de kvarstående ojämnheterna i mandattilldelningen alltför betydande. Det bör dock framhållas — att såvitt kan bedömas med ledning av beräkningarna angående 1950 års val — den ytterligare utjämning vilken skulle erhållas vid en mera långtgående valkretsutvidgning av det slag, som inne-

fattas i indelningsalternativet med 139 kretsar (utkast B), är jämförelsevis obetydlig. Icke heller enligt detta alternativ kan man därför vänta att kartellerna skola försvinna vid tillämpning av d'Hondts metod.

Frågan om verkningarna av en omreglering beträffande valkretsarna i samband med övergång till ny valmetod skall av utredningen upptagas till behandling under följande kapitel i anslutning till prövningen av olika sådana fördelningsmetoder. Utredningen vill i förevarande sammanhang endast framhålla att en omreglering av valkretsindelningen efter de grundlinjer, vilka utredningen nu förordat, synes påkallad även för det fall att, enligt utredningens förslag i fråga om valmetoden, den d'Hondtska metoden ersättes av en annan regel för mandatens fördelning.

Då det sålunda enligt utredningens mening icke är möjligt att blott genom en förstoring av valkretsarna vid landstingsvalen uppnå en sådan proportionell utjämning att kartellsystemet avvecklas, har utredningen även upptagit till prövning huruvida någon ändring av gällande *bestämmelser om fastställande av antalet landstingsmandat* lämpligen kan företagas för att även på denna väg nå den erforderliga utjämningen. Tydligt är nämligen, att i den mån ett större antal mandat stå till förfogande i valkretsarna, partierna få bättre möjlighet — utan att valkretsarnas geografiska områden ytterligare vidgas — att bliva representerade i förhållande till sitt väljarunderlag inom kretsen. Samtidigt skulle även olika lokala områden i vidgad utsträckning kunna erhålla representation i landstinget, om det nuvarande kravet på att varje landstingsman utöver den första inom valkretsen skall motsvara en folkmängd av minst 5 000 nedsättes, så att ett lägre befolkningstal,

t. ex. 4 000, stadgas för rätten att utse en landstingsman.

Förslag om att sistnämnda befolkningstal skulle fastställas som grund för beräkningen av landstingsledamöternas antal upptogs på sin tid, såsom den historiska redogörelsen utvisar, i en vid 1918 års riksdag framlagd proposition, men förslaget avvisades av riksdagen med motivering att det sammanlagda antalet landstingsmän därigenom skulle avsevärt ökas och att en sådan utveckling icke vore påkallad. Tanken att ett större antal landstingsmän skulle utses har nu ånyo berörts i ett av de till utredningen avgivna yttrandena.

Därest som beräkningsgrund vid 1950 års val använts befolkningstalet 4 000, skulle antalet landstingsmandat ha uppgått till sammanlagt 1 477 (i stället för 1 212), motsvarande en ökning med 265 mandat. Om samtidigt indelningen i 159 valkretsar varit genomförd, skulle mandatantalet ha utgjort 1 458 (i stället för 1 184). Ökningen är även i detta fall betydande, 274 mandat.

För de minsta landstingen kunde väl någon förstärkning av ledamotsantalet från vissa synpunkter anses önskvärdt. Endast i två landsting är emellertid antalet ledamöter så begränsat, att det icke mycket överskrider det i landstingslagen stadgade minimiantalet 20. Flertalet av landstingen ha redan för närvarande väsentligt flera ledamöter. Sålunda omfatta ej mindre än fjorton landsting över 50 ledamöter, och i några av dem är ledamotsantalet högre än 70. En ändring av den ifrågavarande beräkningsgrunden till 4 000 skulle för de sistnämnda landstingen innebära att antalet ledamöter ökades till 90 eller därutöver. För vissa av de större landstingskommunerna är vidare folkökningen betydande. Särskilt gäller detta Stockholms län med för närvarande 73 landstingsmän och där alltså en bety-

dande uppgång av mandatantalet kan väntas vid kommande val även utan någon jämkning av beräkningsgrunden.

Att för de mera omfattande lands-
tingen ytterligare öka ledamotsantalet är onekligen ägnat att inge betänkligheter. De skäl som redan år 1918 anfördes mot en sådan åtgärd ha genom den därefter inträffade folkökningen fått än större tyngd. Utredningen har därför vid utformningen av sitt förslag utgått från att nu gällande regler om bestämmande av antalet landstingsmän i valkretsarna alltjämt skola äga tillämpning.

Angående riktlinjerna för den av utredningen förordade reformen rörande valkretsindelningen vid landstingsval må ytterligare anföras följande.

Indelning efter kommuner samt efter domsagor och tingslag.

Vid landstingsområdenas indelning i valkretsar tages enligt gällande ordning kommunindelningen såtillvida till utgångspunkt som varje stad skall bilda egen valkrets eller i varje fall — vad beträffar de minsta bland dem — i sin helhet ingå i en valkrets. Såvitt angår landsbygden företages valkretsindelningen i första hand efter domsagor, tingslag eller härad, men i andra hand sker denna indelning även här efter kommuner. Då kommun alltid i sin helhet ingår i en viss domsaga eller i ett visst tingslag och detsamma intill nyligen gällt även i fråga om härad, ha landstingsvalkretsarna enligt angivna regler i själva verket alltid omfattat en eller flera kommuner.

Den vid årsskiftet 1951—1952 genomförda kommunindelningsreformen kan icke tagas till intäkt för ett upphävande av nu rådande samband mellan denna indelning och landstingsområdenas uppdelning i valkretsar.

Att större kommunala enheter bildats — varvid självfallet eftersträfvats att i första hand sammanföra sådana områden som höra naturligt samman — torde i stället innefatta ett ytterligare skäl för att vid valkretsindelningen för landstingsvalen utgå från kommunerna. I några av de till utredningen inkomna yttrandena har också understrukits att delar av kommun ej böra ingå i skilda valkretsar. Då emellertid den kommunala indelningsreformen endast innefattat sammanslagning av mindre landskommuner, äro kommunerna fortfarande i allmänhet otillräckliga att kunna var för sig bilda valkrets vid landstingsvalen. Som en grundregel i fråga om valkretsindelningen bör därför alltjämt uppställas att landstingsvalkrets skall omfatta en eller flera kommuner.

I samband med reformen av kommunindelningen ha även sådana jämkningar vidtagits i den judiciella indelningen, att gränserna för de nybildade storkommunerna icke i något fall skära gränserna för domsagor eller tingslag. Även om dessa icke alltid kunna anses som fullt lämpliga enheter för bildande av valkrets — antingen var för sig eller ett par sammantagna — så torde dock detta ofta vara förhållandet. Praktiska skäl tala således för att, såvitt angår landsbygden, i ett blivande stadgande om valkretsindelningen på sätt hittills skett hänvisa till indelningen i domsagor och tingslag.

Emellertid har någon ändring, motsvarande den som skett i fråga om domsagorna och tingslagen, icke vidtagits beträffande områdena för häradena. Anledningen härtill torde vara att häradena i allt väsentligt förlorat sin tidigare betydelse såsom judiciella och administrativa enheter och häradsindelningen därför numera närmast blott äger historisk karaktär. I en inom kammarkollegiet upprättad promemoria,

vari dessa förhållanden berörts och vilken överlämnats till utredningen för beaktande vid fullgörande av dess uppdrag, har på sålunda angiven grund förordats att den nu förekommande hänvisningen till häradsindelningen skall utgå ur bestämmelserna angående landstingsvalkretsar. Enahanda yrkande har framförts av en länsstyrelse i dess till utredningen avgivna yttrande. Utredningen finner även för egen del av anförda skäl att den ifrågasättande hänvisningen såvitt angår häradena bör utgå.

Minimigränsen för valkretsarnas storlek.

För att vid valen ernå en jämnare fördelning av mandatet i förhållande till väljarunderlaget är av särskild vikt att antalet mindre valkretsar så långt möjligt begränsas. Med hänsyn till de inom olika landsdelar växlande befolkningsförhållandena torde emellertid icke generellt kunna fastställas en högre gräns än vad för närvarande gäller i fråga om den storlek, som varje valkrets minst bör ha. Som allmän regel bör därför liksom hittills gälla, att valkretsar med mindre folkmängd än 20 000 icke skola bildas, motsvarande ett lägsta mandatantal av 5 i valkretsarna.

Att helt utan undantag upprätthålla den nu angivna normen i fråga om valkretsarnas storlek kan i vissa fall bereda svårigheter vid försök att åstadkomma en även i övrigt lämplig valkretsindelning. Emellertid är det enligt utredningens mening möjligt att långt mera än hittills skett begränsa utläggandet av sådana mindre kretsar, vilka ej uppfylla nämnda krav. Såsom förutsatts vid skisserandet av en ändrad valkretsindelning enligt utkast A, bör därför endast i enstaka fall, om synnerliga skäl därtill föreligga, bildas valkrets med en folk-

mängd understigande 20 000. Med hänsyn till den ökade befolkningstätheten i landet torde för dylika undantagsfall numera kunna krävas att folkmängden inom valkretsen dock alltid skall uppgå till minst 15 000.¹ I enlighet härmed skall för valkrets aldrig kunna utses mindre än 4 landstingsmän.

Vad angår utformningen av ifrågasättande regel kan — liksom vid fastställandet av en övre gräns för valkretsarnas omfattning — ifrågasättas huruvida stadgandet härom bör på samma sätt som hittills knytas till *mandatantalet* i valkretsarna eller direkt anslutas till *befolkningens storlek*. Under den av utredningen antagna förutsättningen att antalet mandat i kretsarna (utom det första) alltjämt bestämmas i förhållande till folkmängden, har denna fråga blott formell betydelse. Då därvid de befolkningstal äro avgörande, som föreligga vid en viss bestämd tidpunkt före varje val, äger emellertid det nu tillämpade sättet för fastställande av gränserna för valkretsarnas storlek ett visst företräde. Därigenom vinnes även anknytning till den särskilda bestämmelsen om höjning av antalet landstingsmän för den händelse detta eljest icke skulle uppgå till 20 för hela landstinget, vilken bestämmelse f. n. äger tillämpning på Gotland och förutsättes alltjämt skola gälla. I det av utredningen framlagda förslaget till ändrad reglering i ämnet har därför valkretsarnas storlek enligt huvudregeln, liksom enligt gällande ordning, uttryckts i antal mandat.

Maximigränsen för valkretsarnas storlek.

Den nuvarande begränsningen av valkretsarnas storlek genom att mandat-

¹ Eller — i det särskilda fallet att ett förhöjt antal landstingsmän utses i förhållande till folkmängden — motsvarande lägre befolkningstal. Jfr det följ.

antalet för valkrets maximerats till 9, så att folkmängden ej må uppgå till 45 000 inv. eller därutöver, har som förut nämnts för vissa fall visat sig alltför snäv, varför en ändring därav är påkallad.

Rörande frågan om hur omfattande en jämkning bör göras, har i de från länen inkomna yttrandena framförts olika, mer eller mindre långtgående förslag. Det kan i detta sammanhang anmärkas, att spörsmålet om bestämmande av en högsta gräns för valkretsstorleken varken från proportionell synpunkt eller eljest torde äga samma vikt som fastställandet av den nedre gränsen. De möjligheter, som redan nu föreligga att inrätta valkretsar av ganska betydande omfattning, ha sålunda på många håll endast sparsamt utnyttjats. Man skulle därför t. o. m. kunna ifrågasätta om det kan anses nödvändigt att i lag fixera en övre storleksgräns eller om det kan överlämnas åt landstingen att efter omständigheterna i de särskilda fallen utan någon begränsning avgöra i vad mån det kan befinnas lämpligt att även mycket folkrika valkretsar inrättas i samband med landstingsvalen.

Den verkställda utredningen om önskemålen i fråga om valkretsindelningen liksom undersökningen i övrigt angående lämplig sådan indelning för de olika landstingsområdena synes emellertid visa att åtminstone för närvarande i allmänhet icke föreligger behov av att inrätta valkretsar med högre invånarantal än något över 50 000. Det är vidare önskvärt att valkretsarna inom ett och samma landstingsområde såvitt möjligt icke alltför mycket skilja sig från varandra i fråga om folkmängd och mandatantal. På grund härav synes lämpligt att i lag alltjämt upptages ett stadgande, varigenom även den övre gränsen för valkretsarnas storlek mer eller mindre bestämt anges.

I anslutning till vad nyss anförts om det nu föreliggande behovet av större valkretsar föreslår utredningen att maximiantalet landstingsmän för valkrets i princip fastställas till 11, i stället för 9 enligt gällande ordning. Den föreslagna ändringen innebär att för landstingsvalen må kunna inrättas valkretsar med en folkmängd intill 55 000.

I några av de valkretsar som upptagits i utredningens indelningsalternativ A understiger folkmängden f. n. icke mycket 55 000 inv. Detta gäller särskilt den valkrets som enligt utkastet skulle bildas av Lindes och Nora domsaga med tillhörande städer. Befolkningsutvecklingen kan lätt inom en ej avlägsen framtid medföra att folkmängden i en del sådana fall kommer att något överstiga 55 000. Under förutsättning att valkretsen i övrigt utgör en lämplig enhet, synes emellertid den inträffade folkökningen icke böra i och för sig framtvinga en uppdelning av kretsen. En fullt lämplig omreglering av valkretsindelningen kan för övrigt ibland stöta på svårigheter av hänsyn till den naturliga samhörigheten inom andra delar av landstingskommunen. I undantagsfall kan det även tänkas uppkomma ett behov av att nyskapa en valkrets med något högre invånarantal än det nyss nämnda. Så t. ex. kan vid inkorporering till stad av ett tidigare landsbygdsområde befinnas lämpligt att den återstående delen av den valkrets vari området förut ingått sammanföres med en angränsande valkrets, även om folkmängden i den nybildade kretsen skulle uppgå till ett något högre tal än 55 000. Med hänsyn till den alltjämt pågående folkökningen torde det därför böra medgivas, att valkretsar i särskilda fall må bibehållas eller bildas, oaktat folkmängden överstiger sistnämnda tal. Utredningen föreslår därför den bestämmelsen att kommuner ej utan särskilda skäl

gemensamt må utgöra en valkrets, där flera än 11 landstingsmän skola utses för kretsen.

I det föregående har ej berörts det undantag från maximeringen av valkretsarnas storlek, som enligt gällande lagstiftning föreligger därigenom att även *de största av de i landsting deltagande städerna* var för sig bilda en valkrets. Som framgår av vad utredningen tidigare anfört angående kommunernas förhållande till valkretsindelningen vid landstingsval, böra enligt utredningens uppfattning även dessa städer vid valkretsindelningen bibehållas såsom odelade enheter, oaktat mandatantalet i dessa valkretsar är högre än enligt den allmänna regeln. I fråga om gällande bestämmelser i förevarande del har emellertid i ett av de förut återgivna yttrandena hemställts om sådant förtydligande, att av bestämmelserna uttryckligen framginge att den allmänna regeln om högsta antal landstingsmän för valkrets icke äger tillämpning för stad. Genom den utformning som enligt utredningens förslag givits åt stadgandet härom har utredningen också avsett att giva tydligare uttryck för sistnämnda förhållande.

Landsbygd och stad.

De senaste årtiondenas befolkningsutveckling kännetecknas som redan inledningsvis i detta kapitel framhållits, framför allt av städernas snabba tillväxt samt av den likaledes kraftiga koncentrationen av bosättningen på landsbygden till där belägna tätorter. Åtskilliga bland de mera betydande av dessa ha under senare år ombildats till städer, ofta tillsammans med däromkring belägna, mer eller mindre betydande delar av övervägande landsbygdskaraktär.

Den antydda utvecklingen har medfört att — särskilt i fråga om å ena sidan mindre städer och å andra sidan lands-

bygden — sådana olikheter som tidigare kunnat verka skiljande, numera i viss utsträckning försvunnit eller minskats. I detta avseende har således otvivelaktigt inträtt en viss utjämning. Det sagda gäller helt naturligt endast i mindre mån de något större städerna. Särskilt beträffande de största städerna kan den betydande folkökning, som dessa undergått, ävensom de därav följande mera typiska stadsförhållandena tvärtom ha bidragit till ett i vissa hänseenden skärpt motsatsförhållande till även närbelägna mindre orter.

Även om det i många avseenden råder en viss intressegemenskap mellan en stad och den omgivande bygden rörande sådana frågor som ankomma på landsting, kan således utvecklingen dock icke anses enbart ha verkat i utjämnande riktning såvitt angår förhållandet mellan landsbygd och städer. Principen om en åtskillnad mellan landsbygden och städerna i vad gäller grunderna för landstingskommunernas uppdelning i valkretsar bör därför enligt utredningens mening alltjämt bibehållas i viss utsträckning. Med hänsyn till de numera rådande förhållandena synes emellertid vissa jämkningar vara påkallade av den gällande regleringen angående städerna, innebärande bl. a. en uppmjukning av bestämmelserna om bildande av särskilda stadsvalkretsar.

Mot den gällande regeln att stad, så snart dess folkmängd uppgår till minst 15 000, ovillkorligt skall bilda särskild valkrets ha invändningar anförts i flera av de från länen inkomna yttrandena. Därvid har än yrkats att regeln helt skall upphävas, än förordats höjning av det nämnda befolkningstalet.

Utredningen finner för sin del starka skäl tala för att gränsen för de fall då städer böra utgöra egna valkretsar höjes, förslagsvis till 20 000 inv. Bestämmelsen skulle därigenom icke längre in-

nefatta undantag från den allmänna regeln om den storlek som valkrets minst skall ha; den skulle dock bevara sin betydelse som en anvisning, att stad med större folkmängd än nu nämnts vid indelningen bör utläggas till särskild valkrets utan att sammanföras med andra kommuner. Då det i regel måste anses lämpligt att stad av sådan storlek bildar egen valkrets, kan utredningen icke tillstyrka att ifrågavarande stadgande skul- le utgå.

Emellertid torde speciella omständigheter i vissa fall kunna tala för att även en större stad får bilda valkrets tillsammans med ytterligare en eller flera kommuner. Härvid syftas särskilt på sådana ibland förekommande fall, där ett visst område — vilket icke i kommunalt avseende införlivats med den ifrågavarande staden utan utgör särskild lands- eller stadskommun — likväl i fråga om bebyggelse, förbindelser och arbetsliv nära sammanhänger med densamma. Om särskilda förhållanden av denna natur föreligga och det eljest befinnes lämpligt, torde det därför böra tillåtas att även en dylik större stad ingår i en av flera kommuner sammansatt valkrets.

Städer med *mindre* folkmängd än 20 000 böra — liksom hittills gällt städerna under 15 000 inv. — i allmänhet förenas till en valkrets med annan stad eller andra städer eller med angränsande landsbygd.

Att emellertid även enligt den av utredningen förordade regleringen stad med en folkmängd mellan 20 000 och 15 000 *undantagsvis* skall kunna bilda egen valkrets, framgår redan av vad som anförts rörande minimigränsen för valkretsarnas storlek. Nämda undantag föranledes av att i några enstaka fall föreligga påtagliga svårigheter att anordna en lämplig valkretsindelning genom att låta en sådan stad ingå i en större valkrets. Sålunda finnes icke all-

tid annan stad varmed ett sammanförande lämpligen kan ske. Samtidigt kan den omgivande bygden på grund av sin folkmängd och förhållandena i övrigt för sig utgöra en lämplig valkrets. I indelningsutkast A ha av sådana skäl i tre fall dylika mindre städer upptagits såsom egna valkretsar (Falun, Härnösand, Umeå). Dessutom ha enligt utkastet en del städer med befolkningstal obetydligt under 20 000 och vilka kunna väntas mycket snart passera detta tal bibehållits såsom egna valkretsar.

Vad angår huvudregeln i fråga om de mindre städerna gives enligt gällande ordning vid valet mellan de båda möjligheterna att bilda flerstadskretsar eller blandade stads- och landsbygdskretsar ett visst företräde åt den förra lösningen, i det att särskilda skäl skola föreligga för att sådan stad må sammanföras med landsbygd till en valkrets. Dock har det under senare tid vid omregleringar av valkretsindelningen i landstingsomådena blivit allt vanligare att valkretsar i enlighet med det sist nämnda alternativet bildats av en mindre stad med omgivande landsbygd. För ett par landstingskommuner tillämpas numera genomgående denna lösning. I flera av de inkomna yttrandena understrykes också starkt sambandet mellan de städer, varom nu är fråga, och den kringliggande bygden, och i några av dessa fall förordas från nämnda utgångspunkt — i stället för den nuvarande regeln — att de mindre städerna företrädesvis skola sammanföras med bygden. Å andra sidan har också i några av yttrandena givits uttryck för den uppfattningen att det nuvarande stadgandet bör bibehållas.

Med hänsyn till de för olika fall växlande förhållandena kan enligt utredningens mening icke givas ett generellt företräde åt den ena eller den andra av de nämnda lösningarna för bildande av

valkrets, i vilken en mindre stad ingår. Under förutsättning att sådana städer till följd av sin belägenhet och allmänna struktur äga ett visst mått av intressegemenskap, kan denna bäst komma till sin rätt genom städernas sammanförande i en gemensam krets, samtidigt med att de speciella landsbygdsintressena kunna göras gällande i andra kretsar. I många fall åter torde staden med sitt naturliga uppland utgöra den lämpligaste enheten. För övrigt torde ej sällan — av hänsyn till önskemålet om lämplig utformning av valkretsindelningen även såvitt angår återstående delar av landstingsområdet eller därtill att endast en stad finnes eller att förutsättning för gemenskap mellan städerna saknas — praktiskt sett blott endera av de här angivna utvägarna för bildande av valkrets stå öppna.

På grund av det anförda synes i ett blivande stadgande möjligheterna att vid valkretsindelningen sammanföra stad under 20 000 inv. med annan stad eller med landsbygd böra fullt jämföras med varandra, varvid på landstingen överlåtes att efter prövning av samtliga i det särskilda fallet inverkan omständigheter välja den lösning som finnes lämpligast.

Ikraftträdande

Genom särskild lag den 22 maj 1953 (nr 261)¹ har inför 1954 års landstingsval medgivits generellt anstånd med verkställande av jämkning i beslut om landstingsområdes indelning i valkretsar samt om det antal landstingsmän, som skall utses för varje valkrets, för det fall att sådan jämkning erfordras enligt 12 § landstingslagen. I stället för att enligt huvudregeln dylik jämkning bort äga rum vid innevarande års lag-

tima möte, må enligt nämnda provisoriska bestämmelse därmed anstå till ertida möte sist före april månads utgång 1954.

I den framställning om medgivande av sådant anstånd som folkomröstnings- och valsutredningen avlät den 26 mars 1953, framhöll utredningen bl. a. att — under förutsättning att ändrad lagstiftning i ämnet kunde vinna tillämpning redan från och med 1954 års landstingsval — det av länsstyrelserna och landstingen utförda arbetet med att under 1953 förbereda och genomföra valkretsändringar kunde till stor del bli onyttigt. Under alla förhållanden ansågs det angeläget att vid prövning av lämplig valkretsindelning för nämnda val de ändrade grunder för indelningen, som kunna komma att fastställas, så långt möjligt vunnit beaktande.

Såsom antytts i den nämnda framställningen måste det anses önskvärt att den av utredningen förordade regleringen beträffande valkretsindelningen vid landstingsval, såvitt möjligt, vinner tillämpning redan vid 1954 års val till landsting. Förut har under detta kapitel påpekats att en omreglering av valkretsindelningen efter de av utredningen förordade grundlinjerna synes påkallad oavsett om den hittillsvarande valmetoden eller en ändrad sådan kommer till användning vid valen. Även om någon reform beträffande fördelningsmetoden icke skulle kunna vidtagas till 1954 års val, kunna därför nämnda ändringar i fråga om valkretsindelningen genomföras utan avbidan därpå.

Utredningen vill således förorda att frågan om ändrade bestämmelser angående valkretsindelningen vid landstingsval såvitt möjligt föreläggas 1954 års riksdag i så god tid att de kunna vinna tillämpning redan vid samma års landstingsval.

¹ Prop. 209/1953.

KAPITEL VII

VALMETODEN

Som framgår av föregående kapitel måste vid en tillämpning av d'Hondts metod, om man vill undvika karteller, valkretsarna vid landstingsvalen förstöras högst väsentligt för att man genom en sådan reform skall kunna tillgodose proportionalitetssynpunkten. Med hänsyn till de olägenheter som en dylik utvidgning av valkretsarna synes medföra har utredningen ingående undersökt möjligheterna att, med bibehållande av nuvarande grunder för valkretsindelningen eller med en mindre långt gående justering uppåt av kretsarnas storlek, utbyta den nuvarande d'Hondtska fördelningsregeln mot en annan valmetod. Härvid ha till en början sådana metoder behandlats, som vid direkt fördelning av samtliga mandat i valkretsarna kunna leda till en bättre proportionell rättvisa mellan partierna inom varje landstingsområde betraktat som helhet samtidigt som kartellsystemet onödiggöres. I ett senare avsnitt av detta kapitel har vidare upptagits frågan om införande av någon form av mandatutjämning mellan partierna inom landstingsområdet som helhet.

Olika mandatfördelningsmetoder

Vid sitt bedömande av vilka valmetoder, som härvid kunna komma i fråga, har utredningen — som tidigare antytts — i första hand inriktat undersökningen på skilda varianter av den så kallade uddatalsmetoden (Sainte-Lagües me-

tod)¹, vilken låg till grund för det valsystem, som provisoriskt tillämpades vid 1952 års val till riksdagens andra kammare. Uddatalsmetoden innebär, att mandaten i tur och ordning tilldelas den grupp eller det parti, som vid plats-tillsättningen uppvisar det största jämförelsetalet. Jämförelsetalet erhålles som namnet på metoden anger genom att successivt dividera partiets rösttal med 1, 3, 5, 7 o. s. v. Man kan även uttrycka denna regel så, att divisionstalen representeras av det *dubbla* antalet redan erhållna mandat, ökat med ett. Så länge partiet ännu icke fått sig någon plats tillerkänd gäller således hela rösttalet som jämförelsetal, efter det att ett mandat erhållits divideras rösttalet med 3 o. s. v. Då emellertid uddatalsmetoden ibland kan medföra att mindre gruppbildningar alltför lätt komma till mandat och metoden således icke tillräckligt motverkar partisplittring, ha olika försök gjorts att komplettera metoden med skilda spärranordningar, så att större krav på rösttal ställas för att ett parti skall vinna sitt första mandat.

Uddatalsmetoden med spärr vid 60 % av valkvoten, d. v. s. det mandatfördelningsystem som utredningen förordade för valen till riksdagens andra kammare, innebär en sådan jämkning. För att äga rätt att deltaga i fördelningen av

¹ Beträffande principerna för liksom den tekniska konstruktionen av denna och andra i det följande behandlade metoder hänvisas till utredningens betänkande I, s. 70 ff (SOU 1951:58).

platserna kräves härvid av ett parti, att det i valkretsen uppnått ett rösttal, som motsvarar minst en röst utöver 60 procent av valkvoten. Valkvoten erhålles genom att dela antalet giltiga röster i en valkrets med antalet tillgängliga mandat i kretsen.

Ett annat sätt att skärpa fordringarna för första mandatet är att icke låta hela rösttalet gälla som jämförelsetal vid besättandet av ett partis första plats. Denna effekt uppnås, om man i stället för divisorerna 1, 3, 5, 7 o. s. v. till exempel använder talserien 1.5, 3, 5, 7 o. s. v. Den senare lösningen, som är en kompromiss mellan uddatalsmetoden och d'Hondts metod, benämndes i utredningens betänkande I *den jämkade uddatalsmetoden*. Detta system innebär, att ett partis jämförelsetal innan partiet ännu erhållit någon plats är lika med rösttalet dividerat med 1.5, d. v. s. $2/3$ av rösttalet, varefter fördelningen i övrigt sker i enlighet med den oförändrade uddatalsmetoden. Vid utredningens undersökning av resultaten vid olika mandatfördelningsmetoder beträffande andrakammarvalen framgick emellertid, att betydande proportionalitetsavvikelser alltså kvarstodo vid tillämpning av denna jämkade uddatalsmetod och att metoden icke kunde väntas medföra någon väsentlig minskning av kartellväsendet, varför den ej heller kunde tillstyrkas.

Från konstruktiv synpunkt synes dock denna jämkade uddatalsmetod ha vissa företräden framför uddatalsmetoden med spärr. Såsom utredningen påpekat vid behandlingen av valordningen för andrakammarvalen har det därför legat nära till hands att mildra verkningarna av denna inbyggda spärr genom att utbyta divisorn 1.5 mot någon lämplig siffra mellan 1 och 1.5. En sådan teknisk utformning av spärren valdes av statsmakterna vid genomfö-

rande av ny fördelningsmetod för 1952 års andrakammarval (prop. 1952:175). Detta valsystem, som tillämpar divisorerna 1.4, 3, 5, 7 o. s. v., har i förevärande utredning benämnts *jämkad uddatalsmetod III*. Då emellertid meningarna varit delade om lämplig spärrgräns, har det synts utredningen önskvärdt att vad beträffar landstingsvalen även pröva andra första divisorser vid här utförda undersökningar.¹ Dessa andra alternativ av uddatalsmetoden, *jämkad uddatalsmetod I* och *jämkad uddatalsmetod II*, fördelar mandatet efter talserierna 1.25, 3, 5, 7 o. s. v. respektive 1.3, 3, 5, 7 o. s. v. En rent empirisk prövning av dessa båda metoders verkningar vid andrakammarvalen 1932—1948 har visat, att serien med 1.3 som första fördelningstal närmast synes motsvara uddatalsmetoden med spärr vid 60 procent av valkvoten.

Ytterligare en valmetod med direkt fördelning av samtliga mandat i valkretsarna har av utredningen upptagits till behandling, nämligen *Droops metod*, vilken ingående prövades vid utredningens ställningstagande angående valsättet vid andrakammarvalen. Droops system bygger på principen om fördelning efter valkvot. Till skillnad från den förut nämnda, enkla valkvoten beräknas valkvoten vid Droops system genom att det sammanlagda antalet giltiga röster i en valkrets divideras med antalet tillgängliga mandat, *ökat med ett*, varefter den erhållna kvoten höjes till närmast högre ental eller, om kvoten utgör ett helt tal, höjes en enhet. För varje gång den sålunda erhållna valkvoten innehålles i ett partis rösttal får partiet ett mandat. Då emellertid sällan alla platser bli fördelade vid detta förfarande fordras en tilläggsregel

¹ Utredningen har ansett den nämnda tekniska formen för en spärr lämplig. Teoretiskt vore även andra former tänkbara.

för besättandet av restmandaten. Enligt tillägsregeln tillföres första restmandatet det parti, som har det största antalet reströster efter divisionen med valkvoten, det andra restmandatet partiet med näst största röstöverskott o.s.v.

Verkningarna av nämnda mandatfördelningsmetoder

Utredningen har för att närmare undersöka verkningarna av de ovan upptagna sex valsystemen, den rena uddatalsmetoden, uddatalsmetoden med 60 procent spärr, de jämkade uddatalsmetoderna I, II och III (första divisionsstal resp. 1.25, 1.3 och 1.4) samt Droops metod, prövat dessa fördelningsmetoder vid tillämpning å föreliggande röstsiffror för de senaste tre landstingsvalen, d. v. s. 1942, 1946 och 1950 års val. När utredningen begränsat sina undersökningar till tre val är den medveten om att man därvid icke helt kan utesluta att tillfälliga omständigheter kunna spela in. Då emellertid mandatfördelningen vid varje val sker i inemot 200 valkretsar med ofta skiftande partistruktur blir dock urvalet av sådan omfattning, att dylika tillfälligheter ej kunna spela större roll. Av denna anledning har det syntts onödigt att ytterligare vidga ramen för ifrågavarande prövning.

Fördelning i riket som helhet.

Som tidigare framhållits har utredningen funnit att en undersökning av förhållandet mellan partiernas sammanlagda förvärv av mandat inom de olika landstingsområdena sammantagna och deras andelar av den totala röstmängden i riket, alltså en jämförelse med den s. k. riksproportionaliteten, saknar egentligt intresse. I den följande redogörelsen för verkningarna av skilda valmetoder har därför alla jämförelser gjorts med den s. k. *landstingspropor-*

tionaliteten, d. v. s. en fullt proportionell fördelning av platserna efter partiernas sammanlagda rösttal inom varje landstingsområde. I *tabellbilaga B* har gjorts en sammanställning av uppgifter rörande mandatfördelningen vid valen 1942—1950 enligt envar av de nämnda sex metoderna. Vidare ha som jämförelseobjekt i bilagan medtagits, förutom en strikt proportionell fördelning (beräknad enligt d'Hondts system med varje landstingsområde betraktat som en valkrets), den faktiskt erhållna mandatfördelningen (d'Hondt med karteller) samt d'Hondts metod tillämpad i valkretsarna utan någon form av samverkan mellan olika partier. För varje metod har angivits summan av partiernas mandattilldelning i de 25 landstingsområdena samt summan av varje partis avvikelse från en fullt proportionell fördelning inom de skilda områdena. Dessa proportionalitetsavvikelser kunna emellertid i första hand endast användas vid jämförelser mellan olika metoder i fråga om mandatfördelningen *i hela riket*, eftersom t. ex. en stor positiv avvikelse i *ett* landstingsområde kan helt eller delvis uppvägas av en motsvarande negativ avvikelse i ett annat. När det således gäller att pröva fördelningssystemens verkningar inom landstingsområdena får, som framgår av ett följande avsnitt, andra utgångspunkter väljas.

I fråga om den allmänna tendensen hos de här diskuterade valmetoderna kan följande sammanställning giva besked. Av tabell på nästa sida framgår hur stor summan för varje metod blir av de olika partiernas avvikelser från landstingsproportionaliteten.

Jämförelsen visar med all tydlighet att d'Hondts metod utan karteller leder till proportionalitetsavvikelser av mycket stor omfattning (omkring 100 man-

Summan av de olika partiernas avvikelser från en fullt proportionell fördelning inom de 25 landstingsområdena vid skilda fördelningsmetoder, valen 1942—1950.

Antal mandat.

Metod	V a l		
	1942	1946	1950
Tillämpad metod (d'Hondt med karteller)	37	66	55
D'Hondts metod (utan kartell)	99	108	92
Uddatalsmetoden	27	19	16
Uddatalsmetoden med spärr	33	40	27
Jämkad uddatalsmetod I (1.25)	25	32	23
Jämkad uddatalsmetod II (1.3)	27	38	31
Jämkad uddatalsmetod III (1.4)	39	52	46
Droops metod	38	42	38

dat per val). Övriga fördelningssystem medföra samtliga en bättre proportionalitet än vad som erhålles vid de faktiska valutslagen. Utjämningen drives längst med den rena uddatalsmetoden. Avvikelsen vid en fördelning av de omkring 1200 mandaten blir blott ca 20. En bättre överensstämmelse med en strikt proportionalitet kan knappast åstadkommas vid tillämpning av någon annan metod, som fördelar samtliga mandat direkt i de olika valkretsarna. Något större avvikelser uppvisas av jämkad uddatalsmetod I (1.25) och II (1.3) samt uddatalsmetoden med spärr, vilka sinsemellan till följd av systemens obetydliga konstruktiva olikheter äro tämligen lika. Jämkad uddatalsmetod I ger dock ur proportionell synpunkt något mer rättvisande resultat. Ett mellanläge mellan dessa tre metoder och den tillämpade valordningen intages av jämkad uddatalsmetod III (1.4) och Droops system, av vilka Droops metod föranleder de något mindre proportionalitetsavvikelserna. Beträffande den senare metoden förtjänar även framhållas den obetydliga variation i avvikelsernas storlek, som framträder vid en jämförelse mellan de olika valen. Samma förhållande kunde också iakttagas vid utredningens undersök-

ning av verkningarna av olika fördelningsregler för andrakammarvalen 1932—1948.

Hur utfallet av de här angivna sex valmetoderna skulle blivit för de skilda politiska partierna vid valen 1942—1950 framgår närmare av sammanställningen i tabellbilaga B. För *det största partiet* — socialdemokraterna — skulle en mandatfördelning enligt den oförändrade uddatalsmetoden ha inneburit, att partiet i hela riket erhållit mellan 4 och 15 mandat mindre än vad dess proportionella andelar i landstingsområdena berättiga till. Enligt de övriga här undersökta fördelningsmetoderna bli socialdemokraterna överrepresenterade vid alla de tre valen, i samtliga fall erhåller partiet till och med fler mandat än vad som tillförts det vid den faktiskt tillämpade valordningen.

Detta senare förhållande, som markant avviker från de resultat av dessa metoder som framkommo vid en undersökning beträffande andrakammarvalen, sammanhänger i första hand med att socialdemokraterna, vilket framgår av kapitlet om verkningarna av nuvarande fördelningsmetod, vid ifrågavarande landstingsval *faktiskt icke* blivit i högre grad överrepresenterade. Vid

1950 års val fick partiet t. ex. blott en övervikt av ett mandat i förhållande till en fullt proportionell fördelning. Vid samma tillfälle blev partiet underrepresenterat i 10 av de 25 landstingsområdena. Denna omständighet beror i sin tur uppenbarligen på den olika strukturen hos valkretsarna vid andrakammar- resp. landstingsvalen. Genom åtskillnaden mellan städer och landsbygd vid valkretsindelningen i det senare fallet uppstå åtskilliga rena landsbygdsvalkretsar, i vilka socialdemokraterna ofta intaga en mindre stark ställning än eljest, särskilt i förhållande till den allmänt ingångna borgerliga valkartellen. Detta medför att partiet här ej gynnsats av den d'Hondtska fördelningsregeln. Socialdemokraterna ha emellertid å andra sidan aldrig vid de här angivna valen ens i dessa senare valkretsar haft så ringa anslutning bland väljarkåren, att partiet berörts av de olika former av spärrar som kombinerats med uddatalsmetoden.

Av de olika uddatalsvarianterna blir överrepresentationen för det största partiet minst betydande enligt jämkad uddatalsmetod I (1.25), nämligen 19—22 mandat. Dessa siffror kunna lämpligen jämföras med den övervikt socialdemokraterna vid ifrågavarande val ha erhållit vid den tillämpade valordningen (1—16 mandat) samt den överrepresentation, som en fördelning enligt d'Hondts metod utan karteller skulle ha givit nämnda parti (91—99 platser). Vid uddatalsmetoden med spärr, således det förslag som utredningen förordade för andrakammarvalen, och jämkad uddatalsmetod II (1.3) är övervikten till förmån för socialdemokraterna av ungefär lika stor omfattning, 23—32 mandat respektive 24—27 mandat. Från partiets synpunkt gynnsammast av de här behandlade sex valmetoderna äro

uddatalsmetoden med 1.4 som första divisionstal samt Droops metod. Enligt den förra blir överrepresentationen 37—40, enligt den senare 36—38 platser.

För övriga partier innebär utfallet av nämnda fördelningsmetoder tillämpade vid de tre senaste landstingsvalen med några undantag en representation i riket som helhet vilken närmare överensstämmer med en fullt proportionell fördelning än vad resultatet enligt den faktiska valmetoden gör. Denna allmänna utjämning kan emellertid för partierna vid skilda valsyste[m] ta sig helt olika uttryck. I något fall t. ex. förbytes en betydande överrepresentation i en mindre underrepresentation, i andra fall får ett med mandat missgynnat parti någon övervikt.

I fråga om de tre partier, som efter storleken bilda en *mellangrupp*, är den allmänna tendensen hos de diskuterade fördelningssystemen, i likhet med nuvarande valordning, icke fullt enhetlig. För bondeförbundet, som vid de angivna valen varit mest gynnat av samtliga partier (18—37 mandats överrepresentation), innebär en fördelning enligt de undersökta metoderna i samtliga fall en reducering av partiets representation. Med undantag för den rena uddatalsmetoden bibehåller bondeförbundet dock i allmänhet en viss förmånsställning. Däremot skulle folkpartiet vid 1942 års val och högern vid de båda senaste valen få vidkännas en mer eller mindre betydande underrepresentation, fortfarande dock med undantag för den oförändrade uddatalsmetoden. Dessa skiljaktigheter i valutslagen för de tre ofta sinsemellan jämnstora partierna torde erhålla sin förklaring i de avsevärda olikheter som föreligga i fråga om nämnda partiers spridning i valkretsarna.

Liksom förhållandet visade sig vara

beträffande socialdemokraternas representation, så ger den rena uddatalsmetoden även för de tre mellanpartierna utslag som helt skilja sig från övriga fördelningsmetoders. Enligt den oförändrade uddatalsmetoden erhåller högern vid samtliga val en överrepresentation (6—16 mandat). Övervikten är därvid störst vid det val, då nämnda parti har sin förhållandevis minsta andel av väljarna. Vid detta val, 1950, blir högern för övrigt enda överrepresenterade parti. Även för folkpartiet synes samma tendens göra sig gällande. Sålunda är övervikten för detta parti vid de tre valen omvänt proportionell mot partiets procentuella andel av rösterna. Vid 1950 års val får folkpartiet enligt den rena uddatalsmetoden en plats mindre än vad som motsvaras av en strikt proportionalitet under det att partiet vid 1942 års val gynnas med 12 överskottsmandat. Bondeförbundet slutligen blir vid tillämpning av denna metod underrepresenterat vid två av valen, medan partiet vid det tredje hävdar sig något bättre (4 mandats övervikt).

Utslagen av de övriga undersökta metoderna ger, som nyss framhållits, en annan bild.

För de minsta partierna inom denna mellangrupp — folkpartiet vid 1942 års val och högern vid de båda senaste valen — ställa sig uddatalsmetoden med spärr samt jämkad uddatalsmetod I och II förmånligast. Enligt de faktiska valutslagen blevo dessa partier vid ifrågasvarande val underrepresenterade med resp. 6, 14 och 29 platser. Motsvarande underrepresentation vid uddatalsmetoden med spärr uppgår till 10—13 mandat, vid jämkad uddatalsmetod I (1.25) till 7—11 samt vid metod II (1.3) till 8—15 platser. Som framgår av jämförelsen karakteriseras dessa varianter av uddatalsregeln av en betydligt större

jämnhet i variationerna från val till val än vad det nu rådande systemet uppvisar. Även Droops metod kännetecknas av en sådan jämnhet. Underrepresentationen blir dock något mer accentuerad vid denna metod (14—17 mandat). Droops system skiljer sig såtillvida från övriga här behandlade fördelningsmetoder, att det trots ej särskilt påfallande proportionalitetsavvikelser mer ensidigt gynnar det i varje valkrets största partiet. Utslagen av jämkad uddatalsmetod III, den vid 1952 års val tillämpade ordningen, visa att dessa mindre partier inom mellangruppen få vidkännas en något större underrepresentation. Storleken av denna (13—25 mandat) tyder på att metoden ställer något högre krav på partiernas storlek än övriga behandlade valmetoder för att de skola kunna erhålla mandat. Att så är fallet kan man även förutse med hänsyn till metodens konstruktion. Som tidigare framhållits ger emellertid jämkad uddatalsmetod III jämnare utslag än den gällande mandatfördelningsmetoden.

För mellanpartierna i övrigt visa resultatet, att enligt samtliga här diskuterade valsystem (utom den rena uddatalsmetoden) erhålles i stort sett samma fördelning i de 25 landstingsområdena sammantagna. Största variationen härvidlag hänför sig till 1942 års val, då jämkad uddatalsmetod I berättigar högern till 10 mandat mer än vad jämkad uddatalsmetod III gör. Skiljaktigheterna i övrigt mellan dessa partiers mandattilldelning enligt de olika metoderna växla mellan 3 och 9 mandat.

Vad beträffar *det minsta partiet* — kommunisterna — leda de sex här prövade valsystemen vid samtliga val till en i allmänhet icke oväsentlig underrepresentation för partiet. Icke i något fall skulle emellertid denna underrepresentation blivit av samma omfattning som

den vid valen faktiskt erhållna. Denna följd av nu tillämpad valordning förklaras icke endast av partiets ringa storlek utan även av att partiet på ett undantag när ej vid något tillfälle ingått valkartell med annat parti. Den faktiska underrepresentationen för partiet har vid de tre valen uppgått till 31, 52 respektive 26 platser. Med d'Hondts metod utan karteller skulle partiets läge varit något gynnsammare. Från kommunisternas synpunkt mest förmånlig av de undersökta fördelningssystemen är den oförändrade uddatalsmetoden. Enligt denna får partiet mellan 4 och 10 mandat mindre än vad som motsvaras av en strikt proportionell fördelning. Utslagen av de övriga fem metoderna visa beträffande kommunisterna, att dessa vid samtliga systemen erhålla ungefär lika stor mandattilldelning, eller vid alla de tre berörda valen omkring 20 mandat under en fullt proportionell representation.

Såsom den nu lämnade redogörelsen för undersökningarna i detta avseende utvisar, torde med undantag för den rena uddatalsmetoden var och en av de övriga behandlade metoderna uppfylla kravet att i riket som helhet fördela mandaten ur proportionell synpunkt jämnare än d'Hondts system samtidigt som de största partierna erhålla en viss garanti mot underrepresentation. Någon form av valsamverkan behöver härvid ej heller tillgripas. I fråga om den oförändrade uddatalsmetoden visar vidare utredningen, att en långt gående proportionell utjämning vinnes. Samtidigt få emellertid de största grupperna emellanåt vidkännas någon underrepresentation.

Fördelning inom landstingsområdena.

Som redan antytts kunna de förut omnämnda sammanlagda proportionali-

tetsavvikelserna från de 25 landstingsområdena icke helt läggas till grund för ett bedömande av de olika valmetodernas verkningar inom varje landstingsområde för sig. En överrepresentation för ett parti i hälften av landstingen kan nämligen komma att uppvägas av motsvarande underrepresentation i den andra hälften, varigenom rent teoretiskt en fördelningsmetod som förorsakar betydande ojämnheter inom de enskilda landstingsområdena skulle kunna medföra en fullt proportionell fördelning i riket som helhet.

För att jämföra *den allmänna tendensen hos de undersökta sex metoderna landstingsvis* kan följande sammanställning begagnas. I tabellen¹ redovisas för varje vals system hur avvikelserna från en strikt proportionalitet i de 25 landstingsområdena fördela sig vid valen 1942—1950. Som jämförelse medtages tillika — liksom vid den nyss redovisade undersökningen — den tillämpade valordningen samt d'Hondts metod utan karteller. Vidare har för varje metod och val upptagits den genomsnittliga proportionalitetsavvikelsen per landstingsområde. Dessa genomsnittsvärden äro även beräknade för hela perioden 1942—1950.

Jämförelsen visar att en tillämpning av d'Hondts metod utan någon valsamverkan ofta leder till en påfallande ojämn mandattilldelning inom landstingsområdena. Medelvärdet för avvikelserna uppgår till mellan 4 och 5 mandat vid en fördelning av i genomsnitt 45—50 platser. Särskilt anmärkningsvärda äro de stora skiljaktigheterna mellan olika landstingsområden beträffande avvikelsernas storlek, en spridning från 1 till och med 10 mandat. Även i fråga om den gällande valordningen göra sig samma tendenser märk-

¹ Se nästa sida.

Sammanlagda avvikelser från en fullt proportionell fördelning inom landstingsområdena vid skilda fördelningsmetoder, valen 1942—1950. Antal mandat.

Metod	Val	Antal landsting med följande sammanlagda avvikelser från en fullt proportionell fördelning.											Genomsnittlig avvikelse per för	
		±0	±1	±2	±3	±4	±5	±6	±7	±8	±9	±10	val	3 val
Tillämpad metod (d'Hondt med karteller)	1942	—	4	8	6	4	2	—	1	—	—	—	2.84	3.11
	1946	—	1	6	8	6	2	2	—	—	—	—	3.32	
	1950	1	2	5	7	6	3	—	1	—	—	—	3.16	
D'Hondts metod (utan kartell)	1942	—	2	1	7	3	3	3	4	2	—	—	4.56	4.41
	1946	—	1	3	4	5	6	3	—	1	1	1	4.56	
	1950	—	3	2	6	4	3	4	2	—	1	—	4.12	
Uddatalsmetoden	1942	2	10	6	7	—	—	—	—	—	—	—	1.72	1.88
	1946	—	8	11	4	2	—	—	—	—	—	—	2.00	
	1950	—	8	12	4	1	—	—	—	—	—	—	1.92	
Uddatalsmetoden med spärr	1942	1	10	8	3	2	1	—	—	—	—	—	1.92	2.20
	1946	1	5	7	10	1	—	1	—	—	—	—	2.36	
	1950	—	5	11	5	4	—	—	—	—	—	—	2.32	
Jämkad uddatalsmetod I (1.25)	1942	1	13	7	2	2	—	—	—	—	—	—	1.64	1.97
	1946	1	8	8	4	4	—	—	—	—	—	—	2.08	
	1950	—	7	10	4	4	—	—	—	—	—	—	2.20	
Jämkad uddatalsmetod II (1.30)	1942	1	10	10	2	2	—	—	—	—	—	—	1.76	2.11
	1946	1	5	9	6	4	—	—	—	—	—	—	2.28	
	1950	—	6	10	5	4	—	—	—	—	—	—	2.28	
Jämkad uddatalsmetod III (1.40)	1942	1	6	11	1	3	3	—	—	—	—	—	2.32	2.56
	1946	1	4	9	6	1	3	1	—	—	—	—	2.60	
	1950	—	5	9	4	4	2	—	—	1	—	—	2.76	
Droops metod	1942	—	7	9	5	4	—	—	—	—	—	—	2.24	2.28
	1946	—	7	7	7	2	2	—	—	—	—	—	2.40	
	1950	—	8	8	6	2	1	—	—	—	—	—	2.20	

bara om än i mindre utsträckning. Genomsnittsavvikelsen är härvid över 3 mandat med maximi- och minimivärden vid ± 0 resp. ± 7 .

I detta sammanhang bör inskjutas, att flera av de högsta enskilda proportionalitetsavvikelserna hos de skilda metoderna hänföra sig till Malmöhus län, som haft osedvanligt många valkretsar med i allmänhet relativt få mandat i varje. Den stora spridningen vid en tillämpning enligt d'Hondts metod sammanhänger med att detta system

mer än övriga metoder för en jämn fördelning är beroende av en valkretsindelning med icke allt för ringa antal mandat i varje krets och ej allt för ojämn röstfördelning.

Av de sex här undersökta valmetoderna medföra alla ett ur proportionell synpunkt bättre resultat inom landstingsområdena än enligt det faktiska valutslaget. Särskilt gynnsamma i detta avseende äro den rena uddatalsmetoden samt dennas variant med 1.25 som första divisor. De genomsnittliga avvikelser-

na hos dessa system ligga för de tre valen under 2 mandat och icke i något enskilt fall blir avvikelserna högre än 4 mandat. Ej heller jämkad uddatalsmetod II (1.3) visar någon högre avvikelse än 4, men i övrigt kan denna metod samt uddatalsmetoden med spärr och Droops system inordnas i en mellangrupp med genomsnittsvärdena 2.1—2.3 mandat. Att Droops metod ur denna aspekt närmast är jämförbar med dessa lägre spärregler, medan avvikelserna hos metoden, som framgick av föregående avsnitt, vid jämförelsen av fördelningen i riket som helhet voro av i det närmaste samma omfattning som hos jämkad uddatalsmetod III (1.4), sammanhänger som redan påpekats med principen för Droops system. Avvikelserna i de olika landstingsområdena äro visserligen av begränsad omfattning, men eftersom de alltid övervägande verka i en och samma riktning, så bli de vid en summering av resultaten från samtliga områden väsentligt större än vid tillämpning av andra metoder med motsvarande landstingsavvikelser. Enligt utslaget vid Droops system bli t. ex. vid 1950 års val socialdemokraterna endast underrepresenterade i ett landstingsområde mot i 10 enligt det faktiska valutslaget. En övertikt för ett parti i ett område uppväges ofta enligt *övriga* metoder av motsvarande underrepresentation i ett annat.

Jämkad uddatalsmetod III slutligen medför vid de tre undersökta valen en genomsnittlig proportionalitetsavvikelse med 2.56 mandat per landstingsområde. Enstaka avvikelser med ± 5 mandat och därutöver förekomma.

En annan fråga som kräver besvarande gäller i vad mån de här undersökta valmetoderna ha en viss tendens att inom de skilda landstingsområdena gynna eller missgynna vissa storlekstyper

av väljargrupper. För att belysa detta ha partierna efter sin styrka inom landstingsområdena fördelats på fem grupper. Den *första* av dessa omfattar de fall där ett parti inom ett landstingsområde uppnått absolut majoritet (över 50 %) av väljarkåren. I den *andra* gruppen ingå sådana i landsting representerade partier som erhållit mellan 30 och 50 procent av rösterna inom ett landstingsområde. Partier, som i fråga om storleken intaga en mellanställning, ha indelats i två grupper, nämligen den *tredje* omfattande partier mellan 20 och 30 procent och den *fjärde* partier mellan 10 och 20 procent. Slutligen ha till den femte gruppen förts sådana partier, vilkas anslutning bland väljarna är mindre än 10 procent. I fråga om var och en av de fem grupperna har undersökts det närmare utfallet för 1950 års val av de sex här behandlade valmetoderna samt av den faktiskt tillämpade valordningen och d'Hondts metod utan karteller. För varje grupp och valmetod ha i de följande tabellerna angivits avvikelserna från en fullt proportionell fördelning inom de olika landstingsområdena samt den genomsnittliga över- eller underrepresentationen per landstingsområde för partier inom nämnda storleksgrupper.

Vid 1950 års val erhållas följande resultat för de partier vilkas rösttal överstiga 50 procent av antalet giltiga röster (12 fall, se tabell å nästa sida).

Samtliga dessa tolv fall gälla socialdemokraternas länsrepresentation i med få undantag de mellersta och norra delarna av riket. Som framgår av tabellen erhålla dessa väljargrupper med absolut majoritet av de avgivna rösterna enligt alla fördelningsreglerna utom den rena uddatalsmetoden genomsnittligt sett en mer eller mindre betydande överrepresentation. Mest markant blir

Partier med absolut majoritet (grupp 1).

Metod	Antal landstingsområden med följande överrepresentation (+) eller underrepresentation (-)										Genomsnittlig över- eller underrepresentation
	-2	-1	± 0	+1	+2	+3	+4	+5	+6	+7	
Tillämpad metod (d'Hondt med karteller)	1	1	2	6	—	2	—	—	—	—	+0.75
D'Hondts metod (utan kartell)	—	—	—	2	1	2	3	—	3	1	+3.92
Uddatalsmetoden	2	2	4	2	2	—	—	—	—	—	± 0
Uddatalsmetoden med spärr	1	1	—	3	2	5	—	—	—	—	+1.58
Jämkad uddatalsmetod I (1.25)	1	1	2	2	2	4	—	—	—	—	+1.25
Jämkad uddatalsmetod II (1.3)	1	1	—	3	3	3	1	—	—	—	+1.58
Jämkad uddatalsmetod III (1.4)	—	—	2	2	3	2	1	1	1	—	+2.42
Droops metod	—	—	—	4	4	3	—	1	—	—	+2.17

denna vid tillämpning av d'Hondts system utan karteller, men även jämkad uddatalsmetod III och Droops metod giva relativt stort företräde åt dessa partier. Vid de tre nämnda metoderna förekommer ej heller något fall, då ett majoritetsparti erhåller ett mindre antal mandat än vad som motsvaras av en fullt proportionell representation. En undersökning av utfallet vid 1942 och 1946 års val visar att icke heller vid dessa val skulle jämkad uddatalsmetod III och Droops metod vid något tillfälle medföra underrepresentation för partier av denna storlek. Enligt de övriga behandlade fördelningssystemen riskerar som synes väljargrupper med absolut majoritet att i vissa fall bliva missgynnade. Så har även varit förhållandet vid det faktiska valutslaget. Frånsett d'Hondts metod utan karteller blir övervikten för här upptagna partier större än tre mandat endast vid tillämpning av jämkad uddatalsmetod II och III samt Droops system. Jämkad uddatalsmetod III leder till en sådan överrepresentation i tre landstingsområden,

nämligen Värmlands (+4), Västernorrlands (+5) och Malmöhus län (+6), de båda övriga metoderna i Västernorrlands län.

Den över- och underrepresentation, som vid 1950 års val erhålles för partier med 30—50 procent av väljarna, fördelar sig enligt olika metoder på sätt tabellen överst å nästa sida visar (14 fall).

Denna grupp omfattar på ett undantag när (bondeförbundet i Gotlands län) det största partiet — i samtliga fall det socialdemokratiska — inom de landstingsområden, där icke något parti erhöill absolut majoritet av väljarkåren. I endast tre av de 14 fallen hade partiet mindre än 40 procent av väljarkåren, nämligen i Gotlands län (socialdemokraterna och bondeförbundet) samt i Skaraborgs län (socialdemokraterna). Vad beträffar det faktiska valutslaget, som i de avsedda fallen i genomsnitt något missgynnade dessa partier, bör här påpekas att på grund av förekomsten av kartell dessa ofta icke utgjorde den största gruppen vid mandatfördelningen. Enligt alla de sex här

Partier med 30—50 procent av rösterna (grupp 2).

Metod	Antal landstingsområden med följande överrepresentation (+) eller underrepresentation (—)										Genomsnittlig över- eller underrepresentation
	—2	—1	± 0	+1	+2	+3	+4	+5	+6	+7	
Tillämpad metod	3	5	3	3	—	—	—	—	—	—	—0.57
D'Hondts metod (utan kartell)	—	—	1	2	3	3	1	2	1	1	+3.14
Uddatalsmetoden	2	4	5	3	—	—	—	—	—	—	—0.36
Uddatalsmetoden med spärr	—	5	3	5	—	1	—	—	—	—	+0.21
Jämkad uddatalsmetod I (1.25)	—	4	4	5	1	—	—	—	—	—	+0.21
Jämkad uddatalsmetod II (1.3)	—	3	4	5	2	—	—	—	—	—	+0.43
Jämkad uddatalsmetod III (1.4)	—	3	3	4	3	1	—	—	—	—	+0.71
Droops metod	—	2	3	5	4	—	—	—	—	—	+0.79

undersökta metoderna utom den oförändrade uddatalsmetoden erhålles en genomsnittlig överrepresentation för de berörda partierna, men enligt samtliga förekomma även exempel på att de icke uppnå en fullt proportionell representation. Vid tillämpning av Droops metod är detta förhållandet i två fall, varav det ena gäller bondeförbundet i Gotlands län. Jämkad uddatalsmetod II och III visa sig vara oförmånliga i tre lands-

tingsområden, medan jämkad uddatalsmetod I och uddatalsmetoden med spärr medföra underrepresentation i fyra resp. fem landstingskommuner. Ingen av de här diskuterade valmetoderna föranleder någon större överrepresentation för partier med mellan 30 och 50 procent av väljarna, d'Hondts metod utan karteller dock ej inbegripen.

För de partier som i fråga om storlek

Partier med 20—30 procent av rösterna (grupp 3).

Metod	Antal landstingsområden med följande överrepresentation (+) eller underrepresentation (—)								Genomsnittlig över- eller underrepresentation
	—2	—1	± 0	+1	+2	+3	+4		
Tillämpad metod	—	—	1	7	4	3	2	—	+1.88
D'Hondts metod (utan kartell)	1	2	10	4	—	—	—	—	± 0
Uddatalsmetoden	1	8	6	2	—	—	—	—	—0.47
Uddatalsmetoden med spärr	—	6	5	4	2	—	—	—	+0.12
Jämkad uddatalsmetod I (1.25)	—	7	4	4	2	—	—	—	+0.06
Jämkad uddatalsmetod II (1.3)	—	7	4	4	2	—	—	—	+0.06
Jämkad uddatalsmetod III (1.4)	1	4	6	4	2	—	—	—	+0.12
Droops metod	—	8	7	2	—	—	—	—	—0.35

komma närmast i tur — nämligen de som inom ett landstingsområde erhållit röster från 20—30 procent av väljarkåren — återfinnas resultaten i tabellen s. 71 nederst. Av de 17 fallen i denna grupp representeras 12 av folkpartiet och 5 av bondeförbundet.

Den vid 1950 års val vanligaste storlekstypen företrädes av de partier som ha mellan 10 och 20 procent av väljarkåren (50 fall, tabell nedan).

Inom gränserna 10—20 procent av väljarna befunno sig vid 1950 års val högerpartiet i 18, bondeförbundet i 17

Partier med 10—20 procent av rösterna (grupp 4).

Metod	Antal landstingsområden med följande överrepresentation (+) eller underrepresentation (—)										Genomsnittlig över- eller underrepresentation
	—6	—5	—4	—3	—2	—1	± 0	+1	+2	+3	
Tillämpad metod	—	1	—	—	6	10	14	11	6	1 ¹	+0.10
D'Hondts metod (utan kartell)	1	—	—	4	13	14	11	6	1	—	—1.00
Uddatalsmetoden	—	—	—	—	—	5	16	24	3	2	+0.62
Uddatalsmetoden med spärr	—	—	—	—	2	9	20	18	1	—	+0.14
Jämkad uddatalsmetod I (1.25)	—	—	—	—	2	7	21	18	2	—	+0.22
Jämkad uddatalsmetod II (1.3)	—	—	—	—	2	9	22	16	1	—	+0.10
Jämkad uddatalsmetod III (1.4)	1	—	—	—	3	11	19	13	3	—	—0.08
Droops metod	—	—	—	1	1	11	23	14	—	—	—0.04

¹ Dessutom ett område (Malmöhus län) +6.

De för partier av denna storleksordning förmånligaste resultaten framgå, förutom av det faktiska valutslaget var till kartellerna varit en starkt bidragande orsak, av de olika varianterna av uddatalsmetoden med någon slags spärranordning. Den rena uddatalsmetoden samt Droops metod medföra genomsnittligt sett en viss underrepresentation; endast i två av de 17 fallen uppstå enligt dessa båda metoder en överrepresentation för berörda partier. Vid samtliga de tillämpade fördelningssystemen — dock ej det faktiska valutslaget — erhålla partierna en representation i landstingen som endast undantagsvis avviker med mer än ett mandat från en strikt proportionalitet.

och folkpartiet i 13 landstingsområden. Dessutom erhöles kommunisterna en sådan anslutning i 2 fall, Gävleborgs och Norrbottens län. Enligt samtliga metoder utom d'Hondts system utan karteller och den rena uddatalsmetoden erhålla dessa partier en representation som i genomsnitt mycket nära överensstämmer med mandattilldelningen vid en fullt proportionell fördelning.

Den oförändrade uddatalsmetoden medför en genomsnittlig överrepresentation på mellan ett halvt och ett mandat. I endast fem av de 50 fallen bli enligt denna metod partier av ifrågavarande storlek underrepresenterade.

Intet av de sex här behandlade nya fördelningssystemen leder annat än un-

dantagsvis till avvikelser på mer än två mandat. Enligt den rena uddatalsmetoden blir dock högern överrepresenterad med tre platser i Jönköpings och Skaraborgs län, medan samma parti i Malmöhus län enligt jämkad uddatalsmetod III och Droops system får sex resp. tre (faktiska valutslaget fem) mandat mindre än som motsvarar dess andelar av väljarkåren.

Till den femte gruppen ha som förut nämnts förts sådana *partier vilkas rösttal ej uppnå 10 procent av hela röstmängden* inom ett landstingsområde. Här ha emellertid endast medtagits partier, som enligt en strikt proportionalitet äro berättigade till minst ett mandat inom området. De olika valmetoderna ge följande resultat (23 fall).

Enligt alla de upptagna valmetoderna erhålles för den nu avsedda gruppen i genomsnitt en mer eller mindre betydande underrepresentation. Minst blir den vid tillämpning av den oförändrade uddatalsregeln, som i ett fall — högern i Södermanlands län — leder till överrepresentation med ett mandat och vid fem andra tillfällen ej medför några proportionalitetsavvikelser. Vid övriga metoder händer det blott sällan att dessa mindre partigrupper erhålla en fullt proportionell representation. Med undantag för den rena uddatalsmetoden blir den genomsnittliga underrepresentationen minst enligt Droops system. Denna fördelningsregel liksom den oförändrade uddatalsmetoden medför ej heller i något fall större underrepre-

Partier med mindre än 10 procent av rösterna (grupp 5).

Metod	Antal landstingsområden med följande överrepresentation (+) eller underrepresentation (—)						Genomsnittlig över- eller underrepresentation
	—4	—3	—2	—1	± 0	+1	
Tillämpad metod	—	3	10	9	1	—	—1.65
D'Hondts metod (utan kartell)	1	3	10	8	1	—	—1.78
Uddatalsmetoden	—	—	2	15	5	1	—0.78
Uddatalsmetoden med spärr	—	2	5	15	1	—	—1.35
Jämkad uddatalsmetod I (1.25)	—	1	6	15	1	—	—1.30
Jämkad uddatalsmetod II (1.3)	—	1	7	14	1	—	—1.35
Jämkad uddatalsmetod III (1.4)	—	3	9	10	1	—	—1.61
Droops metod	—	—	8	13	2	—	—1.26

Representerade i den sista sammanställningen äro högern i 7 landstingsområden, bondeförbundet i 2, Stockholms och Norrbottens län, samt kommunistpartiet i 14 av de 25 landstingsområdena. I nio områden uppnådde kommunisterna icke rösttal, som vid en fullt proportionell fördelning skulle ha givit mandat.

sensation än två mandat. Vid jämkad uddatalsmetod I och II samt uddatalsmetoden med spärr blir underrepresentationen för de minsta partierna ej nämnvärt större än vid Droops metod. Jämkad uddatalsmetod III däremot missgynnar dessa små partigrupper i ungefär samma utsträckning som den faktiskt tillämpade valmetoden.

Sammanfattningsvis utvisar den nu utförda undersökningen rörande proportionaliteten i de särskilda landstingsområdena att enligt samtliga de prövade nya fördelningssystemen erhålles en från proportionell synpunkt jämnare fördelning än enligt det faktiska valutslaget. Längst drives utjämningen mot en strikt proportionalitet enligt den rena uddatalsmetoden, men även denna metod med 60 procent spärr liksom jämkad uddatalsmetod I och II (1.25 resp. 1.3) samt Droops system medföra relativt små avvikelser vilka emellertid för Droops system ligga obetydligt högre än för övriga nu nämnda metoder. Vid tillämpning av jämkad uddatalsmetod III (1.4) bli avvikelserna från en fullt proportionell fördelning större, dock icke av samma omfattning som vid det faktiska valutslaget.

Beträffande verkningarna av de undersökta metoderna för skilda storlekstyper av partier synes blott jämkad uddatalsmetod III och Droops system praktiskt taget kunna garantera de största partierna mot underrepresentation. Enligt de övriga fördelningsreglerna blir det största partiet inom ett landstingsområde i flera fall underrepresenterat med 1—2 platser. Den rena uddatalsmetoden skiljer sig emellertid i detta avseende väsentligt från övriga metoder. Vid tillämpning av denna erhålla partier med mer än 20 procent av väljarkåren en underrepresentation i avsevärt flera fall än de överrepresenteras. För de partier som i fråga om storlek intaga en mellanställning bli proportionalitetsavvikelsena relativt små vid samtliga här prövade valmetoder. Förutom den oförändrade uddatalsmetoden synes även Droops system vara något oförmånligare för de större partierna inom dessa mellangrupper än de skilda varianterna av uddatalsregeln

kombinerad med någon slags spärr. För de mindre partierna i mellanställning är den rena uddatalsmetoden betydligt gynnsammare än övriga metoder. De allra minsta partierna slutligen underrepresenteras vid tillämpning av samtliga valmetoder.

Vad angår proportionaliteten i de särskilda *valkretsarna* vid landstingsvalen har folkomröstnings- och valsättsutredningen icke företagit någon närmare undersökning av de skilda valmetodernas verkningar. En sådan undersökning utfördes emellertid i samband med utredningens prövning av valsystemet för valen till andra kammaren¹. Av denna undersökning framgick, att fog ej förelåg för annat antagande än att kravet på proportionell rättvisa i valkretsar med det mandatantal som förekommer vid andrakammarval i allmänhet skulle vinna tillbörligt beaktande vare sig valsystemet grundades på uddatalsmetoden med spärr eller Droops metod. Detsamma gällde även med någon inskränkning den jämkade uddatalsmetoden med 1.5 som första divisionstal. Eftersom de i nu förevarande utredning behandlade jämkade uddatalsmetoderna I, II och III (1.25, 1.3 resp. 1.4) i tekniskt avseende nära överensstämde med de nyssnämnda uddatalsvarianterna, kan antagandet om valkretsproportionaliteten utsträckas att gälla även dessa valmetoder.

Inom det övervägande flertalet av de för andrakammarvalen inrättade valkretsarna besättas 5—9 platser. Motsvarande gäller även angående landstingsvalkretsar. De slutsatser som kunna dragas av den nämnda undersökningen beträffande andrakammarvalen torde därför också äga tillämpning i fråga om landstingsvalkretsar i den mån dessa ha minst det antal mandat som nu an-

¹ SOU 1951:58 s. 84—85.

givits. Vid landstingsvalen förekomma emellertid även ett flertal valkretsar med blott 2—4 mandat. Att i sådana kretsar, vari flera politiska meningstänkningar uppträda, fördela de tillgängliga platserna efter proportionella grunder ställer sig givetvis svårt. Härvid kan kritik riktas mot varje tänkbar fördelningsmetod.

Mandatfördelning vid skilda alternativ till valkretsindelning

Utredningen har som nämnts prövat två utvägar att åstadkomma en bättre proportionell mandatfördelning vid landstingsvalen, nämligen dels en utvidgning av valkretsarna och dels en övergång till nytt fördelningssystem. En lämplig lösning skulle även kunna erbjuda sig genom att samtidigt anlita dessa båda reformmöjligheter. Såsom redan påpekats äro förutsättningarna för en jämn fördelning större i kretsar, där ett betydande antal mandat är att besätta, än i kretsar av den storlek, som vanligen förekommer vid ifrågavarande val. Av de här diskuterade proportionella valmetoderna synes denna omständighet vara av störst betydelse vid tillämpning av d'Hondts fördelningsregel, men även vid övriga valsystem bli valkretsförstorningar av större eller mindre vikt.

I föregående kapitel har redogjorts för två tänkta alternativ till indelningar, det ena omfattande 159 och det andra 139 landstingsvalkretsar (enligt gällande ordning 193 kretsar). För vardera av dessa alternativ har utredningen undersökt hur mandaten skulle ha fördelats mellan partierna vid 1950 års val enligt olika valmetoder. I fråga om den mindre långtgående valkretsförstorningen har undersökningen utsträckt att även omfatta 1946 års val, varvid antalet kretsar dock blir något lägre,

157. Av de i föregående avsnitt redovisade fördelningssystemen har utredningen vid här gjorda beräkningar icke medtagit den rena uddatalsmetoden eller uddatalsmetoden med spärr. Den förra metoden leder, som de utförda undersökningarna visa, till att det största partiet — till skillnad från andra metoder — ofta blir i viss mån underrepresenterat och kan även medföra risk för en verklig eller valtaktisk splittring av partierna. Då folkomröstnings- och valsätsutredningen ej finner en utveckling i denna riktning önskvärd, har den ansett sig sakna anledning att ytterligare upptaga metoden till behandling. Beträffande uddatalsmetoden med spärr vid 60 procent av valkvoten kan konstateras att den till sina verkningar mycket nära överensstämmer med jämkad uddatalsmetod II (1.3). Med hänsyn till den likhet som sålunda föreligger mellan å ena sidan uddatalsmetoden med spärr och å andra sidan nämnda jämkade uddatalsmetod och andra närliggande varianter med motsvarande spärranordning inlagd i divisionstalen, har utredningen låtit fördelningsmetodernas konstruktiva beskaffenhet vara utslagsgivande. På grund av enhetligheten i den tekniska utformningen måste de jämkade uddatalsmetoderna därvid anses överlägsna uddatalsmetoden med 60 procent spärr. Utredningen har även tagit hänsyn till det förhållandet, att en dylik lösning med i talserien inbyggd spärr redan valts för den provisoriska valordning som tillämpas vid andrakammarvalen för perioden 1953—1956.

I fortsättningen upptagas således förutom d'Hondts metod med och utan karteller följande nya valmetoder till behandling: de jämkade uddatalsmetoderna I, II och III med 1.25, 1.3 resp. 1.4 som första divisionstal samt Droops

system. I *tabellbilaga C* ha sammanförts uppgifter om mandattilldelningen till varje särskilt parti i de 25 landstingsområdena sammantagna enligt envar av dessa metoder vid de olika alternativen till valkretsindelning. Utöver själva mandattilldelningen har även dennas avvikelser från en fullt proportionell fördelning av mandat angivits. I fråga om indelningen i 139 landstingsvalkretsar ha metoderna tillämpats å föreliggande röstiffror för 1950 års val, beträffande den mindre långtgående valkretsförstoringen för såväl 1946 som 1950 års val.

En sammanställning över *de samlade avvikelserna, uttryckta i antal mandat, från en fullt proportionell fördelning i de 25 landstingsområdena* ter sig på följande sätt för envar av de angivna metoderna.

Metod	1946	1950	
	157 kretsar	159 kretsar	139 kretsar
D'Hondts metod <i>med</i> karteller	54	45	43
D'Hondts metod <i>utan</i> kartell	80	69	65
Jämkad uddatalsmetod I (1.25)	15	16	18
Jämkad uddatalsmetod II (1.3)	20	20	22
Jämkad uddatalsmetod III (1.4)	29	32	30
Droops metod	25	30	26

Dessa proportionalitetsavvikelser äro icke direkt jämförbara med motsvarande avvikelser vid den faktiska valkretsindelningen (tabellen å s. 64), eftersom antalet tillgängliga mandat är något lägre vid de nya kretsindelningarna. Rent generellt kan emellertid sägas att vid de här diskuterade alternativen till valkretsindelning erhållas enligt samtliga de nya valmetoderna resultat som ligga närmare en strikt proportionalitet än vid den nuvarande indelningen. Detta förhållande framträder särskilt vad beträffar jämkad uddatalsmetod III (1.4)

och är helt naturligt, eftersom spärrgränsernas läge blir av allt mindre betydelse ju större valkretsarna äro. Av samma skäl äro skiljaktigheterna i avvikelsernas storlek mellan de olika fördelningsmetoderna avsevärt mindre vid dessa alternativ till ny kretsindelning.

Anmärkningsvärt i detta sammanhang synes emellertid vara att proportionalitetsavvikelsena vid indelningen i 139 valkretsar i allmänhet äro ungefär lika stora som vid indelningen i 159 kretsar, och enligt några valsystém till och med något större. Till en viss del torde detta kunna förklaras med det speciella styrkeförhållandet mellan partierna vid 1950 års val. Från proportionell synpunkt sker nämligen vid detta val en så väsentlig förbättring redan vid nedskärningen av antalet valkretsar från 193 till 159, att man ej har

skäl vänta någon ytterligare utjämning av betydelse utan att radikalt ändra valkretsarnas struktur. Att jämkad uddatalsmetod I (1.25) och II (1.3) leda till något större sammanlagda proportionalitetsavvikelser vid alternativet med 139 landstingsvalkretsar beror i första hand på att i synnerhet högern vid detta alternativ är sämre representerad än vid den mindre långtgående valkretsförstoringen. Vid den faktiska indelningen i 193 kretsar äro vid 1950 års val detta partis röststal i de olika valkretsarna i ett stort antal fall för obe-

tydliga för att bli mandatgivande. Spärranordningen i de båda metoderna minskar möjligheterna för partiet att erhålla en första plats i valkretsarna. Den mindre långtgående valkretsförstoringen medför emellertid att högerns rösttal ofta komma att ligga något över spärrgränserna dock utan att nå upp till den röstmängd som rent proportionellt motsvarar ett mandat. I detta läge blir partiet i viss mån gynnat i dessa valkretsar. När sedan kretsarna förstöras ytterligare så att 139 kretsar erhållas, får högern visserligen fortfarande ett mandat i en rad av dessa, men detta enda mandat får betalas med ett större rösttal eftersom valkretsen ökat i omfattning. Då å andra sidan partiet även vid sistnämnda alternativ sällan erhåller två platser i valkretsen, blir högerpartiets representation i detta fall förhållandevis mindre. Det sagda bidrager i sin tur till den lägre sammanlagda proportionalitetsavvikelsen vid alterna-

tivet med 159 valkretsar. Vid ett annat valtillfälle med något ändrade partiförhållanden kan emellertid en liknande förstoring som den från 159 till 139 valkretsar komma att få en väsentligt annan innebörd.

Vad en nedskärning av antalet valkretsar betyder för de olika politiska partierna framgår av en jämförelse mellan sammanställningarna i tabellbilagorna B och C. För att lämna ytterligare belysning härav upptagas i följande tabell de sammanlagda avvikelserna för varje parti från en fullt proportionell fördelning vid tillämpning dels i nuvarande 193 valkretsar dels i 159 resp. 139 valkretsar av envar av de här diskuterade valmetoderna. I tabellen, som endast avser 1950 års val, angivas proportionalitetsavvikelserna i antal mandat.

Såsom framgår av tabellen erhållas vid de båda alternativen till valkretsförstoringar enligt var och en av de under-

Över- och underrepresentation för partierna vid skilda fördelningsmetoder och valkretsindelningar, valet 1950. Antal mandat.

Metod	Antal valkretsar	Partier				
		H	B	F	Sd	K
D'Hondts metod <i>med</i> karteller	193	-29	+27	+27	+ 1	-26
	159	-21	+22	+19	+ 4	-24
	139	-20	+16	+24	+ 3	-23
D'Hondts metod <i>utan</i> kartell	193	-51	+ 1	-17	+91	-24
	159	-36	± 0	-11	+69	-22
	139	-34	- 2	- 7	+65	-22
Jämkad uddatalsmetod I (1.25) ...	193	- 7	+ 3	+ 1	+19	-16
	159	+ 2	+ 1	+11	+ 2	-16
	139	- 2	+ 3	+15	- 2	-14
Jämkad uddatalsmetod II (1.3) ...	193	-12	+ 5	± 0	+26	-19
	159	- 2	+ 3	+10	+ 7	-18
	139	- 5	+ 4	+14	+ 4	-17
Jämkad uddatalsmetod III (1.4) ...	193	-25	+ 6	- 1	+40	-20
	159	-13	+ 4	+ 9	+19	-19
	139	-13	+ 5	+14	+11	-17
Droops metod	193	-14	± 0	- 7	+38	-17
	159	-11	+ 4	- 4	+26	-15
	139	-12	+ 4	± 0	+22	-14

sökta valsystemen en från proportionell synpunkt betydligt jämnare fördelning mellan partierna än vid den faktiskt föreliggande indelningen. Dessutom bli skiljaktigheterna i utslagen mellan olika metoder mindre framträdande vid alternativen med färre valkretsar. Att så är fallet kan även belysas av följande siffror. Vid den faktiska valkretsindelningen 1950 blir mandatfördelningen i sex landstingsområden exakt densamma oavsett vilken av de jämkade uddatalsmetoderna som kommer till användning. Siffran fördubblas nästan vid en nedskärning av antalet kretsar till 139: i *elva* landstingsområden erhållas samma resultat vid fördelning enligt såväl jämkad uddatalsmetod I (1.25) som jämkad uddatalsmetod III (1.4). Motsvarande siffra är vid indelningen i 159 valkretsar *nio*. Med den nuvarande valkretsindelningen inträffar det vidare i *trettio* fall att mandat få byta ägare till följd av första divisionstalets höjning från 1.25 till 1.4 (därav tio mellan 1.25 och 1.3). Vid indelningen i 139 kretsar äger motsvarande förändring rum *aderton* gånger (sju mellan 1.25 och 1.3) och vid den mindre långtgående valkretsförstoringen *tjugotre* gånger (sju mellan 1.25 och 1.3). Att fallen bliva färre kan endast till en del förklaras med att antalet valkretsar även är mindre. Valkretsantalet har nämligen procentuellt sett nedskurits i väsentligt mindre grad än minskningen av antalet fall, där valmetoderna få olika verkan.

För *det största partiet*, socialdemokraterna, innebära valkretsförstoringarna vid samtliga här behandlade fördelningsregler en avsevärd reducering av partiets mandatinnehav och samtidigt därmed ett närmande till den fördelning, som rent proportionellt motsvarar partiets rösttal i de skilda landstingsområdena. Mest överrepresenterade bli socialdemokraterna enligt Droops me-

tod under det att övervikten vid tillämpning i de faktiska 193 kretsarna, som framgår av den tidigare redogörelsen, är störst enligt jämkad uddatalsmetod III (1.4). Utslaget av jämkad uddatalsmetod I (1.25) medför vid den längst gående valkretsförstoringen att det största partiet icke uppnår en fullt proportionell representation, vid den mindre långtgående förstoringen blir övervikten blott två platser. Denna senare överrepresentation är liksom den som erhålles vid tillämpning av uddatalsvarianten med 1.3 som första divisionstal så liten, att partiet under något ändrade förhållanden kan tänkas riskera någon underrepresentation.

Av de tre *mellanpartierna* erhålla högern och folkpartiet vid fördelning i enlighet med de fyra här prövade valsystemen en bättre representation, om valkretsarna förstoras. Detta innebär att folkpartiet från att enligt de berörda uddatalsvarianterna ha varit ungefär fullt proportionellt representerat vid de nya indelningarna blir gynnat med cirka tio platser. Vid Droops system nedgår genom de båda valkretsförstoringarna partiets underrepresentation från sju till fyra respektive noll mandat. På ett undantag när uppnår högern icke heller vid dessa båda alternativ till valkretsändringar en fullt proportionell representation. Undantaget avser tillämpningen av jämkad uddatalsmetod I (1.25) vid den mindre långtgående valkretsförstoringen, varvid partiet erhåller något mandat utöver sin proportionella andel. Utslaget av Droops metod leder till den jämförelsevis obetydligaste reduktionen av partiets underrepresentation, men trots detta kommer högern fortfarande i ett något oförmånligare läge vid tillämpning av jämkad uddatalsmetod III (1.4). Att valkretsförstoringarna äro gynnsamma för högern och folkpartiet framgår även av

det förhållandet, att dessa partier få flera platser vid alternativen med ett mindre antal kretsar än vid den faktiska indelningen, oaktat sammanlagda antalet tillgängliga mandat minskats genom förstoringen av kretsarna. För bondeförbundet betyder rent mandatmässigt de här diskuterade förändringarna förhållandevis litet. Partiet erhåller icke i något fall en lägre platstilldelning än vad som motsvaras av dess samlade rösttal i landstingsområdena. Den överrepresentation som uppnås blir dock ej vid någon av de berörda valmetoderna särskilt betydande.

Vad beträffar *det minsta partiet* — kommunisterna — leda de här behandlade valkretsförstoringarna icke enligt någon av de nya fördelningsreglerna till en representation, som märkbart bättre motsvarar partiets andelar av väljarkåren. Kommunistpartiet blir även vid den längst gående valkretsförstoringen avsevärt underrepresenterat. Den största reduceringen av partiets underrepresentation äger rum vid tillämpning av jämkad uddatalsmetod III (1.4) och Droops metod, om antalet kretsar nedbringas till 139, men även i dessa fall gäller förändringen blott tre mandat.

De anförda exemplen på vad en nedskärning av antalet valkretsar betyder för de olika partierna ha helt hämtats från undersökningen beträffande 1950 års val. I fråga om den mindre långtgående valkretsförstoringen ha, som redan framgått, verkningarna av olika metoder även prövats för 1946 års val. De härvid framkomna resultaten bekräfta ytterligare de slutsatser som kunna dragas av ifrågavarande undersökning.

Såvitt rör jämförelsen mellan olika valmetoder vid tillämpning i de förstörade valkretsarna må här utöver vad som redan framkommit anmärkas, att

man finner samma tendenser som förut konstaterats beträffande metodernas verkningar i de faktiska valkretsarna. Utslagen av de olika fördelningsreglerna ha dock kommit att närmare överensstämma med varandra. Detta beror framför allt på att jämkad uddatalsmetod III (1.4) härvid medför resultat, som ej lika markant avvika från mandatfördelningen vid de båda övriga uddatalsvarianterna.

Liksom i fråga om undersökningen av de här diskuterade valsystemens verkningar vid den faktiska kretsindelningen gives även för de skilda valkretsförstoringarna en översikt av fördelningen inom landstingsområdena. I tabellen å s. 80 upptagas de genomsnittliga proportionalitetsavvikelserna per landstingsområde enligt envar av de angivna metoderna. För 1950 års val gäller sammanställningen dels den faktiska valkretsindelningen (193 kretsar) dels alternativen med 139 och 159 kretsar. För valet 1946 jämföras verkningarna i de faktiska 193 valkretsarna med resultaten av en indelning i 157 kretsar.

I genomsnitt innebär nedbringandet av antalet valkretsar från 193 till 157—159 ett närmande mot en fullt proportionell fördelning med ungefär ett halvt mandat per landstingsområde, oavsett vilken valmetod som användes. De genomsnittliga avvikelserna ligga vid den faktiska valkretsindelningen i samtliga fall över två mandat, medan man enligt de fyra här diskuterade valsystemen vid den mindre långtgående valkretsförstoringen i endast ett fall når upp till detta tal (jämkad uddatalsmetod III år 1946). Vad angår en jämförelse mellan de skilda fördelningsreglerna så utvisas av tabellen att ordningsföljden mellan metoderna beträffande avvikelsernas storlek är densamma vid dessa nya alternativ till valkretsindelning som vid

Genomsnittlig avvikelse per landstingsområde från en fullt proportionell fördelning vid skilda fördelningsmetoder och valkretsindelningar, valen 1946 och 1950. Antal mandat.

Metod	Val	Genomsnittlig avvikelse vid indelning i följande antal valkretsar		
		193	157; 159	139
D'Hondts metod <i>med</i> karteller ...	1946	3.32	2.76	—
	1950	3.16	2.44	2.40
D'Hondts metod <i>utan</i> kartell	1946	4.56	3.60	—
	1950	4.12	3.40	3.20
Jämkad uddatalsmetod I (1.25) ...	1946	2.08	1.60	—
	1950	2.20	1.76	1.80
Jämkad uddatalsmetod II (1.3) ...	1946	2.28	1.84	—
	1950	2.28	1.80	1.92
Jämkad uddatalsmetod III (1.4) ...	1946	2.60	2.08	—
	1950	2.76	1.96	1.96
Droops metod	1946	2.40	1.76	—
	1950	2.20	1.92	1.84

den faktiska, även om skillnaden mellan jämkad uddatalsmetod III (1.4) å den ena sidan och Droops system samt de båda uddatalsvarianterna med lägre första divisionstal å den andra blivit avsevärt mindre.

Även i fråga om skiljaktigheterna mellan olika landstingsområden såvitt rör proportionalitetsavvikelserna kan en märkbar förbättring registreras vid en förstoring av landstingskretsarna. Som framgår av tabellen å s. 68 förekomma exempelvis vid 1950 års val enligt jämkad uddatalsmetod III avvikelser i landstingen från ± 1 till ± 8 mandat. Vid samma val blir vid den mindre långtgående valkretsförstoringen enligt samma metod avvikelsen från en fullt proportionell fördelning ej över ± 4 mandat i något landstingsområde (± 4 i fyra fall). Enligt jämkad uddatalsmetod I (1.25) och II (1.3) samt Droops metod erhålles under samma förutsättningar en avvikelse på över ± 3 i vardera av två områden. Tillämpas de olika metoderna på röstsiffrorna från 1946

års val uppnås i stort sett samma effekt vid motsvarande valkretsförstoring. Den ytterligare nedskärningen av antalet kretsar till 139 ger i detta hänseende ännu något gynnsammare siffror.

Vad så beträffar mandattilldelningen till *de olika partierna inom landstingsområdena* kan konstateras att en valkretsförstoring vid en del av de prövade valmetoderna medför väsentligt andra verkningar än enligt den nuvarande indelningen. Detta gäller i synnerhet vid fördelning enligt de jämkade uddatalsmetoderna med 1.25 och 1.3 som första divisionstal. Det största partiet, socialdemokraterna, blir sålunda vid 1950 års val med tillämpning av den lägre spärren överrepresenterat endast i 7 av de 25 landstingsområdena om indelningen i 159 valkretsar användes, medan det näst minsta partiet — höger — överrepresenteras i 9. Motsvarande siffror vid den nuvarande indelningen äro 14 och 8 för de båda partierna. Vid den mindre långtgående valkretsförstoringen erhåller det socialde-

mokratiska partiet underrepresentation i 6 landstingsområden mot 5 för högern. Jämkad uddatalsmetod i sin tur ger vid den faktiska indelningen samma partier en från proportionell synpunkt för liten mandattilldelning i 5 resp. 11 landsting. För folkpartiet leder den mindre långtgående valkretsförstoringen till att partiet enligt samma valmetod endast blir underrepresenterat i 2 landsting mot i 8 vid indelningen i 193 valkretsar. De båda återstående partierna, bondeförbundet och kommunisterna, beröras endast i ringa grad av de nämnda kretsförstoringarna. Även vid tillämpning av jämkad uddatalsmetod II (1.3) erhållas liknande resultat. I fråga om jämkad uddatalsmetod III (1.4) och Droops metod medföra valkretsförstoringarna visserligen att proportionalitetsavvikelsena bli mindre, men detta ändrar dock ej den tendens dessa metoder ha att gynna eller missgynna skilda storlekstyper av partier. Som exempel kan nämnas att socialdemokraterna vid den mindre långtgående valkretsförstoringen 1950 endast bli underrepresenterade i ett landsting enligt uddatalsvarianten och vid Droops metod icke i något.

Sammanfattningsvis torde om utfallet av undersökningen i denna del kunna uttalas, att valkretsförstoringar av den omfattning, som diskuterats i föregående kapitel, vid mandatfördelning enligt de här behandlade valmetoderna leda till från proportionell synpunkt avsevärt jämnare resultat. Av de fyra i detta avsnitt upptagna fördelningsreglerna kan emellertid, såsom bestyrkes av utredningen, den jämkade uddatalsmetoden I (1.25) icke garantera full representation i landstingen ens åt ett mycket stort parti. Enahanda förhållande gäller — ehuru ej i fullt samma utsträckning — uddatalsmetoden II (1.3).

Detta är även naturligt, eftersom de olika spärrarna få allt mindre betydelse ju större valkretsarna bli. Uddatalsmetoderna med relativt lågt första divisionstal komma följaktligen allteftersom kretsarna förstoras att få i viss mån liknande verkningar som den oförändrade uddatalsregeln. Jämkad uddatalsmetod III (1.4) och Droops system kunna däremot endast sällan medföra att ett mycket stort parti blir underrepresenterat ens i enstaka landsting. Särskilt gäller detta i fråga om Droops metod. Dessa båda metoder lämna å andra sidan möjligheter att fördela mandaten avsevärt jämnare än d'Hondts metod med karteller i samma valkretsar.

Utjämningsssystem

Utöver en förstoring av valkretsarna eller införande av en annan direkt fördelningsregel än d'Hondts har utredningen även prövat systemet med särskild mandatutjämnning inom landstingskommunerna. Som framgår av den historiska redogörelsen ha vid ett par tillfällen motionsledes framförts förslag i denna riktning, syftande till att vid landstingsvalen erhålla en proportionellt riktigare platsfördelning.

I utredningens betänkande om det proportionella valsättet vid val till riksdagens andra kammare har utförligt redogjorts för olika tillvägagångssätt vid utjämningsförfarandet¹. Då flertalet av de därvid diskuterade utjämningssystemen även skulle kunna göras tillämpliga vid landstingsvalen, finner utredningen det ej vara påkallat att i förevarande betänkande mera ingående behandla de allmänna principerna för dylika valmetoder.

Sådana utjämningsssystem har det gemensamt med nuvarande valordning,

¹ SOU 1951:58, s. 52 ff.

att valen fortfarande skola ske i valkretsar och att mandatfördelningen mellan partier och kandidater alltjämt grundas på röstutfallet i de särskilda kretsarna. Härjämte tillkommer emellertid möjligheten att på ett eller annat sätt jämka den valkretsvis erhållna fördelningen under hänsynstagande till den sammanlagda röststyrkan för varje parti inom ett större område; någon form av övervalkrets. Tidigare undersökningar av valmetoder av ifrågasättande slag samt erfarenheterna från vissa länder, vari utjämningsystem tillämpas, ha visat att en partiproportionellt jämnare fördelning av mandaten utan tvivel kan vinnas på denna väg. Det är icke heller riktigheten av detta förhållande som dragits i tvivelsmål, vare sig när majoriteten inom folkomröstnings- och valsättsutredningen såvitt rör andrakammarvalen har funnit sig icke kunna tillstyrka en reform i angiven riktning eller när riksdagen avvisat förslag om utjämningsystem vid landstingsvalen. Betänkligheterna mot sådana metoder ha fastmer anförts mot själva principen att införa ett särskilt förfarande uteslutande avsett att tillgodose partiproportionaliteten. En sådan åtgärd, varigenom betydelsen av valkretsvalen skulle mer eller mindre förringas, har befarats få till följd att partimomentet skulle komma att alltför mycket dominera på bekostnad av andra värden. En annan olägenhet är att genom användandet av dubbla fördelningsförfaranden valmetoden måste bli mer komplicerad. Från principiell synpunkt kan även ifrågasättas lämpligheten av att landstingsledamöterna utses enligt skilda förfaranden.

Till ytterligare belysning av de svårigheter som sammanhånga med utjämningsmetoder anförde folkomröstnings- och valsättsutredningen beträffande

andrakammarvalen följande (bet. I s. 54), vilket torde äga full tillämpning även vad angår landstingsvalen.

Uppenbart är också, att i samma mån som ett utjämningsförfarande erhåller någon avsevärd omfattning, valutslagen i de särskilda valkretsarna måste minska i betydelse. Vid en genomgripande utjämning med hänsyn till partiernas samlade röstunderlag kan detta moment i förfarandet för mandatens fördelning rentav komma att framstå som det väsentliga och det på valkretsvalen grundade fördelningsförfarandet i viss grad förlora sin hittillsvarande karaktär. Att på denna väg i väsentlig mån frångå valkretsvalen torde emellertid — på grund av de skäl som i tidigare sammanhang anförts för deras bibehållande under de i vårt land rådande förhållandena — icke komma i fråga.

I den mån partiutjämnningen över valkretsgränserna kan erhålla ett tämligen snävt avgränsat utrymme, göra sig de principiella invändningarna mot systemet självfallet i mindre grad gällande, liksom för sådant fall systemets allmänna, av valkretsvalen präglade karaktär lättare bibehålles. Även vid ett utjämningsförfarande av begränsad omfattning uppkomma emellertid avsevärda svårigheter att samordna detta med det på skiljaktiga grundprinciper vilande huvudledet i mandattilldelningen, så att systemet framstår som i olika avseenden fullt tillfredsställande. Sålunda kan det redan vara svårt att finna en för alla förhållanden lämplig gräns mellan fördelningen i valkretsarna samt utjämningsförfarandet, och gränsdragningen mellan dessa led i förfarandet måste ofta bli i viss mån godtycklig. Vid användande av utvägen att slutligen besätta utjämningsmandaten i valkretsarna hänföra sig svårigheterna att finna en tekniskt godtagbar lösning i betydande utsträckning till denna del av förfarandet. Å andra sidan kunna invändningar även resas mot en lösning innebärande att utjämningsmandaten skola besättas med kandidater, som blivit i särskild ordning utsedda.

Icke vid något tillfälle har, såvitt utredningen har sig bekant, framställts något bestämt förslag om den närmare utformningen av ett utjämningsystem vid landstingsvalen. Inom utredningen

har emellertid framkommit ett uppslag till valmetod med tilläggsmandat, vars möjligheter att begagnas vid landstingsvalen närmare har undersökts.

Det utkast till tilläggsmandatsystem, som varit under särskilt övervägande inom utredningen, bygger på den d'Hondtska fördelningsregeln. I en första mandatfördelningsomgång utses enligt denna regel *inom* varje valkrets en landstingsman för varje fullt tal av 5 000 inv. Detta innebär jämfört med nuvarande valordning att vid den valkretsvisa fördelningen ett mandat har borttagits från envar av kretsarna. Därefter vidtager utdelningen av tilläggsmandaten, vilka alltså äro *lika många som antalet valkretsar* i landstingsområdet. Det sammanlagda antalet platser inom de olika landstingen blir således detsamma som enligt gällande regler. Vid fördelningen av tilläggsmandaten betraktas hela landstingsområdet som en valkrets. Även vid detta förfarande användes d'Hondts metod under hänsynstagande till den representation, som de olika partierna fått vid den valkretsvisa fördelningen. Utjämningen sker alltså ej på så sätt att ett parti kan mista platser, som erhållits redan i första omgången. Efter nu anförda grunder skulle antalet tilläggsmandat vid det senaste landstingsvalet ha varit 3—14 per landstingskommun.

Denna valmetod med tilläggsmandat har tillämpats på föreliggande röstsiffror för ett vart av de tre senaste landstingsvalen, d. v. s. valen 1942—1950. Härvid ha möjliga valkartellers inverkan på resultaten icke medtagits i beräkningarna. Uppgifter avseende mandattilldelningen till varje särskilt parti och dennas avvikelse från en fullt proportionell fördelning av mandaten ha sammanförts i tabellbilaga B (punkt 10).

Som framgår av den i tabellbilagan redovisade undersökningen leder detta utjämningsystem till resultat, som ligga mycket nära den fullständiga proportionaliteten. Så t. ex. erhåller man vid 1950 års val en fördelning överensstämmande med en strikt proportionalitet i 17 av de 25 landstingskommunerna. I sju av de återstående landstingsområdena blir den sammanlagda proportionalitetsavvikelsen ± 1 mandat, i det åttonde ± 2 . 1950 års val är dock i detta avseende något jämnare än de båda övriga valen.

Ifrågavarande utjämningsmandat komma helt naturligt i första hand de mindre partierna till godo. De större partierna förvärva även vid ett sådant system huvudsakligen mandat i valkretsarna, men för mindre partier kan representationen till betydande del komma att utgöras av tilläggsplatser. Att så verkligen blir fallet framgår av följande uppställning, där för vart och ett av de tre valen anges *det antal valkrets- och tilläggsmandat som tillkommer varje parti*.

1942.	H	B	F	Sd	K	S:a
Valkretsmandat	108	167	78	596	16	965
Tilläggsmandat	69	21	57	12	30	189
S:a	177	188	135	608	46	1154

1946.	H	B	F	Sd	K	S:a
Valkretsmandat	81	181	123	551	52	988
Tilläggsmandat	66	21	45	13	48	193
S:a	147	202	168	564	100	1181

1950.	H	B	F	Sd	K	S:a
Valkretsmandat	54	162	186	604	13	1019
Tilläggsmandat	74	28	46	18	27	193
S:a	128	190	232	622	40	1212

Vid 1950 års val erhålla såväl högern som kommunisterna fler tilläggsmandat än valkretsmandat. För det senare partiet kommer härvid, liksom vid 1942 års val, ungefär $\frac{2}{3}$ av dess representation att utses vid utjämningsförfarandet. Socialdemokraterna å andra sidan få en ytterst liten andel av dessa tilläggsplatser. Ett betydande antal — stundom rentav flertalet — representanter för en del mindre partier skulle sålunda genom valsättet kunna komma att sakna anknytning till bestämda valkretsar, medan motsatt regel bleve gällande för andra partier. Detta måste betraktas som mindre lyckligt. Om ett utjämningsförfarande av det här skisserade slaget skall komma i fråga för landstingsvalen, synes det därför i varje fall böra förutsättas att tilläggsmandaten återföras till valkretsarna.

Härom anförde utredningen vad beträffar andrakammarvalen (bet. I s. 62).

Vid fördelningen av ett partis tilläggsmandat på valkretsarna måste självfallet i första hand eftersträvas att mandaten så vitt möjligt besättas i de kretsar, där partiet har störst anslutning bland väljarna eller där partiet, om det redan uppnått mandat i kretsen, kan åberopa det starkaste röstunderlaget för att besätta ytterligare en plats. Även vid tillämpning av denna princip nödgas man emellertid — — — ibland föra tilläggsmandat till valkretsar med ett jämförelsevis obetydligt röstunderlag för partiet i fråga. Detta är särskilt fallet när ett och samma parti berättigats till flera tilläggsmandat.

Beträffande tillvägagångssättet för utjämningsmandatens besättande i de olika valkretsarna kunna olika möjligheter erbjuda sig. Utredningen har så vitt rör andrakammarvalen framhållit att någon enklare lösning än den *Tenowska satsmetoden*, utförligt beskriven i betänkandet I, härvid knappast torde stå till buds för samordnande av de olika krav, som måste ställas vid ett

förfarande av detta slag, om man vill undgå större ojämnheter än nödvändigt i fråga om representationen valkretsvis. Detta trots att förfarandet framstår som synnerligen invecklat och kräver omfattande uträkningar. Enligt den av Tenow anvisade satsmetoden besättas mandaten i ordning efter d'Hondtska jämförelsetal, vilka emellertid påverkas av röstningsfrekvensen i de olika valkretsarna. Vad angår andrakammarvalen anfördes följande om denna återföring (s. 63—64).

Vid förfarandet besättas därför platserna i valkretsar med livligt valdeltagande i allmänhet först, medan kretsar med lägre röstningsfrekvens få anstå till slutet av förfarandet, då de största avvikelserna från röstfördelningen i valkretsarna uppkomma. Mandatfördelningen i valkretsar med jämförelsevis litet valdeltagande — vanligen de glest bebyggda — skulle därför ständigt bli mer eller mindre missvisande. Nämda förhållande är ägnat att ytterligare belysa föreliggande svårigheter att vid samordnande av valkretsvalen med ett särskilt utjämningsförfarande finna en i tekniskt hänseende godtagbar lösning. Om för satsmetoden lämpligare jämförelsetal kunna konstrueras, torde det i varje fall vara ofrånkomligt att beräkningssättet enligt metoden genom användningen av sådana tal måste ytterligare kompliceras.

För att belysa de ojämnheter som kunna uppstå i de enskilda valkretsarna vid ett utjämningsystem av ifrågasvarande slag kan följande exempel från den här utförda undersökningen användas. Vid 1950 års val bli kommunisterna berättigade till ett tilläggsmandat i Blekinge län. Kommunistpartiet uppnår emellertid icke i någon av denna landstingskommuns sex valkretsar ett rösttal av 500. Oavsett i vilken av kretsarna denna tilläggsplats besättes, måste fördelningen bli mycket sned, eftersom genomsnittligt sett över 2 200 röster kräves för varje mandat. I den valkrets, där kommunistpartiet enligt Te-

nows satsmetod erhåller en plats på mindre än 500 röster, bli samtidigt såväl högern som folkpartiet orepresenterade på 1 058 resp. 1 354 röster. Även andra liknande fall föreligga. Särskilt när ett och samma parti blir berättigat till flera utjämningsmandat inom ett landstingsområde kunna ännu ojämnare resultat framkomma i valkretsarna.

I syfte att begränsa sådana ojämnheter i valkretsarna och även för att motverka större partisplittring skulle vissa *spärrbestämmelser* kunna införas. Inom utredningen har diskuterats att av dessa skäl uppställa kravet, att ett parti för att få delta vid besättandet av tilläggsmandaten minst skall ha erhållit ett mandat vid den första valkretsvisa fördelningen. En spärrbestämmelse av den beskaffenheten skulle få betydande verkningar. Vid 1950 års val innebär den exempelvis att högern mister 13 av de 74 tilläggsplatserna, varav 5 enbart i ett landsting, och kommunisterna förlora 18 av sina 27 tilläggsmandat. Av dessa 31 till följd av spärren omplacerade mandat återfår emellertid högern fyra av de platser som kommunisterna få släppa till. Representationen för bondeförbundet, folkpartiet och socialdemokraterna ökar samtidigt med 4, 11 resp. 12 mandat. Den sammanlagda proportionalitetsavvikelsen för valet kommer härigenom att uppgå till ± 30 mandat, vilket ungefär motsvarar verkningarna vid tillämpning av jämkad uddatalsmetod II (1.3). Även inom landstingsområdena bli avvikelserna i några fall betydande. Vid 1950 års val underrepresenteras t. ex. högern med 5 mandat i Västerbottens län och kommunisterna med 4 platser i Stockholms län. En sådan spärrbestämmelse skulle vid 1942 och 1946 års val ha medfört en omfördelning av 26 resp. 34 mandat.

Frånsett att en dylik regel om be-

gränsning av rätten att erhålla tilläggsmandat synes strida mot principerna för ett utjämningsystem, så medför den även konsekvenser av annan art. Med en bestämmelse av ifrågavarande slag kunna sålunda partier av betydande styrka, vilkas röster emellertid fördela sig tämligen jämnt över ett flertal valkretsar, uteslutas från att bli proportionellt representerade, medan mindre partier med koncentrerat till någon enstaka krets äga deltaga vid besättandet av tilläggsmandaten. Dessutom kan en sådan spärrregel ge anledning till bildandet av valkarteller. Partier, som anse sig löpa risk att bli orepresenterade vid den valkretsvisa fördelningen, kunna nämligen genom samverkan med annat eller andra partier tillförsäkra sig rätten att vara med vid utjämningsförfarandet. Även av andra skäl synas karteller i vissa fall kunna vara förmånliga. Man kan tänka sig en kartellbildning dels för att motverka att det största partiet redan vid den valkretsvisa fördelningen blir överrepresenterat, dels för att de samverkande partierna själva skola erhålla en sådan övervikt.

Den nu lämnade redogörelsen bekräftar ytterligare riktigheten av de förhållanden, som beträffande valen till riksdagens andra kammare lågo till grund för utredningens beslut att icke tillstyrka någon reform med utjämningsystem. Vid avvägningen mellan kravet på en fullt proportionell fördelning av mandaten och önskemålet att tillgodose valkretssynpunkterna visar det sig således omöjligt att med tillhjälp av utjämningsmandat tillförsäkra partierna en proportionell representation i landstingen utan att samtidigt åsidosätta fordringarna på en rättvis platsfördelning i valkretsarna. De tekniska svårigheter, som uppstå vid återföringen av

tilläggsmandaten till valkretsarna, väcka från praktisk synpunkt betänkligheter. Då man vidare för att i någon mån tillgodose valkretssynpunkten vid dessa system alltid måste räkna med någon form av spärr, erbjuder en sådan utjämningsmetod icke heller någon säkerhet för kartellsystemets försvinnande.

Med hänsyn till de olägenheter, som på skilda sätt kunna konstateras vid mandatutjämningsförfaranden, har utredningen — liksom i fråga om andra kammarvalen — icke funnit sig kunna tillstyrka en reform av landstingsvalen efter denna linje.

Utredningens ställningstagande

På sätt utredningen påpekat redan vid behandlingen av det proportionella valsättet vid valen till riksdagens andra kammare följer med d'Hondts fördelningsmetod fördelen av ett fullt enhetligt system för mandatens fördelning.

En styrka hos metoden är jämväl att vid tillämpning därav en delning av ett parti aldrig kan medföra ett för partiet förmånligare resultat av mandatfördelningen, utan metoden i stället verkar för sammanhållning bland väljarna. Då detta förhållande grundas på att metoden *ständigt* ger ett visst företräde åt grupper med stark anslutning bland väljarna framför mindre väljargrupper, ligger emellertid däri även metodens svaghet, i det att den avrundning till helt mandattal, som är oundgänglig vid fördelningen, i varje valkrets alltid övervägande verkar i en och samma riktning och således, när valkretsarna äro många, sammanlagt ofta föranleder avsevärda avvikelser från proportionalitetsprincipen.

Vid landstingsvalen kunna, som undersökningen av verkningarna av gäl-

lande valsystem visar, de uppkomna proportionalitetsavvikelserna, generellt sett, visserligen icke anses ha varit särskilt betydande. För särskilda fall ha dock påtagliga ojämnheter förekommit i mandatfördelningen vid dessa val. Att ojämnheterna icke blivit större beror vidare i väsentlig mån på den omfattande användningen av karteller.

Av undersökningen rörande möjligheterna för en reform av valkretsindelningen vid landstingsval (kap. VI) framgår att det skulle erfordras en synnerligen genomgripande utvidgning av valkretsarna för att en sådan proportionell utjämning skall inträda, att man kan räkna med en avveckling av kartellsystemet vid dessa val, förutsatt att d'Hondts metod bibehålles för mandatfördelningen. I varje fall kan man icke enbart på grund av den mera begränsade utvidgning av valkretsarna, som utredningen ansett sig kunna förorda, påräkna ett sådant resultat. På grund av de olägenheter som äro förenade med särskilda mandatutjämningsförfaranden har utredningen, på sätt i det föregående närmare utvecklats, icke heller kunnat tillstyrka att denna utväg tillgripes för att onödiggöra kartellerna.

Då det emellertid framstått som ett väsentligt intresse att valordningen även såvitt angår landstingsvalen kan så utformas, att kartellväsendet blir överflödigt samtidigt med att större säkerhet uppnås i den proportionella fördelningen av mandaten, har utredningen upptagit frågan om möjligheterna att *utbyta den d'Hondtska fördelningsregeln* mot någon annan metod, som bättre än nämnda regel kan tillgodose dessa syften.

Om proportionalitetssynpunkten skall kunna bättre tillgodoses genom införandet av en ny fördelningsmetod kan, till skillnad från vad fallet är enligt den d'Hondtska regeln, den vid mandatens

fördelning nödvändiga avrundningen till hela mandattal icke längre ensidigt få gynna de största partierna. Man måste sålunda utgå från att såväl stora som små partier omväxlande kunna bli något gynnade eller missgynnade i de enskilda valkretsarna. Utjämningen erhålles härvid genom att partiernas överrepresentation i vissa kretsar motväges av underrepresentationen i andra kretsar.

En fullständig tillämpning av denna princip medför dock att även jämförelsevis obetydliga grupper bland väljarna kunna erhålla mandat. Det kan därför befaras att mer eller mindre tillfälliga gruppbildningar skulle kunna bli representerade liksom att större partier i vissa lägen kunde frestas att genom uppdelningar vid valen söka bereda sig en förmånligare ställning än som eljest tillkommer dem. En därmed sammanhängande omständighet är att det vid tillämpning av nämnda princip i ytterlighetsfall kan i en eller annan valkrets inträffa att — samtidigt som en relativt obetydlig väljargrupp blir representerad — även en avsevärt större grupp får nöja sig med blott ett mandat. Enligt utredningens uppfattning är det därför nödvändigt att representationsrätten för de minsta väljargrupperna, vid landstingsvalen liksom i fråga om andrakammarvalen, i viss utsträckning begränsas, vilket i allmänhet leder till någon övervikt för de större partierna.

Enligt den grunduppfattning, till vilken flertalet ledamöter inom folkomröstnings- och valsättsutredningen anslutit sig vid uppdragande av riktlinjerna för en lösning av hithörande spörsmål, är det också av vikt att vid en reform av valordningen erhålla tillräcklig garanti för att de nämnda oundgängliga variationerna i valkretsarna vid fördelningen av mandaten mellan partierna icke tillsammans föranleda en underrepresentation för mycket stora

partier i förhållande till dessa väljargrupperns andelar av det samlade rösttalet i landstingsområdet. Oavsett om man är villig att tillerkänna den sistnämnda synpunkten självständig betydelse eller ej, följer av vad nyss anförts angående den nödvändiga begränsningen av de minsta väljargruppernas representationsrätt och den därmed sammanhängande övervikten för de större partierna att dessa därvid i allmänhet kunna påräkna en fullt proportionell representation eller mera inom hela landstingsområdet.

Av de i den föregående framställningen angivna valmetoderna kan av skäl som nu berörts ett införande av *den rena uddatalsmetoden* icke komma i fråga. Denna fördelningsmetod medför nämligen lätt att även helt små väljargrupper erhålla mandat och att ibland även mycket stora väljargrupper underrepresenteras, varför den kan gynna en valtaktisk eller verklig splittring av partierna.

Motsvarande skäl kunna visserligen icke anföras gentemot *uddatalsmetoden i förening med en spärr* bestämd till viss procent av valkvoten. Då emellertid den lösning som erbjödes genom en metod med denna tekniska utformning icke nämnvärt skiljer sig från den som erhålles enligt de jämkade uddatalsmetoderna och sistnämnda form kommit i tillämpning vid det senaste andrakammarvalet, har utredningen som tidigare nämnts saknat anledning föreslå att uddatalsmetoden med särskild spärr skulle läggas till grund för fördelningssystemet vid landstingsvalen.

Vid sitt ställningstagande till frågan om införande av en ny fördelningsmetod vid landstingsvalen har utredningen således närmast haft att välja mellan *de jämkade uddatalsmetoderna I, II och III* med resp. 1.25, 1.3 och 1.4 som första divisionstal samt *Droops metod*.

Av den inom utredningen verkställda undersökningen framgår att vid tillämpning å föreliggande röstisiffror från de senaste tre landstingsvalen skulle enligt envar av dessa fyra valmetoder ha erhållits en från proportionell synpunkt jämnare fördelning av mandat än vad det faktiska valutslaget visar. Detta gäller såväl resultaten sammantagna för hela riket som genomsnittligt för varje landstingskommun. Längst drives härvid utjämningen enligt de båda lägre spärrvarianterna av uddatalsmetoden, medan jämkad uddatalsmetod III (1.4) och Droops system medföra proportionalitetsavvikelser av något större omfattning. Det bör emellertid framhållas att någon större skiljaktighet icke föreligger mellan de nämnda valmetoderna vad beträffar den allmänna tendensen vid fördelningen.

Den utförda undersökningen visar vidare att de största väljargrupperna bäst tillgodoses vid tillämpning av den jämkade uddatalsmetoden med 1.4 som första divisionstal och Droops metod, varvid den senare metoden synes ge dessa partier den något säkrare garantin mot underrepresentation. Enligt de jämkade uddatalsvarianterna I (1.25) och II (1.3) erhålla däremot de största partierna något mindre säkerhet för en fullt proportionell fördelning. Vid dessa båda metoder får enligt undersökningen i ett par fall t. o. m. ett parti med absolut majoritet bland väljarna mindre än hälften av antalet tillgängliga mandat i ifrågavarande landsting.¹ Nämnda osäkerhet för de största väljargrupperna gör sig enligt de sist berörda fördelningssystemen än mer gällande vid en förstoring av valkretsarna.

Vad angår önskemålet att göra kartellsystemet överflödigt kan rent generellt framhållas, att då fördelningsresultaten vid de fyra ifrågavarande valmetoderna

¹ Jfr tabellen s. 70.

väsentligt närmare än vid den d'Hondtska regeln överensstämma med en strikt proportionalitet, partierna få mindre möjligheter att genom teknisk valsamverkan vinna ytterligare platser. Vid de diskuterade metoderna kunna dessutom, i motsats till vid d'Hondts metod, samverkande partier även riskera att förlora mandat på grund av valkarteller.

En närmare undersökning av nu nämnda förhållanden har av utredningen verkställts i samband med behandlingen av andrakammarvalen, såvitt angår bl. a. uddatalsmetoden med 60 procent spärr, den jämkade uddatalsmetoden med 1.5 som första divisionstal samt Droops metod. Då de nämnda uddatalsvarianterna i tekniskt hänseende nära överensstämma med de i nu förevarande utredning behandlade jämkade uddatalsmetoderna I, II och III, torde den utförda undersökningen även vara vägledande vid ett bedömande av möjligheterna att vid dessa metoder genom kartell inverka på fördelningsresultaten liksom av därvid uppkommande risker för sålunda samverkande partier.

Angående uddatalsmetoden med spärr och Droops metod jämte en i förevarande utredning icke omnämnd metod (valkvotsmetoden med spärr) framhöll utredningen vid den tidigare undersökningen från nämnda synpunkter följande (SOU 1951: 58 s. 91).

Vad beträffar möjligheterna att enligt de tre nu avsedda valmetoderna frigöra sig från kartellväsendet, så kan det icke vid någon av dem helt uteslutas att partier genom att samverka vid valen någon gång skulle kunna gemensamt förvärva ett mandat, som de eljest ej skulle ha erhållit. Ett fullständigt uteslutande av varje vinstmöjlighet på grund av kartell eller annan motsvarande samverkan vid valen torde över huvud taget ej låta sig genomföras vid proportionella metoder av förevarande slag, och detta i all synnerhet icke, när ett visst — låt vara föga betydande — företräde gives åt de större grupperna. Emellertid äro möjligheterna till vinst

genom kartell vid alla de tre ifrågavarande metoderna mycket begränsade. Då därjämte vid ingående av kartell i allmänhet även föreligger risk för förlust, kan kartellförfarandet vid dessa metoder endast få liten användning. Kartellförfarandet är sålunda vid de avsedda tre metoderna i stor utsträckning icke tillämpligt och dess användning inskränkt till vissa speciella lägen. Speciellt synes konstruktionen av uddatalsmetoden göra karteller föga lockande.

Den utförda undersökningen angående kartellernas inverkan på fördelningsresultaten vid de ifrågavarande metoderna bestyrker också antagandet, att även om karteller skulle försökas i den utsträckning som vid metoderna är möjlig, verkningarna därav aldrig torde kunna få någon betydelse för den allmänna tendensen vid mandatens fördelning vid valen. De fall där man kan räkna med någon praktisk effekt av kartellbildningen gälla i huvudsak de minsta valkretsarna, i vilka av naturliga skäl å ena sidan möta de största svårigheterna för mindre partier att vart för sig bli representerat vid valen och å andra sidan valförhållandena vanligen kunna lättare överblickas än i större kretsar.

Förut har framhållits att de jämkade uddatalsmetoderna I (1.25) och II (1.3) till sina verkningar mycket nära överensstämmer med uddatalsmetoden med 60 procent spärr. De anförda slutsatserna om kartellsystemets inverkan på mandatfördelningen gällande uddatalsmetoden med spärr och Droops metod kunna därför överflyttas på de nämnda två jämkade metoderna.

Vad angår den jämkade uddatalsmetoden med 1.5 som första divisor framgick av den gjorda undersökningen, att möjligheterna för partier att genom kartell försätta sig i ett bättre läge icke elimineras i samma utsträckning som vid de övriga av undersökningen berörda metoderna. Vidare konstaterades att partierna vid denna metod ej heller utsätta sig för samma risker att förlora mandat till följd av sådan samverkan. De större utsikterna till mandatvinst genom kartellförfarandet voro dock enligt under-

sökningen icke tillnärmelsevis av den omfattning som vid tillämpning av den d'Hondtska fördelningsregeln. Vad sålunda påtalats angående den jämkade uddatalsmetoden med 1.5 som första divisionstal måste helt naturligt i viss utsträckning gälla även beträffande uddatalsmetoden (III) med 1.4 som första divisor.

Vid landstingsvalen förekomma för närvarande åtskilliga valkretsar med ett mycket begränsat mandatantal. Som i tidigare sammanhang framhållits är risken för kartellbildning alltid störst i sådana mindre kretsar. Vid de valmetoder, vilka — i motsats till d'Hondts metod — endast i särskilda fall kunna bereda partier någon fördel vid kartellbildning samtidigt med att detta förfarande medför en mer eller mindre påtaglig risk för minskad mandattilldelning, torde å andra sidan förhållandena vid landstingsvalen ännu mindre än fallet är vid andrakammarvalen inbjuda till någon mera allmän valsamverkan mellan partier. Det betydande antalet valkretsar och de för kretsarna skiftande partiförhållandena måste tvärtom i detta hänseende verka starkt avhållande. Om vidare enligt utredningens förslag en viss förstoring av särskilt de minsta landstingskretsarna genomföres, måste även förutsättningarna för valsamverkan i enstaka valkretsar bli mera sällsynta vid de ifrågavarande valsystemen.

Av det sagda framgår att såväl vid de jämkade uddatalsmetoderna I, II och III som vid Droops metod kartell under alla förhållanden icke torde kunna få användning vid landstingsvalen annat än i ett mindre antal valkretsar, medan vid den hittills tillämpade valordningen detta varit fallet i samtliga kretsar. De olägenheter vilka kunna vara förbundna med ett allmänt ingående av valkarteller behöva därför icke befaras, och

över huvud taget kan kartellbildningen icke väntas erhålla någon större betydelse vid dessa nya fördelningsmetoder. Envar av de fyra här behandlade valmetoderna torde således uppfylla önskemålet att i huvudsak göra kartellerna överflödiga. Helt naturligt tillgodose därvid metoderna med lägre spärr för första mandatet — jämkade uddatalsmetoderna I och II — mera fullständigt detta krav än de fördelningsregler som i högre grad gynna de största väljargrupperna.

I samma mån som önskemålet att undgå valkarteller mera fullständigt uppfylles, kan å andra sidan risken för en verklig eller valtaktisk partisplittring åtminstone i någon mån framträda. Vid varje direkt fördelningsmetod, vilken icke lämnar samma företräde åt stora väljargrupper som den d'Hondtska regeln, kan det sålunda inträffa att partier genom uppdelningar vid valen i särskilda fall *skulle kunna* — om röstningsresultatet kunde på förhand beräknas — bereda sig en förmånligare ställning än som eljest skulle tillkomma dem. Detta kan icke heller helt uteslutas vid de här behandlade metoderna. Som framgår av undersökningen av nämnda fördelningssystemens verkningar vid landstingsvalen, synas dock sådana möjligheter till mandatgivande partiuppdelningar icke föreligga annat än i undantagsfall.

I samband med utredningens prövning beträffande andrakammarvalen anförde utredningen i denna del följande synpunkter, vilka även äga tillämpning såvitt rör landstingsvalen (SOU 1951: 58, s. 92).

Att även teoretiskt under alla omständigheter utesluta nämnda möjlighet torde endast kunna ske vid en valmetod, vilken genomgående lämnar sådant företräde åt större grupper som den d'Hondtska metoden. Emellertid torde de nu avsedda fallen, där en formell uppdelning av ett parti

verkligen skulle löna sig, vara sällsynta. För att kunna begagna dem fordras även förmåga att med tillräcklig säkerhet förutse valdeltagandet och utfallet av röstningen i skilda hänseenden. Man kan därjämte ställa sig tvivlande till, om praktiska möjligheter föreligga att på önskat sätt vid valet genomföra en uppdelning av de röstande i olika grupper.

Vid angivna förhållanden anser utredningen, att någon verklig fara icke föreligger för valmanövrer av antytt slag vid tillämpning av ifrågavarande metoder. Utredningen vill dock i anslutning till vad nu anförts framhålla, att i samma mån som fordringarna för ett partis första mandat bli större, minskas risken för någon form av partiuppdelning. Som nyss påtalats kan därvid å andra sidan vidmakthållas en viss strävan till kartellbildning.

I fråga om den tekniska konstruktionen överensstämmer uddatalsmetoden såtillvida med d'Hondts metod, att mandatfördelningen grundas på en direkt jämförelse mellan för varje parti enligt rösttalen beräknade serier av jämförelsetal, vilka icke kunna påverkas av sådana röster som avgivits för andra partier. Förfarandet är därvid för vardera metoden fullt enhetligt. Även när uddatalsmetoden — såsom skett vid de jämkade uddatalsformerna — kompletteras med en i det första divisionstalet inlagd spärr, bibehålles enhetligheten i mandatutdelningsförfarandet. Vid Droops metod däremot medger huvudregeln ej alltid en fullständig fördelning av mandaten. En särskild, kompletterande regel måste för detta ändamål tillgripas. Vid den sistnämnda metoden kan vidare mandatfördelningen i viss mån bliva beroende av det totala röstutfallet i valkretsen. I nu berörda avseenden måste de jämkade uddatalsmetoderna vara att föredraga framför Droops system. Däremot synes det beträffande Droops metod — som dock i ett fåtal fall kan

ge mandat åt ett parti på även tämligen lågt rösttal — icke förefinnas något praktiskt behov av en särskild spärranordning, detta eftersom Droops metod på sätt nyss anmärkts i allmänhet gynnar stora partier.

Vad slutligen beträffar det praktiska tillvägagångssättet vid mandatfördelningsproceduren enligt de ifrågavarande fyra metoderna innebär denna i varje fall icke någon komplicerad förhållande till vad nu gäller. De jämkade uddatalsvarianterna äga härvid det företrädet framför Droops metod att de tekniskt utformats på liknande sätt som det nu tillämpade d'Hondtska systemet.

På sätt redan påpekats vid angivande av de allmänna utgångspunkterna för en valreform tala starka skäl för att samma grundprinciper i fråga om fördelningsmetoden såvitt möjligt skola gälla vid andrakammar- och landstingsvalen. Den verkställda undersökningen visar att — ehuru vissa skiljaktigheter föreligga mellan de här behandlade metoderna — var och en av *de jämkade uddatalsmetoderna I, II och III* med resp. 1.25, 1.3 och 1.4 som första divisionstal samt *Droops metod* från olika synpunkter kan anses lämplig att vid en reform av valordningen för landstingsvalen ersätta den hittills gällande d'Hondtska fördelningsregeln. De olika avseenden i vilka den ena eller den andra av dessa valmetoder kan anses äga ett visst företräde, ha i det föregående redovisats.

I sitt förslag till valsysteem för andrakammarvalen har utredningen stannat

för uddatalsmetoden kombinerad med en spärranordning, enligt vilken minst 60 % av den s. k. valkvoten erfordras för erhållande av ett mandat. Som i detta betänkande tidigare framhållits motsvarar detta nära jämkad uddatalsmetod II (1.3 som första divisionsstal). Det hade med utgångspunkt därifrån givetvis legat närmast till hands för utredningen att stanna för denna jämkade uddatalsmetod beträffande landstingsvalen. Emellertid har jämkad uddatalsmetod III (1.4 som första divisionstal) godkänts för andrakammarvalen under innevarande mandatperiod och beslut om vilken valmetod, som skall tillämpas efter periodens utgång, kommer att fattas inom närmaste tiden. Vidare tala mycket starka skäl för att samma valmetod bör gälla vid andrakammar- och landstingsval. Med hänsyn till dessa omständigheter anser sig utredningen nu icke böra generellt förorda någon av de nämnda valmetoderna för tillämpning vid landstingsvalen. Slutlig ställning till detta spörsmål torde böra tagas först i samband med den definitiva utformningen av valordningen för valen till riksdagens andra kammare. Härvid kunna även de av utredningen ovan framförda synpunkterna vinna beaktande. Vid en sådan reform av valsättet vid landstingsvalen bör även frågan, om en eller flera väljarbeteckningar skola tillåtas vid valen, upptagas till prövning.

På grund av det anförda har utredningen ej heller utarbetat förslag till lagbestämmelser angående fördelningsmetoden vid landstingsval.

RESERVATIONER

1) *Av herr Wallentheim:*

Under de diskussioner som förts inom utredningen ha icke förebragts några sådana skäl att mera betydande ändringar i nu gällande grunder för valkretsindelning och mandatfördelningsmetod vid landstingsval kunna anses motiverade.

Den omständigheten att folkmängden successivt förändras genom ökning eller minskning synes naturligen icke utgöra något motiv för förändringar i gällande grunder för valkretsindelningen. I vissa fall tillväxer folkmängden; blir tillväxten så stor att därigenom en delning av valkretsen måste äga rum, må så ske, något som också förutsattes i nu gällande lagstiftning. Sjunker åter folkmängden med minskat mandatantal som följd, synes icke heller därigenom skäl föreligga att bygga upp en valkretsindelning efter nya principer.

Antalet valkretsar där enligt gällande indelningsprinciper mandatantalet är eller kan tänkas bli mycket ringa är under alla förhållanden så obetydligt, att denna omständighet i det stora hela icke påverkar det samlade valresultatet för riket. Sådana förändringar i folkmängden komma alltid att ske, att man efter hand måste jämka omfattningen av en del valkretsar för att de uppdragna gränslinjerna för kretsarnas storlek — hur dessa än närmare utformats — ej skola överskridas.

Praktiskt taget alla torde väl vara överens om att vid de kommunala va-

len — landstingsval som fullmäktigval — mandatfördelningen bör ske efter proportionella grunder. Att samtliga mandat inom vederbörande valkrets skulle tillfalla den grupp som vid valet uppnår det högsta röstetalet skulle medföra en icke önskvärd ensidighet i sammansättningen av de beslutande församlingarna. En sådan utveckling kan ju däremot knappast uppkomma vid ett andrakammarval, där tekniska möjligheter lära förefinnas att på de flesta håll skapa enmansvalkretsar och där de vitt skilda grupperingar som sedan gammalt möta inom olika delar av riket på grund av växlande socialekonomiska förhållanden och traditionellt utbildade uppfattningar, ge utrymme för stora skiftningar. Därtill kommer att ett riksdagsval även utgör ett ställningstagande direkt till regeringsproblemet medan ett kommunalval icke alls har denna karaktär.

Att låta valen till första kammaren så påverka grunderna för landstingsvalen att man i sin strävan att skapa matematisk proportionalitet offrar i och för sig viktiga principer för dessa senare val synes icke lämpligt.

Nu gällande grunder för valkretsindelningen m. m. vid landstingsval synas från proportionell synpunkt i stort sett ge tillfredsställande resultat. Att det största partiet i regel blir något överrepresenterat synes icke kunna anses vare sig stötande eller orimligt. Att åter ibland för de mindre partiernas vid-

kommande en viss disproportion mellan röster och mandat kan uppstå med nuvarande regler, är uppenbart. Men sådana situationer uppstå ibland för det ena och ibland för det andra partiet. I det långa loppet lär även här en viss utjämning ske. Från riksdagens sida har icke heller begärts några förslag till ändrade grunder i dessa hänseenden.

Kravet på proportionalitet lär icke rimligen böra drivas längre än att mandatfördelningen i stort någorlunda väl svarar mot antalet på de olika partierna avgivna röster. En strävan att en mandatfördelning skall ske efter praktiskt taget full matematisk proportionalitet leder i olika hänseenden till sådana konsekvenser att genomförandet i praktiken av åtgärder i sådan riktning icke kan rekommenderas.

Det av kommitténs majoritet förordade förslaget innebär ett betydande steg mot en olycklig utveckling och kan därför icke biträdas från min sida.

Den justering i nu gällande grunder, som jag kan ansluta mig till, skulle vara att stad icke ovillkorligen behöver bilda egen valkrets så fort den nått över 15 000 invånare och att stad, som icke äger rätt att bilda egen valkrets, förenas med omgivande landsbygd och under inga förhållanden förenas med annan, icke angränsande stad. Möjligen skulle vissa regler behöva utformas för att stad icke må i mera märkbar omfattning dominera inom en sådan valkrets.

Beträffande frågan om att ändra valmetoden så att kartellbildningar skulle göras överflödiga får jag hänvisa till de principiella synpunkter jag tillåtit mig framföra i utredningens delbetänkande angående andrakammarvalen (SOU 1951:58 s. 99 ff).

2) Av herrar Bergvall och Håstad:

Vi kunna underskriva många av de slutsatser, vartill kommittén kommit vid

analyserandet av olika valmetoders verkningar, men vi kunna ingalunda underskriva alla. Detta gäller i första hand kommitténs underkännande av varje system byggt på principen om tilläggsmandat. Det gäller i andra hand kommitténs förslag ifråga om valkretsar. Även på vissa andra punkter i betänkandet kunna vi i anslutning därtill inte ansluta oss till vad majoriteten uttalat.

Dessa differenser botten alla i en från kommittémajoriteten avvikande grundsyn på valsätsproblemet. I likhet med vad vi i ett särskilt yttrande hävdade när det gällde kommitténs betänkande rörande valsättet till andra kammaren anse vi att valsättet till landstingen bör utformas på ett sådant sätt att det garanterar största möjliga rättvisa mellan partierna. Vi upprepa vad vi då anförde:

En rättvis representation för de partier som representera väsentliga folkmeningar och företräda idéer av betydelse för det politiska tänkandet, synes oss i och för sig vara ett lika naturligt som eftersträfvansvärt mål. De ojämnheter, som uppkommit under den hittillsvarande valmetoden, även efter minskningen på 20-talet av valkretsarnas antal, ha varit så framträdande och så irrationella att deras avskaffande måste framstå såsom ett verkligt demokratiskt krav; ett konserverande av dessa ojämnheter skulle nämligen innebära att medborgarnas röster faktiskt skulle graderas eller ges olika värden. Endast om valmetoden skulle väsentligt försvåra regeringsproblemet lösning, kan principen om mandatens rättvisa fördelning vara i behov av inskränkning. Så långt äro vi villiga till en jämkning, att ett valsätt, byggt på utjämningsförfarande, också enligt vår mening bör kombineras med spärrar mot uppkomsten av småpartier. I övrigt har det enligt vår uppfattning icke kunnat påvisas, att det svenska styrelsesättet skulle ha fungerat sämre, om ett rättvist valsystem tillämpats under de sista årtiondena, eller att det under nämnda förutsättning skulle komma att fungera sämre i framtiden. Från demokratiska utgångspunkter är den tan-

ken oss fullkomligt främmande, att det skulle kunna vara en verklig styrka för ett land att ha ett sådant valsätt, som gör det i vissa situationer icke blott möjligt utan t. o. m. lätt för en minoritet i folket att ernå majoritet i andra kammaren. När nu även sådana, som tidigare motsatt sig varje steg i mandatutjämnande riktning, för att få bort kartellväsendet äro beredda att omreglera valmetoden, borde steget därför ha tagits fullt ut, så att valreformen garanterat alla större meningsriktningar en så rättvis representation som möjligt.

Vi vilja härtill foga att vi när det gäller landstingen än mindre än ifråga om riksdagens andra kammare kunna godtaga den idé, som kom till uttryck i propositionen om valsättet till andra kammaren vid 1952 års riksdag, nämligen att kravet på en stark regering gjorde en viss överrepresentation för det största partiet ej blott tillbörlig utan även önskelig. För det första existerar det icke i avseende på landstingen något »regeringsproblem»; landstingens förvaltningsutskott väljes ju proportionellt, och vederligen ha krav på övergång till någon sorts landstingsparlamentarism inte ifrågasatts. För det andra är det icke säkert att ett och samma parti är eller kommer att bli det största i alla landsting eller än mindre att det från rikssynpunkt största partiet alltid när en sådan röstsiffra, som ger detta en självklar rätt att bilda den nationella regeringen och därmed grunda krav på en övervikt i fråga om förstakammandat. För det tredje måste man ihågkomma att en överrepresentation för ett parti i landstingen lätt leder till en fördubblad överrepresentation för detsamma när valproceduren upprepas vid valen till första kammaren, såsom erfarenheterna alltifrån det proportionella valsysteemets införande för mer än fyrtio år sedan visat. Redan dessa omständigheter göra det tydligt att varje »parlamentarisk» intressesynpunkt när

det gäller landstingsval saknar objektivt hållbart underlag.

Häruöver må det understrykas att själva den tanken att en viss överrepresentation skulle fylla en högre politisk funktion i ett proportionellt valsystem leder till konsekvenser, som äro absolut oförenliga med proportionalismens idé. Omsatt i praktiken och till sina yttersta konsekvenser innebär nämligen denna tanke att legala möjligheter skola skapas för ett parti, som ej äger majoritet i folket, att ernå majoritet i andra kammaren eller i landstingen eller i vilken annan församling det vara månne. Denna situation är ej blott teoretisk utan den kan inträffa när som helst då läget är så jämnt att ett parti närmar sig 50 % av rösterna. Denna situation är så långt ifrån sällsynt att den tvärtom numera är vanlig ej blott i vårt land utan även i de allra flesta andra med oss jämförbara länder.

Från dessa utgångspunkter kunna vi icke acceptera de slutsatser, vartill kommittén kommit när den haft att bedöma resultaten av ett system med tilläggsmandat, byggt på principen om återgång av ett tilläggsmandat till varje valkrets inom landstingsområdet. Det framgår med full tydlighet av utredningen, att intet annat valsätt ger ett urproportionalistisk synpunkt så alltigenom jämnt och rättvist resultat som tilläggsmandatsystemet. Ett proportionellt lika rättvist utslag skulle också kunna vinnas genom ett system med tilläggsmandat grundat på en lista per parti för hela landstingsområdet, vilken skulle motsvara den för andrakammarval diskuterade rikslistan och från vilken partierna skulle besätta sina tilläggsmandat. Det skall gärna medges att det i utredningen redovisade systemet med återgång av tilläggsmandaten till valkretsarna med ett mandat för envar krets kan leda till att det sista tilläggs-

mandatet (eller möjligen de sista tilläggsmandaten) kommer att litet slumpartat falla ut på valkretsarna oberoende av vederbörande partis styrka just där. Det är dock orimligt att tillmäta denna synpunkt en så avgörande vikt som skett. Den svårighet, som skulle uppstå, är exakt densamma som den, varmed man i det danska mandatutjämnings-systemet alltid haft att räkna; veterligen har denna svårighet i vårt södra grannland aldrig vållat vare sig partierna eller väljarna några bekymmer, och det gamla valsystemet har ju utan strid överförts till den nya grundlov, som det danska folket nyligen antog vid folkomröstningen.

Detta »skönhetsfel» hos ett tilläggs-system med mandatåtergång, som kommittén trots sig finna, skall dessutom givetvis vägas mot de fördelar, som oavvisligen äro förknippade med samma system. Vi vilja här sålunda än en gång understryka, att ett utjämnings-system av den ena eller andra formen ger det ostridigt jämnaste och bästa proportionella utslaget. Det skänker vidare det största partiet den säkraste borgen mot underrepresentation och minskar varje partis risker för ogynnsamma slumpverkningar. Det ger alla partier inom landstingsområdet ungefär samma utsikter till mandat oavsett om de råka ha sina röster koncentrerade till något visst område eller några vissa områden eller om rösterna äro tämligen jämnt fördelade över hela landstingskommunen. Det skapar den säkraste garantien för ett överflödiggörande av de karteller, som det ju varit en uppgift för den tänkta valreformen att åstadkomma. En samverkan mellan två eller flera partier under en neutral partibeteckning leder nämligen till att dessa partiers överskottsroster inte kunna tillföras partierna vid fördelningen av tilläggsmandaten. Det undgår varje mot-

svarighet till de svagheter, som vidlåda valsystemet byggda på valkvot och som ta sig uttryck däruti att fördelningen av mandaten göres beroende av röstetalen hos små partier, även när dessa tal äro så låga att ifrågavarande partier sakna alla utsikter att tillkämpa sig ett mandat. Det har slutligen den fördelen att varje väljare kan rösta efter sin övertygelse oavsett om hans parti just i den valkretsen har vinstutsikter eller inte; en av de största nackdelarna med uddatalsmetoden visade sig vid 1952 års val nämligen vara att massor av väljare blevo villrådiga hur de skulle rösta när deras parti troddes ha långt till ett första eller ett nytt mandat, och denna olägenhet framträdde långt större och mera irriterande än vad man i förväg räknat med. Vilken form av tilläggsmandatsystem man än väljer, synes vad vi här ovan framhållit tydligt ge vid handen att detta system i det stora hela är överlägset andra diskuterade valsätt. Vi kunna därför inte finna annat än att kommittén vid sin bedömning låtit leda sig av gamla, förlegade, sakligt ohållbara fördomar när den så kategoriskt utdömt metoder med utjämnning via tilläggsmandat.

I vårt särskilda yttrande rörande valsättet till andra kammaren uttalade vi oss till förmån för spärrar mot uppkomsten av småpartier, vilkas existens enligt erfarenheter utomlands kunde försvåra en lösning av regeringsproblemet. Vad landstingen beträffar föreligger ingen liknande problemställning, varför vi icke kunna finna något behov av motsvarande spärrar där vara förhanden, så mycket mindre som eventuella dylika småpartier eller »skvättpartier» torde sakna varje möjlighet att vinna mandat vid landstingens val till första kammaren.

Vår slutsats av vad ovan anförts är att kommittén bort rekommendera infö-

rande av ett system med tilläggsmandat vid landstingsvalen samt i anslutning härtill utarbета lagförslag rörande den lämpligaste metoden härvidlag.

Skulle det emellertid fortfarande — trots anvisningarna om tilläggsmandat från 1949 års konstitutionsutskott med anledning av motionen då från bondeförbundshåll — visa sig politiskt omöjligt att nå fram till en lösning av valsättsfrågan enligt den av oss skisserade linjen, återstår att diskutera en lösning enligt den modifierade uddatalsmetodens principer. Det siffermaterial, som återfinnes i utredningen, gör det emellertid enligt vår mening än tydligare än vid 1952 års riksdag att talet 1.4 som första divisor är för stort. Ett villkor är därför att divisorn göres mindre i enlighet med siffermaterialets tydliga anvisningar.

Vad slutligen valkretsfrågan beträffar, är dennas lösning enligt vår mening helt och hållet avhängig av lösningen av spörsmålet om valsättet. Om ett system med tilläggsmandat införes eller om någon annan nöjaktig eller godtagbar form av mandatutjämning lagfästes, blir problemet om valkretsarnas storlek av mera underordnad betydelse. I dylikt fall erbjuder kommittéförslaget en i huvudsak acceptabel lösning av valkretsfrågan, även om vi under kommitténs överläggningar förordat att den övre

gränsen för mandattalet ej behövt fixeras till 11 utan bort höjas något för att ge landstingen friare utrymme till eget beprövande vid valkretsregleringen. Om valsättsproblemet däremot ej löses på ett sådant sätt, som möjliggör en rättvis mandatfördelning, måste valkretsarna enligt vår mening göras betydligt större än som nu föreslås, varvid både minimi- och maximaltalen för kretsarnas mandat väsentligt måste höjas. Detta måste föranleda en total revision av hithörande stadganden i vallagen och ej stanna blott vid de jämkningar, varuti betänkandet utmynnar. Då vi emellertid äro klart medvetna om att en avsevärd förstoring av valkretsarna stöter på många valgeografiska och valpsykologiska svårigheter och då enbart en utvidgning av valkretsarna ej skänker tillräcklig garanti för proportionell rättvisa, såvitt inte kretsarna ges en helt annan och större omfattning än som sedan gammalt gällt, finna vi valsättsfrågan vara av primär betydelse i jämförelse med valkretsfrågan och se i detta förhållande en uppfordran till statsmakterna att nu bringa den förra till en sådan lösning som motsvarar rättmätiga krav på demokratisk rättvisa och därigenom är ägnad att avföra frågan om valmetoden från det partipolitiska stridsfältet.

SÄRSKILT YTTRANDE

Av herrar Olsson och Skoglund:

Vid utformandet av utredningens betänkande rörande det proportionella valsättet vid val till riksdagens andra kammare uttalade vi, att vi för vår del funnit att Droops metod ur betydelsefulla synpunkter måste anses överlägsen andra då ifrågasatta valmetoder. De beräkningar rörande utfallet av olika valmetoder vid landstingsvalen, som gjorts inom utredningen, ha ytterligare

styrkt oss i denna vår uppfattning. Då emellertid någon enighet ej kunnat vinnas rörande denna metod, då vid andrakammarvalen redan tillämpats en jämkad uddatalsmetod och då frågan om valsätt vid landstingsvalen lämpligen bör behandlas och avgöras i samband med slutligt ställningstagande till frågan om valsättet vid andrakammarvalen, ha vi accepterat vad utredningen anfört i valsättsfrågan.

Över- och underrepresentation för partierna vid landstingsvalen sedan den allmänna kommunala rösträttens införande.

(Fullständig proportionalitet uträknad enligt d'Hondts metod å partiernas samlade rösttal i riket.)

Partier	Röster	Mandat enl. fullständig riksproportionalitet	Erhållna mandat	Överrepresentation (+) och underrepresentation (-)
1. 1919 års val.				
Högern	357.622	260	266	+ 6
Jordbr. riksförb.	112.096	81	80	- 1
Bondeförbundet	123.549	89	94	+ 5
Liberala	414.117	301	291	- 10
Socialdemokrater	420.485	306	321	+ 15
Vänstersocialister	91.064	66	51	- 15
				S:a ± 26
2. 1922 års val.				
Högern	270.209	340	367	+ 27
Bondeförbundet	129.293	162	162	± 0
Liberala	168.195	211	193	- 18
Socialdemokrater	268.231	337	344	+ 7
Vänstersocialister	18.888	23	24	+ 1
Kommunister	39.006	49	32	- 17
				S:a ± 35
3. 1926 års val.				
Högern	323.754	304	326	+ 22
Bondeförbundet	172.394	161	164	+ 3
Liberala	28.594	26	20	- 6
Frisinnade	179.045	168	161	- 7
Socialdemokrater	458.293	430	441	+ 11
Kommunister	40.109	37	14	- 23
				S:a ± 36
4. 1930 års val.				
Högern	388.450	303	329	+ 26
Bondeförbundet	227.409	177	187	+ 10
Liberala	25.277	19	14	- 5
Frisinnade	187.053	145	124	- 21
Socialdemokrater	574.377	448	469	+ 21
Kommunister	52.421	40	9	- 31
				S:a ± 57

Partier	Röster	Mandat enl. fullständig rikspropor- tionalitet	Erhållna mandat	Överrepresentation (+) och underrepresenta- tion (-)
5. 1934 års val.				
Högern	378.044	257	279	+ 22
Bondeförbundet	279.174	190	212	+ 22
Folkpartiet	213.129	145	120	- 25
Socialdemokrater	696.480	475	508	+ 33
Socialister	58.854	40	12	- 28
Kommunister	42.226	28	9	- 19
Nationalsocialister ...	8.754	5	—	- 5
				<u>S:a ± 77</u>
6. 1938 års val.				
Högern	344.672	192	194	+ 2
Bondeförbundet	328.834	183	176	- 7
Folkpartiet	253.926	141	127	- 14
Socialdemokrater	1.024.851	573	635	+ 62
Socialister	34.364	19	2	- 17
Kommunister	65.980	36	15	- 21
Nationalsocialister ...	9.925	5	—	- 5
				<u>S:a ± 64</u>
7. 1942 års val.				
Högern	361.116	183	184	+ 1
Bondeförbundet	380.851	193	211	+ 18
Folkpartiet	281.295	142	130	- 12
Socialdemokrater	1.147.528	581	611	+ 30
Kommunister	109.224	55	18	- 37
				<u>S:a ± 49</u>
8. 1946 års val.				
Högern	337.865	154	137	- 17
Bondeförbundet	452.498	206	242	+ 36
Folkpartiet	383.942	175	185	+ 10
Socialdemokrater	1.169.846	535	564	+ 29
Kommunister	242.919	111	53	- 58
				<u>S:a ± 75</u>
9. 1950 års val.				
Högern	332.055	136	100	- 36
Bondeförbundet	464.927	190	218	+ 28
Folkpartiet	578.088	237	261	+ 24
Socialdemokrater	1.459.349	598	617	+ 19
Kommunister	124.760	51	16	- 35
				<u>S:a ± 71</u>

Jämförelse mellan riksresultaten för skilda mandatfördelningssystem vid landstingsvalen 1942—1950.

(Siffror inom parentes ange summan av avvikelserna från en fullt proportionell fördelning inom landstingsområdena.)

1. Fullständig proportionalitet (d'Hondts metod med varje landstingsområde som en valkrets).

Partier	1942	1946	1950
H	180	151	129
B	193	205	191
F	136	172	234
Sd	596	548	616
K	49	105	42
S:a	1154	1181	1212

2. Faktiska valutslaget.

H	184 (+4)	137 (—14)	100 (—29)
B	211 (+18)	242 (+37)	218 (+27)
F	130 (—6)	185 (+13)	261 (+27)
Sd	611 (+15)	564 (+16)	617 (+1)
K	18 (—31)	53 (—52)	16 (—26)
S:a	1154 (± 37)	1181 (± 66)	1212 (± 55)

3. D'Hondts metod (utan karteller).

H	144 (—36)	106 (—45)	78 (—51)
B	193 (± 0)	220 (+15)	192 (+1)
F	101 (—35)	147 (—25)	217 (—17)
Sd	695 (+99)	641 (+93)	707 (+91)
K	21 (—28)	67 (—38)	18 (—24)
S:a	1154 (± 99)	1181 (± 108)	1212 (± 92)

4. Uddatalsmetoden.

H	195 (+15)	157 (+6)	145 (+16)
B	186 (—7)	209 (+4)	190 (—1)
F	148 (+12)	181 (+9)	233 (—1)
Sd	585 (—11)	533 (—15)	612 (—4)
K	40 (—9)	101 (—4)	32 (—10)
S:a	1154 (± 27)	1181 (± 19)	1212 (± 16)

5. Uddatalsmetoden med spärr.

Partier	1942	1946	1950
H	181 (+1)	138 (-13)	119 (-10)
B	191 (-2)	215 (+10)	194 (+3)
F	126 (-10)	165 (-7)	235 (+1)
Sd	628 (+32)	578 (+30)	639 (+23)
K	28 (-21)	85 (-20)	25 (-17)
S:a	1154 (± 33)	1181 (± 40)	1212 (± 27)

6. Jämkad uddatalsmetod I (1.25).

H	186 (+6)	140 (-11)	122 (-7)
B	193 (± 0)	215 (+10)	194 (+3)
F	129 (-7)	169 (-3)	235 (+1)
Sd	615 (+19)	570 (+22)	635 (+19)
K	31 (-18)	87 (-18)	26 (-16)
S:a	1154 (± 25)	1181 (± 32)	1212 (± 23)

7. Jämkad uddatalsmetod II (1.3)

H	183 (+3)	136 (-15)	117 (-12)
B	193 (± 0)	216 (+11)	196 (+5)
F	128 (-8)	168 (-4)	234 (± 0)
Sd	620 (+24)	575 (+27)	642 (+26)
K	30 (-19)	86 (-19)	23 (-19)
S:a	1154 (± 27)	1181 (± 38)	1212 (± 31)

8. Jämkad uddatalsmetod III (1.4).

H	176 (-4)	130 (-21)	104 (-25)
B	194 (+1)	220 (+15)	197 (+6)
F	123 (-13)	162 (-10)	233 (-1)
Sd	634 (+38)	585 (+37)	656 (+40)
K	27 (-22)	84 (-21)	22 (-20)
S:a	1154 (± 39)	1181 (± 52)	1212 (± 46)

9. Droops metod.

H	178 (-2)	134 (-17)	115 (-14)
B	191 (-2)	211 (+6)	191 (± 0)
F	122 (-14)	165 (-7)	227 (-7)
Sd	634 (+38)	584 (+36)	654 (+38)
K	29 (-20)	87 (-18)	25 (-17)
S:a	1154 (± 38)	1181 (± 42)	1212 (± 38)

10. Metod med ett tilläggsmandat per valkrets.

Partier	1942	1946	1950
H	177 (-3)	147 (-4)	128 (-1)
B	188 (-5)	202 (-3)	190 (-1)
F	135 (-1)	168 (-4)	232 (-2)
Sd	608 (+12)	564 (+16)	622 (+6)
K	46 (-3)	100 (-5)	40 (-2)
S:a	1154 (± 12)	1181 (± 16)	1212 (± 6)

Skilda alternativ till ändrad valkretsindelning. Jämförelse mellan riksr resultaten för olika mandatfördelningsmetoder vid 1946 och 1950 års val.

(Siffror inom parentes ange summan av avvikelserna från en fullt proportionell fördelning inom landstingsområdena.)

1. Fullständig proportionalitet (d'Hondts metod med varje landstingsområde som en valkrets).

Partier	157 kretsar	159 kretsar	139 kretsar
	1946	1950	1950
H	144	126	126
B	201	185	183
F	166	229	227
Sd	533	603	596
K	103	41	41
S:a	1147	1184	1173

2. D'Hondts metod med vid valen tillämpade karteller.

H	134 (—10)	105 (—21)	106 (—20)
B	230 (+29)	207 (+22)	199 (+16)
F	184 (+18)	248 (+19)	251 (+24)
Sd	540 (+7)	607 (+4)	599 (+3)
K	59 (—44)	17 (—24)	18 (—23)
S:a	1147 (± 54)	1184 (± 45)	1173 (± 43)

3. D'Hondts metod (u t a n karteller).

H	116 (—28)	90 (—36)	92 (—34)
B	210 (+9)	185 (± 0)	181 (—2)
F	146 (—20)	218 (—11)	220 (—7)
Sd	604 (+71)	672 (+69)	661 (+65)
K	71 (—32)	19 (—22)	19 (—22)
S:a	1147 (± 80)	1184 (± 69)	1173 (± 65)

4. Jämka d u d d a t a l s m e t o d I (1.25)

H	143 (—1)	128 (+2)	124 (—2)
B	206 (+5)	186 (+1)	186 (+3)
F	166 (± 0)	240 (+11)	242 (+15)
Sd	543 (+10)	605 (+2)	594 (—2)
K	89 (—14)	25 (—16)	27 (—14)
S:a	1147 (± 15)	1184 (± 16)	1173 (± 18)

Partier	157 kretsar 1946	159 kretsar 1950	139 kretsar 1950
5. Jämkaad uddatalsmetod II (1.3).			
H	141 (—3)	124 (—2)	121 (—5)
B	208 (+7)	188 (+3)	187 (+4)
F	164 (—2)	239 (+10)	241 (+14)
Sd	546 (+13)	610 (+7)	600 (+4)
K	88 (—15)	23 (—18)	24 (—17)
S:a	1147 (± 20)	1184 (± 20)	1173 (± 22)

6. Jämkaad uddatalsmetod III (1.4).

H	137 (—7)	113 (—13)	113 (—13)
B	211 (+10)	189 (+4)	188 (+5)
F	162 (—4)	238 (+9)	241 (+14)
Sd	552 (+19)	622 (+19)	607 (+11)
K	85 (—18)	22 (—19)	24 (—17)
S:a	1147 (± 29)	1184 (± 32)	1173 (± 30)

7. Droops metod.

H	138 (—6)	115 (—11)	114 (—12)
B	203 (+2)	189 (+4)	187 (+4)
F	160 (—6)	225 (—4)	227 (± 0)
Sd	556 (+23)	629 (+26)	618 (+22)
K	90 (—13)	26 (—15)	27 (—14)
S:a	1147 (± 25)	1184 (± 30)	1173 (± 26)

Utkast A till valkretsindelning vid landstingsval; 159 valkretsar.

Stockholms län.

(Vid 1950 års val 12 kretsar och 73 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm. ¹
1 Norra Roslags domsaga med Östhammars o. Öregrunds städer ...	27636	6	26770	6	of
2 Mellersta Roslags domsaga med Norrtälje stad samt Stockholms läns västra domsaga (utom Upplands-Väsby kommun) med Sigtuna stad	43322	9	43231	9	
3 Sollentuna o. Färentuna domsaga (utom Sundbybergs stad) samt Upplands-Väsby kommun	36497	8	40249	9	
4 Stocksunds, Danderyds o. Täby köpingar, Österåkers o. Ljusterö kommuner samt Djursholms o. Vaxholms städer	37356	8	40498	9	
5 Boo, Gustavsbergs, Värmdö o. Djurö kommuner, Saltsjöbadens köping samt Nacka stad	31752	7	34899	7	of
6 Tyresö, Dalarö, Österhaninge, Västerhaninge, Sorunda o. Ösmo kommuner samt Nynäshamns stad	24877	5	26168	6	of
7 Huddinge, Botkyrka, Salems, Grödinge, Östertälje, Turinge o. Järna kommuner	39795	8	42184	9	of
8 Solna stad	35466	8	38682	8	of
9 Södertälje stad	23959	5	26163	6	of
10 Lidingö stad	19150	4	21206	5	of
11 Sundbybergs stad	23721	5	25038	6	of
Hela landstingsområdet	343531	73	365088	80	

¹ Beteckningen *of* anger att valkrets enligt utkastet bibehållits oförändrad från den vid 1950 års val tillämpade indelningen; beteckningen *ung* att valkrets enligt utkastet ungefär överensstämmer med nämnda indelning men att viss jämkning skett med hänsyn till den fr. o. m. år 1952 ändrade kommunindelningen.

Uppsala län.

(Vid 1950 års val 5 kretsar och 33 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Uppsala läns södra domsaga (utom Bälinge, Vaksala o. Rasbo kommuner) samt Enköpings stad	34124	7	34420	7	
2 Bälinge, Vaksala, Rasbo, Olands, Dannemora, Vattholma, Björklinge o. Vendels kommuner	31042	7	30200	7	of
3 Tierps, Söderfors, Älvkarleby, Västlands, Österlövsta o. Hållnäs landskommuner samt Tierps köping	26068	6	26324	6	of
4 Uppsala stad	60428	13	64878	13	of
Hela landstingsområdet	151662	33	155822	33	

Södermanlands län.

(Vid 1950 års val 7 kretsar och 46 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Nyköpings domsaga med Trosa o. Oxelösunds städer	41948	9	40168	9	
2 Oppunda o. Villåttinge domsaga utom Katrineholms o. Flens städer	38174	8	38123	8	
3 Livgedingets domsaga med Strängnäs, Torshälla o. Mariefreds städer	42430	9	42708	9	
4 Nyköpings stad	17705	4	20867	5	of
5 Eskilstuna stad	51674	11	54728	11	of
6 Katrineholms o. Flens städer ...	18414	4	19540	4	
Hela landstingsområdet	210345	45	216134	46	

Östergötlands län.

(Vid 1950 års val nedannämnda 7 kretsar och 56 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Norsholms, Skärblacka, Hällestad, Hävla, Kvillinge o. Tjällmo kommuner samt Finspångs köping	35566	8	35996	8	of
2 Hammarkinds, Stegeborgs o. Skärkinds domsaga med Söderköpings stad samt Kolmårdens, V. o. Ö. Vikbolandets kommuner	32822	7	31112	7	of
3 Linköpings domsaga utom S. Valkebo kommun	35082	8	35436	8	of
4 Aska, Dals o. Bobergs domsaga (utom Tjällmo kommun) med Vadstena o. Skänninge städer, Folkunga, Alvastra o. Ödeshögs kommuner samt Boxholms köping	41035	9	40796	9	of
5 Kinda o. Ydre domsaga, S. Göstings, Vifolka o. S. Valkebo kommuner samt Mjölby stad	39098	8	38752	8	of
6 Linköpings stad	51907	11	56179	12	of
7 Motala stad	24035	5	25020	6	of
Hela landstingsområdet	259545	56	263291	58	

Jönköpings län.

(Vid 1950 års val 9 kretsar och 60 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Norra o. Södra Vedbo domsaga med Eksjö o. Tranås städer ...	45799	10	46589	10	
2 Tvetå, Vista o. Mo domsaga (utom Nässjö o. Huskvarna städer) med Gränna stad	35974	8	36127	8	ung
3 Villstads, Burseryds, Hylte, Unnaryds, Reftele o. Bredaryds kommuner samt Anderstorps o. Gislaveds köpingar	29402	6	30351	7	
4 Gnosjö, Forsheda, Bors, Rydaholms o. Klevshults kommuner, Skillingaryds o. Vaggeryds köpingar samt Värnamo stad	36648	8	37310	8	
5 Njudungs domsaga med Sävsjö o. Vetlanda städer	49365	10	49709	10	
6 Jönköpings stad	42428	9	45373	10	of
7 Nässjö o. Huskvarna städer ...	27180	6	28813	6	
Hela landstingsområdet	266796	57	274272	59	

Kronobergs län.

(Vid 1950 års val 6 kretsar och 33 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Åseda, Nottebäcks, Braås, Lenhovda, Älghults, Hälleberga, Ekeberga, Algutsboda, Rottne o. Lammhults landskommuner samt Åseda köping	32298	7	32047	7	
2 Almeboda, Ljuders, Ö. Torsås, Linneryds, S. Sandsjö, Väckelsångs, Urshults, Almundsryds, Mellersta Kinnevalds o. Bergunda kommuner samt Lessebo, Hovmantorps o. Tingsryds köpingar	39139	8	38820	8	
3 Västra Värends domsaga	29010	6	29043	6	ung
4 Sunnerbo domsaga med Ljungby stad	37758	8	37902	8	of
5 Växjö stad	19250	4	20714	5	of
Hela landstingsområdet	157455	33	158526	34	

Kalmar läns norra.

(Vid 1950 års val 3 kretsar och 21 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Tjusts domsaga o. Tuna kommun samt Västerviks stad	50686	11	50988	11	
2 Sevede o. Tunaläns domsaga (utom Tuna kommun) med Vimmerby stad samt Målilla, Virserums o. Mörlunda kommuner ...	42380	9	42381	9	of
Hela landstingsområdet	93066	20	93369	20	

Kalmar läns södra.

(Vid 1950 års val 6 kretsar och 32 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Norra Möre o. Stranda domsaga, Fagerhults, Högsby o. Fliseryds kommuner samt Oskarshamns stad	49524	10	50040	11	
2 Södra Möre domsaga med Nybro stad	40456	9	40831	9	ung
3 Ölands domsaga med Borgholms stad	25944	6	25848	6	of
4 Kalmar stad	26055	6	27474	6	of
Hela landstingsområdet	141979	31	144193	32	

Gotlands län.

(Vid 1950 års val nedannämnda 3 kretsar och 21 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Färösunds, Lärbro, Tingstäde, Dalhems o. Romaklosters kommuner samt Slite köping	22829	8	22450	8	of
2 Stenkumla, Klintehamns, Ljugarns, Stånga, Hemse, Havdhems o. Hoburgs kommuner ...	21746	8	21482	8	of
3 Visby stad	14342	5	14922	5	of
Hela landstingsområdet	58917	21	58854	21	

Blekinge län.

(Vid 1950 års val 6 kretsar och 34 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Östra o. Medelsta domsaga utom Ronneby stad	50475	11	48307	10	
2 Bräkne o. Karlshamns domsaga (utom Karlshamns stad) samt Listers o. Sölvesborgs domsaga (utom Sölvesborgs stad)	42044	9	41058	9	
3 Karlskrona stad	30654	7	33310	7	of
4 Karlshamns, Ronneby o. Sölves- borgs städer	21920	5	23877	5	of
Hela landstingsområdet	145093	32	146552	31	

Kristianstads län.

(Vid 1950 års val 8 kretsar och 56 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Södra Åsbo o. Bjäre domsaga med Ängelholms stad	36738	8	37100	8	ung
2 Norra Åsbo domsaga	32790	7	33722	7	of
3 Västra Göinge domsaga med Hässleholms stad	44386	9	44366	9	ung
4 Östra Göinge domsaga	29746	6	29549	6	ung
5 Villands samt Gärds o. Albo domsagor	53676	11	53851	11	
6 Ingelstads o. Järrestads domsaga med Simrishamns stad	36999	8	36568	8	ung
7 Kristianstads stad	23779	5	24120	5	of
Hela landstingsområdet	258114	54	259276	54	

Malmöhus län.

(Vid 1950 års val 14 kretsar och 74 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Luggude domsaga med Höganäs stad	44060	9	43678	9	
2 Rönneberga, Onsjö o. Harjagers domsaga	35949	8	34784	7	
3 Torna o. Bara domsaga	36990	8	36654	8	
4 Oxie o. Skytts domsaga med staden Skanör med Falsterbo samt Trelleborgs stad	44645	9	44098	9	
5 Vemmenhögs, Ljunits o. Herrestads domsaga (utom Herrestads kommun) samt Ystads stad	39116	8	39027	8	
6 Färs domsaga o. Herrestads kommun	25803	6	25300	6	
7 Frosta o. Eslövs domsaga med Eslövs stad	33508	7	34682	7	
8 Lunds stad	33242	7	34675	7	of
9 Landskrona stad	24568	5	25326	6	of
Hela landstingsområdet	317881	67	318224	67	

Hallands län.

(Vid 1950 års val 6 kretsar och 36 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Hallands södra domsaga med Laholms stad	47333	10	47543	10	
2 Hallands mellersta domsaga utom Falkenbergs stad	34176	7	32866	7	
3 Hallands norra domsaga med Kungsbacka stad	25237	6	25833	6	
4 Halmstads stad	34232	7	35786	8	of
5 Varbergs o. Falkenbergs städer	20288	5	22186	5	of
Hela landstingsområdet	161266	35	164214	36	

Göteborgs o. Bohus län.

(Vid 1950 års val 8 kretsar och 46 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Askims, Hisings o. Sävedals domsaga utom Marstrands o. Mölndals städer	39252	8	41666	9	
2 Inlands domsaga med Kungälv stad, Orust o. Tjörns domsaga samt Marstrands stad	48712	10	48318	10	
3 Sunnervikens domsaga med Lysekils stad	42575	9	42062	9	
4 Norrvikens domsaga med Strömstads stad	25902	6	25279	6	of
5 Mölndals stad	20012	5	21273	5	of
6 Uddevalla stad	23720	5	25467	6	of
Hela landstingsområdet	200173	43	204065	45	

Älvsborgs län.

(Vid 1950 års val 11 kretsar och 77 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Tössbo o. Vedbo domsaga med Amåls stad	34196	7	34306	7	of
2 Nordals, Sundals o. Valbo domsaga	28977	6	28533	6	ung
3 Flundre, Väne o. Bjärke domsaga (utom Trollhättans stad) samt Vänersborgs stad	37123	8	38200	8	
4 Vättle, Ale o. Kullings domsaga utom Hemsjö, Vårgårda o. Herrljunga kommuner	30277	7	31001	7	of
5 Hemsjö, Vårgårda o. Herrljunga kommuner samt Alingsås stad ...	29592	6	30551	7	ung
6 Borås domsaga	34914	7	35813	8	ung
7 Marks domsaga	35479	8	35485	8	of
8 Kinds o. Redvägs domsaga med Ulricehamns stad	43740	9	44021	9	of
9 Trollhättans stad	23158	5	24964	5	of
10 Borås stad	55906	12	59131	12	of
Hela landstingsområdet	353362	75	362005	77	

Skaraborgs län.

(Vid 1950 års val 10 kretsar och 56 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Ullervads, Lugnås, Hasslerörs, Lyrestads, Amnehärads, Hova o. Tivedens kommuner, Töreboda köping samt Mariestads stad ...	35196	8	35575	8	
2 Skövde domsaga (utom Skövde stad) med Hjo stad samt Binne- bergs, Timmersdala, Tidans, Mo- holms, Mölltorps, Karlsborgs o. Udenäs kommuner	50723	11	48631	10	
3 Vartofta o. Frökinds domsaga med Tidaholms stad samt Falkö- pings stad	42912	9	43755	9	
4 Skarabygdens domsaga med Skara stad	28097	6	27957	6	
5 Åse, Viste, Barne o. Laske dom- saga	30567	7	30076	7	ung
6 Kinnefjärdings, Kinne o. Kål- lands domsaga samt Lidköpings stad	42294	9	42434	9	
7 Skövde stad	17043	4	19993 ¹	4	of
Hela landstingsområdet	246832	54	248421	53	

¹ 20254 inv. den 31/12 1952 (prel.)

Värmlands län.

(Vid 1950 års val 9 kretsar och 59 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Östersysslets domsaga med Filipstads stad	38773	8	37570	8	ung
2 Mellansysslets domsaga (utom Nors o. Eds kommuner samt Grums köping)	32185	7	33336	7	
3 Södersysslets domsaga med Säffle stad, Nors o. Eds kommuner samt Grums köping	37184	8	37978	8	
4 Nordmarks domsaga samt Jösse domsaga med Arvika stad	52273	11	52195	11	
5 Fryksdals domsaga	31506	7	30947	7	ung
6 Älvdals o. Nyeds domsaga med Hagfors stad	35649	8	35288	8	ung
7 Karlstads stad	34341	7	36277	8	of
8 Kristinehamns stad	16745	4	19421 ¹	4	of
Hela landstingsområdet	278656	60	283012	61	

¹ 19570 inv. den 31/12 1952 (prel.)

Örebro län.

(Vid 1950 års val 7 kretsar och 52 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Västernärkes domsaga (utom Hallsbergs o. Kumla landskommuner, Hallsbergs köping samt Kumla stad) med Askersunds stad samt Degerfors köping ...	40568	9	41708	9	
2 Östernärkes domsaga, Hallsbergs o. Kumla landskommuner samt Hallsbergs köping o. Kumla stad	52622	11	52626	11	
3 Lindes o. Nora domsaga med Lindesbergs o. Nora städer	54110	11	54490	11	
4 Örebro stad	64693	13	67939	14	of
5 Karlskoga stad	30189	7	31910	7	of
Hela landstingsområdet	242182	51	248673	52	

Västmanlands län.

(Vid 1950 års val 6 kretsar och 43 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Västmanlands västra domsaga utom Arboga stad	45317	10	47671	10	
2 Västmanlands mellersta domsaga med Fagersta stad	34444	7	36957	8	
3 Västmanlands östra domsaga samt Sala stad	37021	8	36887	8	of
4 Västerås stad	55828	12	62298	13	of
5 Köpings o. Arboga städer	21710	5	23582	5	of
Hela landstingsområdet	194320	42	207395	44	

Kopparbergs län.

(Vid 1950 års val 9 kretsar och 57 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Hedemora domsaga med Avesta, Hedemora o. Sätters städer	48850	10	50950	11	
2 Falu domsaga utom Borlänge stad	34901	7	35887	8	of
3 Västerbergslags domsaga med Ludvika stad	38356	8	42115	9	
4 Nås o. Malungs domsaga	28756	6	28837	6	of
5 Nedansiljans domsaga	36760	8	36709	8	of
6 Ovansiljans domsaga	36053	8	36038	8	of
7 Borlänge stad	20645	5	22125	5	of
8 Falu stad	16151	4	16995	4	of
Hela landstingsområdet	260472	56	269656	59	

Gävleborgs län.

(Vid 1950 års val 8 kretsar och 52 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Gästriklands västra domsaga ...	33570	7	34630	7	of
2 Gästriklands östra domsaga ut- om Sandvikens stad	28886	6	29350	6	of
3 Sydöstra Hälsinglands domsaga samt Söderhamns stad	41944	9	42544	9	
4 Bollnäs domsaga med Bollnäs stad	36031	8	35918	8	of
5 Västra Hälsinglands domsaga ...	35077	8	35119	8	of
6 Norra Hälsinglands domsaga med Hudiksvalls stad	42184	9	42525	9	
7 Sandvikens stad	18151	4	19362 ¹	4	of
Hela landstingsområdet	235843	51	239448	51	

¹ 19971 inv. den 31/12 1952 (prel.)

Västernorrlands län.

(Vid 1950 års val 10 kretsar och 61 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Medelpads västra domsaga	36767	8	36480	8	of
2 Medelpads östra domsaga	48277	10	48885	10	
3 Ångermanlands södra domsaga (utom Ullångers o. Nordingrå kommuner) med Kramfors stad	34396	7	34331	7	of
4 Ångermanlands mellersta dom- saga med Sollefteå stad	32046	7	31050	7	
5 Ångermanlands västra domsaga	24135	5	25630	6	ung
6 Anundsjö, Nätra, Mo, Björna, Ullångers o. Nordingrå kommu- ner	30054	7	29654	6	
7 Själevads, Arnäs, Grundsunda, Gideå o. Trehörningsjö kommu- ner samt Örnsköldsviks stad ...	36117	8	37367	8	
8 Sundsvalls stad	24827	5	26198	6	of
9 Härnösands stad	14561	3	15374	4	
Hela landstingsområdet	281180	60	284969	62	

Jämtlands län.

(Vid 1950 års val 5 kretsar och 32 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Jämtlands östra domsaga	34028	7	33690	7	ung
2 Jämtlands västra domsaga	30317	7	29736	6	ung
3 Jämtlands norra domsaga	35100	8	35152	8	of
4 Härjedalens domsaga	24049	5	23843	5	of
5 Östersunds stad	20763	5	21778	5	of
Hela landstingsområdet	144257	32	144199	31	

Västerbottens län.

(Vid 1950 års val 9 kretsar och 51 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Västerbottens södra domsaga samt Vännäs landskommun o. köping	37648	8	37793	8	
2 Umeå domsaga (utom Vännäs landskommun o. köping) samt Västerbottens mellersta domsaga utom Burträsk kommun	40058	9	40441	9	
3 Skellefteå tingslag	45178	10	40179	9	
4 Malå, Norsjö o. Burträsk kom- muner	22905	5	22365	5	
5 Lycksele tingslag med Lycksele stad	30397	7	30288	7	of
6 Åsele o. Vilhelmina tingslag ...	24816	5	24194	5	of
7 Umeå stad	16592	4	17325	4	of
8 Skellefteå stad	13615	3	19274 ¹	4	of
Hela landstingsområdet	231209	51	231859	51	

¹ 19723 inv. den 31/12 1952 (prel.)

Norrbottens län.

(Vid 1950 års val 9 kretsar och 51 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Hortlax, Piteå o. Norrfjärdens landskommuner samt Piteå stad	28728	6	28807	6	
2 Älvsby, Arvidsjaurs o. Arjeplogs landskommuner samt Älvsbyns köping	25498	6	25706	6	of
3 Luleå domsaga utom Bodens stad	36137	8	36048	8	of
4 Kalix domsaga	38039	8	37662	8	of
5 Torneå domsaga med Haparanda stad samt Karesuando kommun	36827	8	37410	8	
6 Gällivare kommun o. Kiruna stad	40196	9	42214	9	
7 Luleå o. Bodens städer	30360	7	36245	8	
Hela landstingsområdet	235785	52	244092	53	

Utkast B till valkretsindelning vid landstingsval; 139 valkretsar.

Stockholms län.

(Vid 1950 års val 12 kretsar och 73 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm. ¹
1 Norra Roslags domsaga med Östhammars o. Öregrunds städer	27636	6	26770	6	of
2 Mellersta Roslags domsaga med Norrtälje stad samt Stockholms läns västra domsaga (utom Upplands-Väsby kommun) med Sigtuna stad	43322	9	43231	9	
3 Sollentuna o. Färentuna domsaga (utom Sundbybergs stad) samt Upplands-Väsby kommun	36497	8	40249	9	
4 Stocksunds, Danderyds o. Täby köpingar, Österåkers o. Ljusterö kommuner samt Djursholms, Lidingö o. Vaxholms städer	56506	12	61704	13	
5 Boo, Gustavsbergs, Värmdö o. Djurö kommuner, Saltsjöbadens köping samt Nacka stad	31752	7	34899	7	of
6 Tyresö, Dalarö, Österhaninge, Västerhaninge, Sorunda o. Ösmo kommuner samt Nynäshamns stad	24877	5	26168	6	of
7 Huddinge, Botkyrka, Salems o. Grödinge kommuner	31056	7	33155	7	
8 Östertälje, Turinge o. Järna kommuner samt Södertälje stad	32698	7	35192	8	
9 Solna o. Sundbybergs städer ...	59187	12	63720	13	
Hela landstingsområdet	343531	73	365088	78	

¹ Angående innebörden av här använda förkortningar se not s. 105.

Uppsala län.

(Vid 1950 års val 5 kretsar och 33 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Uppsala läns södra domsaga, Björklinge o. Vattholma kom- muner samt Enköpings stad ...	49242	10	48691	10	
2 Uppsala läns norra domsaga ut- om Björklinge o. Vattholma kommuner	41992	9	42253	9	
3 Uppsala stad	60428	13	64878	13	of
Hela landstingsområdet	151662	32	155822	32	

Södermanlands län.

(Vid 1950 års val 7 kretsar och 46 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Nyköpings domsaga med Trosa o. Oxelösunds städer	41948	9	40168	9	
2 Oppunda o. Villåttinge domsaga med Katrineholms o. Flens stä- der	56588	12	57663	12	
3 Livgedingets domsaga med Strängnäs, Torshälla o. Marie- freds städer	42430	9	42708	9	
4 Nyköpings stad	17705	4	20867	5	of
5 Eskilstuna stad	51674	11	54728	11	of
Hela landstingsområdet	210345	45	216134	46	

Östergötlands län.

Lika med utkast A samt indelningen vid 1950 års val.

Jönköpings län.

(Vid 1950 års val 9 kretsar och 60 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Norra o. Södra Vedbo domsaga med Eksjö o. Tranås städer ...	45799	10	46589	10	
2 Tveta, Vista o. Mo domsaga (ut- om Huskvarna stad) med Nässjö o. Gränna städer	51140	11	52108	11	
3 Östbo o. Västbo domsaga med Värnamo stad	66050	14	67661	14	
4 Njudungs domsaga med Sävsjö o. Vetlanda städer	49365	10	49709	10	
5 Jönköpings o. Huskvarna städer	54442	11	58205	12	
Hela landstingsområdet	266796	56	274272	57	

Kronobergs län.

(Vid 1950 års val 6 kretsar och 33 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Östra Värends domsaga	49315	10	49035	10	
2 Mellersta o. Västra Värends domsagor	51132	11	50875	11	
3 Sunnerbo domsaga med Ljungby stad	37758	8	37902	8	of
4 Växjö stad	19250	4	20714	5	of
Hela landstingsområdet	157455	33	158526	34	

Kalmar läns norra.

Lika med utkast A.

Kalmar läns södra.

(Vid 1950 års val 6 kretsar och 32 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Fagerhults, Högsby, Fliseryds, Döderhults o. Ålems kommuner, Mönsterås köping samt Oskars- hamns stad	37592	8	38132	8	
2 Södra Möre domsaga med Nybro stad samt Alsterbro, Ryssby, Läckeby o. Dörby kommuner ...	52388	11	52739	11	
3 Ölands domsaga med Borgholms stad	25944	6	25848	6	of
4 Kalmar stad	26055	6	27474	6	of
Hela landstingsområdet	141979	31	144193	31	

Gotlands län.

Lika med utkast A samt indelningen vid 1950 års val.

Blekinge län.

(Vid 1950 års val 6 kretsar och 34 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Östra o. Medelsta domsaga med Ronneby stad	57409	12	55737	12	
2 Bräkne o. Karlshams domsaga med Karlshamns stad samt Lis- ters o. Sölvesborgs domsaga med Sölvesborgs stad	57030	12	57505	12	
3 Karlskrona stad	30654	7	33310	7	of
Hela landstingsområdet	145093	31	146552	31	

Kristianstads län.

Lika med utkast A.

Malmöhus län.

Lika med utkast A.

Hallands län.

(Vid 1950 års val 6 kretsar och 36 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Hallands södra domsaga med Laholms stad	47333	10	47543	10	
2 Hallands mellersta domsaga med Falkenbergs stad samt Varbergs stad	54464	11	55052	12	
3 Hallands norra domsaga med Kungsbacka stad	25237	6	25833	6	
4 Halmstads stad	34232	7	35786	8	of
Hela landstingsområdet	161266	34	164214	36	

Göteborgs o. Bohus län.

(Vid 1950 års val 8 kretsar och 46 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Askims, Hisings o. Sävedals domsaga (utom Marstrands stad) med Mölndals stad	59264	12	62939	13	
2 Inlands domsaga med Kungälv stad, Orust o. Tjörns domsaga samt Marstrands stad	48712	10	48318	10	
3 Sunnervikens domsaga med Lysekils stad samt Uddevalla stad	66295	14	67529	14	
4 Norrvikens domsaga med Strömstads stad	25902	6	25279	6	of
Hela landstingsområdet	200173	42	204065	43	

Älvsborgs län.

(Vid 1950 års val 11 kretsar och 77 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Tössbo o. Vedbo domsaga med Ämåls stad samt Nordals, Sun- dals o. Valbo domsaga	63173	13	62839	13	
2 Flundre, Väne o. Bjärke domsaga med Trollhättans stad samt Vä- nersborgs stad	60281	13	63164	13	
3 Vättle, Ale o. Kullings domsaga samt Alingsås stad	59869	12	61552	13	
4 Borås domsaga	34914	7	35813	8	ung
5 Marks domsaga	35479	8	35485	8	of
6 Kinds o. Redvägs domsaga med Ulricehamns stad	43740	9	44021	9	of
7 Borås stad	55906	12	59131	12	of
Hela landstingsområdet	353362	74	362005	76	

Skaraborgs län.

(Vid 1950 års val 10 kretsar och 56 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Vadsbo domsaga samt Marie- stads stad	59657	12	60014	13	
2 Skövde domsaga med Hjo o. Skövde städer	43305	9	44185	9	
3 Vartofta o. Frökinds domsaga med Tidaholms stad samt Fal- köpings stad	42912	9	43755	9	
4 Skarabygdens domsaga med Skara stad	28097	6	27957	6	
5 Åse, Viste, Barne o. Laske dom- saga	30567	7	30076	7	ung
6 Kinnefjärdings, Kinne o. Kål- lands domsaga samt Lidköpings stad	42294	9	42434	9	
Hela landstingsområdet	246832	52	248421	53	

Värmlands län.

(Vid 1950 års val 9 kretsar och 59 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Östersysslets domsaga med Filipstads stad samt Kristinehamns stad	55518	12	56991	12	
2 Mellansysslets domsaga (utom Nors o. Eds kommuner samt Grums köping)	32185	7	33336	7	
3 Södersysslets domsaga med Säffle stad, Nors o. Eds kommuner samt Grums köping	37184	8	37978	8	
4 Nordmarks domsaga samt Jösse domsaga med Arvika stad	52273	11	52195	11	
5 Fryksdals domsaga	31506	7	30947	7	ung
6 Älvdals o. Nyeds domsaga med Hagfors stad	35649	8	35288	8	ung
7 Karlstads stad	34341	7	36277	8	of
Hela landstingsområdet	278656	60	283012	61	

Örebro län.

Lika med utkast A.

Västmanlands län.

(Vid 1950 års val 6 kretsar och 43 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Åkerbo o. Skinnskattebergs tingslag med Arboga stad samt Köpings stad	41686	9	44121	9	
2 Västerfärnebo o. Skultuna kommuner, Norbergs köping samt Fagersta stad	26302	6	28782	6	ung
3 Snevringe tingslag samt Dingtuna, Kungsåra o. Tillberga kommuner	33483	7	35307	8	ung
4 Västmanlands östra domsaga samt Sala stad	37021	8	36887	8	of
5 Västerås stad	55828	12	62298	13	of
Hela landstingsområdet	194320	42	207395	44	

Kopparbergs län.

(Vid 1950 års val 9 kretsar och 57 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Hedemora domsaga med Avesta, Hedemora o. Sätters städer	48850	10	50950	11	
2 Falu norra tingslag samt Falu stad	37125	8	38810	8	
3 Falu södra tingslag med Borlänge stad	34572	7	36197	8	
4 Västerbergslags domsaga med Ludvika stad	38356	8	42115	9	
5 Nås o. Malungs domsaga	28756	6	28837	6	of
6 Nedansiljans domsaga	36760	8	36709	8	of
7 Ovansiljans domsaga	36053	8	36038	8	of
Hela landstingsområdet	260472	55	269656	58	

Gävleborgs län.

(Vid 1950 års val 8 kretsar och 52 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Gästriklands västra domsaga ...	33570	7	34630	7	of
2 Gästriklands östra domsaga med Sandvikens stad	47037	10	48712	10	
3 Sydöstra Hälsinglands domsaga samt Söderhamns stad	41944	9	42544	9	
4 Bollnäs domsaga med Bollnäs stad	36031	8	35918	8	of
5 Västra Hälsinglands domsaga ...	35077	8	35119	8	of
6 Norra Hälsinglands domsaga med Hudiksvalls stad	42184	9	42525	9	
Hela landstingsområdet	235843	51	239448	51	

Västernorrlands län.

(Vid 1950 års val 10 kretsar och 61 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Medelpads västra domsaga	36767	8	36480	8	of
2 Medelpads östra domsaga	48277	10	48885	10	
3 Ångermanlands södra domsaga (utom Ullångers o. Nordingrå kommuner) med Kramfors stad samt Härnösands stad	48957	10	49705	10	
4 Ångermanlands mellersta dom- saga med Sollefteå stad	32046	7	31050	7	
5 Ångermanlands västra domsaga	24135	5	25630	6	ung
6 Anundsjö, Nätra, Mo, Björna, Ull- ångers o. Nordingrå kommuner	30054	7	29654	6	
7 Själevads, Arnäs, Grundsunda, Gideå o. Trehörningsjö kommu- ner samt Örnköldsviks stad ...	36117	8	37367	8	
8 Sundsvalls stad	24827	5	26198	6	of
Hela landstingsområdet	281180	60	284969	61	

Jämtlands län.

Lika med utkast A.

Västerbottens län.

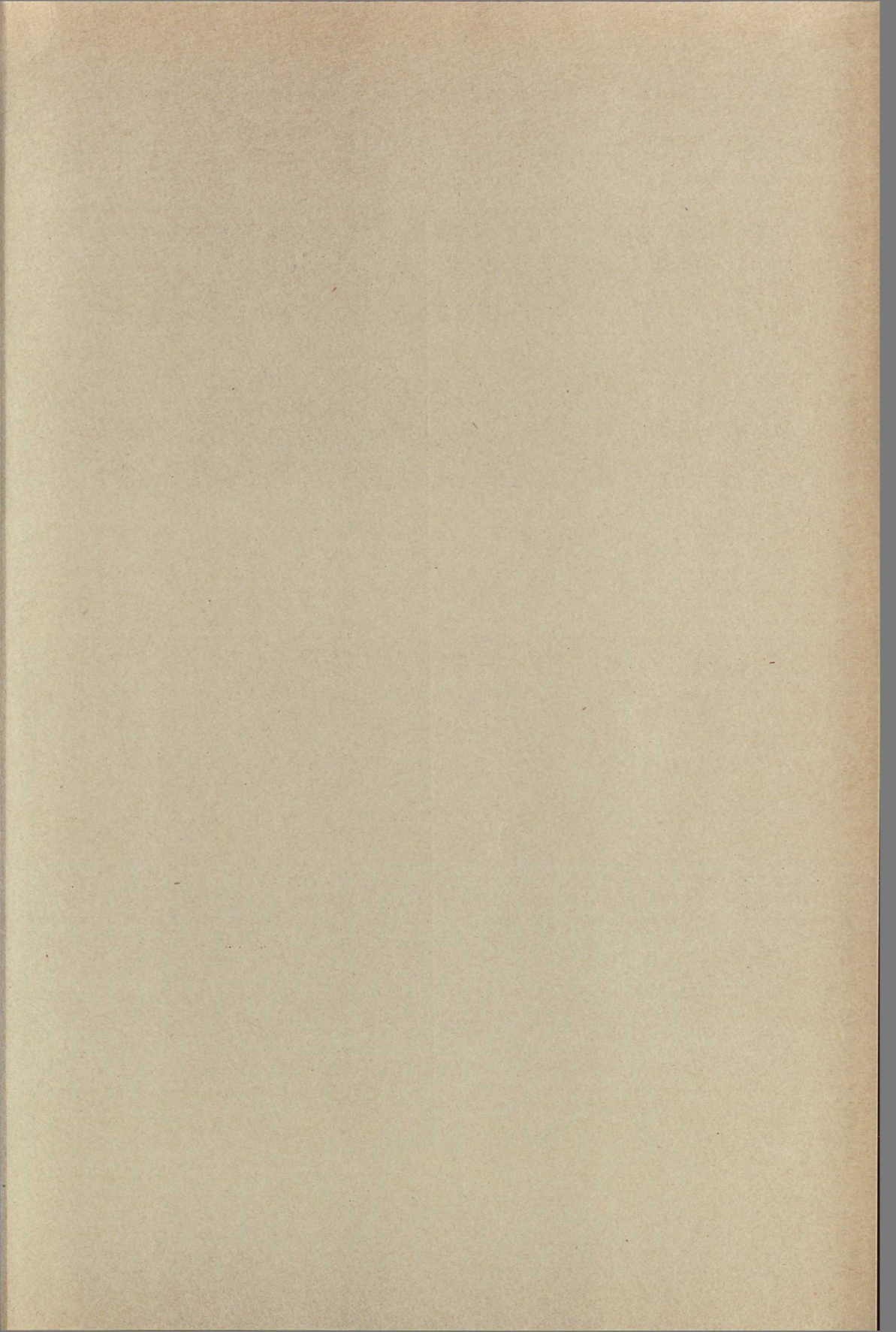
(Vid 1950 års val 9 kretsar och 51 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Västerbottens södra domsaga ...	29601	6	29521	6	of
2 Umeå domsaga samt Umeå stad	49479	10	51180	11	
3 Västerbottens mellersta domsaga	25320	6	24591	5	of
4 Bureå o. Skellefteå landskommu- ner samt Skellefteå stad	44180	9	45185	10	
5 Norsjö, Malå, Byske o. Jörns kommuner	27416	6	26900	6	of
6 Lycksele tingslag med Lycksele stad	30397	7	30288	7	of
7 Åsele o. Vilhelmina tingslag ...	24816	5	24194	5	of
Hela landstingsområdet	231209	49	231859	50	

Norrbottnens län.

(Vid 1950 års val 9 kretsar och 51 mandat.)

Valkrets	Folkmängd 31/12 -48	Mandat	Folkmängd 31/12 -51	Mandat	Anm.
1 Hortlax, Piteå o. Norrfjärdens landskommuner samt Piteå stad	28728	6	28807	6	
2 Älvsby, Arvidsjaurs o. Arjeplogs landskommuner samt Älvsbyns köping	25498	6	25706	6	of
3 Luleå domsaga (utom Nederluleå kommun) med Bodens stad	35742	8	36016	8	
4 Nederluleå kommun samt Luleå stad	30755	7	36277	8	
5 Kalix domsaga	38039	8	37662	8	of
6 Torneå domsaga med Haparanda stad samt Karesuando kommun	36827	8	37410	8	
7 Gällivare kommun o. Kiruna stad	40196	9	42214	9	
Hela landstingsområdet	235785	52	244092	53	

Statens offentliga utredningar 1953

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Förslag till lagstiftning om insemination. [9]
Förslag till brottsbalk. [14]
Enhetligt frihetsstraff. [17]
Promemoria med förslag till vissa åtgärder för att nedbringa väntetiderna vid sinnesundersökning i brottmål. [21]
Nåd i brottmål. Statistiska uppgifter för 1900-talets första hälft. [22]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Valkretsar vid fullmäktigeval i kommunerna. 1950 års folkomröstnings- och valsätsutrednings betänkande. 4. [1]. 5. Det proportionella valsättet vid landstingsval. [25]
Lika lön för män och kvinnor i det statliga lönesystemet. [18]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Generella metoder och fysiska kontroller inom investeringspolitiken. [6]
Utredning om fastighetsbeskattningen. [8]
Konsumentprisindex. Betänkande angående omläggning av levnadskostnadsindex. [23]

Hälsa- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fakta om olja. [12]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Betänkande med förslag till fiskeristadga m. m. [2]
Betänkande med förslag till åtgärder för stödjande av hästaveln m. m. [3]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Sågverksindustrien i södra Sverige. [19]

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Landsbygdens elkraftförsörjning. [13]
Trafiknykterhet. [20]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Läkarutbildningen. [7]
Betänkande med förslag till allmänna riktlinjer för den territoriella pastoratsindelningen och församlingsprästerliga organisationen m. m. [11]
Juridisk och samhällsvetenskaplig utbildning. 1. [15]
2. Bilagor. [16]
Betänkande och förslag angående folkhögskolans ställning och uppgifter. [24]

Försvarsväsen.

Förband och bygd. [10]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Nordiska parlamentariska kommittén. 4. Nordisk passfrihet. [4] 5. Lättnader i fråga om tullbehandling m. m. av motorfordon i trafiken mellan de nordiska länderna. [5]